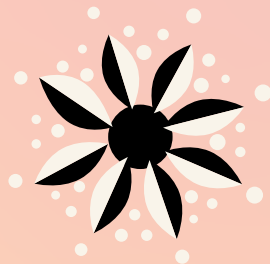

**KAFKOVSKÉ JIŽNÍ ČECHY:
MEZINÁRODNÍ
LITERÁRNÍ SYMPOZIUM**

**KAFKAS SÜDBÖHMEN:
INTERNATIONALES
LITERATURSYMPOSIUM**

PŘEKLAD L. EIGNER / GRAFIKA J. MIKEŠOVÁ

Franz Kafka je neodmyslitelně spjat s Prahou, svým rodným městem. V metropoli najdeme jeho stopu téměř na každém kroku – od muzeí přes vycházkové okruhy až po umělecké předměty. Mimo hranice Prahy však jeho odkaz a spojitosti s dalšími regiony České republiky často zůstávají v pozadí zájmu. Jubilejní rok 2024, věnovaný Kafkově tvorbě, však přinesl nový vítr do plachet. Otevřel dveře čerstvým pohledům na světoznámou pražskou německou literaturu a přinesl nové, dosud neobjevené souvislosti. Když jsme si položili otázku, jaký vztah máme k této „Kafkovské vlně“, odhalili jsme překvapivá propojení a kontakty s regionem jižních Čech, které byly dosud známé jen v odborných kruzích. A právě zde se zrodil nápad: Proč neuspořádat setkání, které by tyto zajímavé spojitosti představilo širší veřejnosti? Akce, která nejenže odkryje nečekané kulturní vazby, ale také umožní regionu důstojně se přihlásit k tomuto unikátnímu kulturnímu dědictví.

Mikuláš Zvánovec při zahájení sympozia v Kendeho vile / Mikuláš Zvánovec bei der Eröffnung des Symposiums in der Villa Kende

Obrovský symbolický význam autorů z Kafkova okolí jako představitelů kulturně, sociálně, jazykově i nábožensky rozmanitého prostředí se opakovaně projevuje nejen na literární, ale i na diplomatické úrovni.¹ Proto bylo od počátku zřejmé, že toto literární sympozium musí být koncipováno na širším mezinárodním základu. Literární odkaz, kterým se sympozium zabývá, je přitom sám o sobě velmi inkluzivní. Interpretační rozmanitost, která je pro Kafkovo dílo tak typická, měly být otevřeny dveře dokořán a díky přítomnosti vědkyň a vědců, kulturních aktérů, studentů a zájemců z řad veřejnosti z Německa, Rakouska a Česka tak mohly být diskutovány různé perspektivy a souvislosti. Sympozium tak mělo za účel také překonávání jazykových bariér a snadný překlad mezi

českým a německým jazykem, tj. bariérou, která byla někdejšímu Pražskému literárnímu okruhu spíše cizí.

Cílem projektu bylo představit nejdůležitější místa „Kafkovských jižních Čech“. Velmi napínavé a částečně i dobrodružné plánování této akce a hledání přednášejících s sebou přineslo mnoho nezapomenutelných setkání a zajímavých rozhovorů. Na tomto místě bych rád poděkoval Aleně Wagnerové (Saarbrücken), Zuzaně Jürgens (München), Lence Hůlkové (Horní Planá), Zdeně Mrázkové (Český Krumlov), Lucii Trnkové (České Budějovice), Mojmíru Jeřábkovi (Brno) a Martinu Sichingerovi (Praha) za jejich cenné podněty k realizaci sympozia. I díky jejich ochotě ke spolupráci, obsáhlým znalostem

Franz Kafka ist untrennbar mit seiner Heimatstadt Prag verbunden. In der Metropole begegnet man seinem Vermächtnis beinahe überall – von Museen über Spazierwege bis hin zu Kunstgegenständen. Außerhalb Prags hingegen bleibt sein Erbe und seine Verbindungen zu anderen Regionen Tschechiens oft im Schatten des Interesses. Das Jubiläumsjahr 2024, das Kafkas Werk gewidmet ist, brachte jedoch frischen Wind. Es eröffnete neue Perspektiven auf die weltbekannte Prager deutschsprachige Literatur und offenbarte bisher unentdeckte Zusammenhänge. Als wir uns die Frage stellten, welche Verbindung wir zu dieser „Kafka-Welle“ haben, entdeckten wir überraschende Beziehungen und Kontakte zur Region Südböhmen, die bislang nur in Fachkreisen bekannt

waren. Und genau hier entstand die Idee: Warum nicht ein Treffen organisieren, das diese spannenden Verbindungen einer breiteren Öffentlichkeit zugänglich macht? Eine Veranstaltung, die nicht nur unerwartete kulturelle Verbindungen aufdeckt, sondern auch der Region die Möglichkeit gibt, sich würdig zu diesem einzigartigen Kulturerbe zu bekennen.

Die immense symbolische Wirkung der Autoren um Franz Kafka als Vertreter eines kulturell, sozial, sprachlich und religiös bunt gemischten Milieus kommt nicht nur auf der literarischen, sondern auch auf der diplomatischen Ebene immer wieder zum Ausdruck. Deshalb war es von Anfang an klar, dass dieses Literatursymposium auf einer breiteren internationalen Grundlage konzipiert werden muss. Gleichzeitig ist das literarische Vermächtnis, mit dem sich das Symposium beschäftigt, selbst sehr integrativ. Der für Kafkas Werk so typischen Interpretationsvielfalt sollte die Tür weit geöffnet werden und dank der Anwesenheit von Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftlern, Kulturakteuren, Studierenden und interessiertem Publikum aus Deutschland, Österreich und Tschechien sollte es möglich sein, unterschiedliche Perspektiven und Zusammenhänge zu diskutieren. Dabei war auch die Überwindung von Sprachbarrieren und die einfache Übersetzung zwischen der deutschen und der tschechischen Sprache, d. h. eine Barriere, die dem damaligen Prager Literaturkreis eher fremd war, eine der Aufgaben des Symposiums.

Der Sinn der Veranstaltung war es, die wichtigsten Orte von „Kafkas Südböhmen“ zu präsentieren. Die sehr spannende und zum Teil abenteuerliche Planung und Referen-

¹ Projevy bývalého spolkového prezidenta Joachima Gaucka v pražském Karolinu z let 2014 a 2019. Viz <https://www.joachim-gauck.de/deutschland-europa/2019/karls-preis-prag/>; https://cuni.cz/UK-5756-version1-20140506_karlsuniversitatsrede.pdf.

¹ Reden des ehemaligen Bundespräsidenten Joachim Gauck im Prager Carolinum von 2014 und 2019. Vgl. <https://www.joachim-gauck.de/deutschland-europa/2019/karls-preis-prag/>; https://cuni.cz/UK-5756-version1-20140506_karlsuniversitatsrede.pdf.

a zkušenostem se „Kafkovské jižní Čechy“ mohly stát jedinečnou platformou mezinárodní výměny.

Symposium doplnily dva doprovodné kulturně-historické programy. Zahájení „Kafkovských jižních Čech“ proběhlo v zaniklé pohraniční vesnici Zvonková (Glöckelberg) na Šumavě a bylo věnováno památce Johannese Urzidila, který žil v letech 1934–1938 v nedalekém Josefodole (Josefsthal) a jehož dílo se vyznačuje silným vztahem k Šumavě. Dne 5. října 2024 se zde setkali zájemci ze tří zemí, aby během přednášek v renovovaném kostele, pamětnického vyprávění Emmy Marx a Horsta Wondraschka a návštěvy Josefodola pod vedením Miloše Minaříka pátrali po stopách Urzidila i zmizelé Šumavy. Druhá exkurze (a pravděpodobně vůbec první svého druhu) do Oseka u Strakonice pod vedením Aleny Wagnerové (Saarbrücken) a Jany Vačkářové (Plzeň) se uskutečnila 13. října 2024. Česko-německo-rakouská skupina navštívila dříve židovskou obec Osek s rodným domem Hermanna Kafky, židovský hřbitov s hroby Kafkových předků a interiéry jinak nepřístupného oseckého zámku. Exkurze do Oseku a Zvonkové rámovaly vlastní literární sympozium, které se konalo 12. října 2024 v českobudějovické Kendeho vile a jehož obsah (bohužel ne tak i atmosféru) zachycuje tento sborník. Sborník obsahuje šest příspěvků určených širší veřejnosti, které formou populárně-naučných textů mapují vztah členů kafkovského okruhu (tj. zejména Franze Kafky a Johannese Urzidila) k jižním Čechám.

Ve svém úvodním příspěvku představuje Ivo Kareš (České Budějovice) přesah literár-

Místo konání sympozia: Kendeho vila v Českých Budějovicích / Schauplatz des Symposiums: Villa Kende in Budweis

ního světa přelomu století do jižních Čech a unikátní databázi Kohoutí kříž – projekt Jihočeské vědecké knihovny zaměřený na šumavskou literaturu. Za pomoci odkazů z této databáze odhaluje u mnoha autorů jihočeské vazby a zaznamenává nejdůležitější jihočeské stopy v dílech autorů, jakými byli Max Brod, Egon Erwin Kisch, Franz Werfel nebo Rainer Maria Rilke. Alena Wagnerová (Saarbrücken) se ve svém příspěvku věnuje otcovským kořenům Franze Kafky a nastiňuje zde také fascinující spojitost mezi chudými sociálními poměry, ze kterých pocházel jeho „obávaný“ otec Hermann, a Kafkovým citem pro sociální otázky, který projevoval jako zaměstnanec dělnické úrazové pojišťovny. Příspěvek Thomase Samhabera (Gmünd) se zabývá novými státními hranicemi mezi ČR a Rakouskem, které se staly kulisou pro osu-

temsuche brachte viele unvergessliche Begegnungen und interessante Gespräche mit sich. An dieser Stelle sei für die wichtigsten Impulse für die Verwirklichung des südböhmischen Kafka-Symposiums vor allem Alena Wagnerová (Saarbrücken), Zuzana Jürgens (München), Lenka Hůlková (Oberplan), Zdena Mrázková (Krumau), Lucie Trnková (Budweis), Mojmír Jeřábek (Brünn) und Martin Sichinger (Prag) herzlich gedankt. Dank ihrer Kooperationsbereitschaft, ihrer Kenntnisse, Erfahrungen und Vermittlung gelang es, „Kafkas Südböhmen“ zu einer einmaligen Austauschplattform werden zu lassen.

Das Literatursymposium wurde durch zwei kulturelle Begleitprogramme ergänzt. Der Auftakt von „Kafkas Südböhmen“ fand im untergegangenen Grenzort Glöckelberg

im Böhmerwald statt und wurde dem Andenken an Johannes Urzidil gewidmet, der zwischen 1934–1938 im benachbarten Josefsthal wohnte und dessen Werk sich durch einen starken Bezug zum Böhmerwald auszeichnet. Interessierte aus drei Ländern haben sich hier am 5. Oktober 2024 eingefunden, um bei den Vorträgen in der renovierten Kirche, bei den Ausführungen von Emma Marx und Horst Wondraschek sowie bei der Exkursion nach Josefsthal unter der Leitung von Miloš Minařík die Spuren Urzidils und des verschwundenen Böhmerwaldes zu erkunden. Die zweite Exkursion und zugleich wohl die überhaupt erste Exkursion ihrer Art fand am 13. 10. 2024 nach Osek (Osek) bei Strakonice unter der Leitung von Alena Wagnerová (Saarbrücken) und Jana Vačkářová (Plzeň) statt. Die deutsch-tschechisch-österreichische Gruppe besichtigte das ehemals jüdische Dorf mit dem Geburtshaus von Hermann Kafka, dem jüdischen Friedhof mit der Grabstätte von Kafkas Vorfahren sowie die Interieurs des sonst unzugänglichen Schlosses in Osek führte. Diese Spurensuchen in Osek und Glöckelberg bildeten den Rahmen für das eigentliche Literatursymposium, das am 12. 10. 2024 in der Villa Kende in Budweis abgehalten wurde und dessen Inhalt (wenn nicht die Atmosphäre) anhand dieses digitalen Sammelbandes wiedergegeben werden soll. Der Sammelband beinhaltet sechs Beiträge, die als populärwissenschaftliche Texte auf der Beziehung der Vertreter des Kafka-Kreises (Franz Kafka und Johannes Urzidil) zu Südböhmen basieren und einer breiteren Öffentlichkeit bestimmt sind.

In seinem Eröffnungsbeitrag stellt Ivo Kareš (Budweis) die literarische Welt der Jahrhundertwende sowie die einzigartige Datenbank 'S Hohnakreuz/Kohoutí kříž – ein Projekt

Tlumočnice Olga Staňková a Kateřina Sitařová / Dolmetscherinnen Olga Staňková und Kateřina Sitařová

dové setkání Franze Kafky s Milenou Jesenskou. Daniel Musílek (České Budějovice) pak na základě Kafkovy korespondence zkoumá jeho pobyty v Plané nad Lužnicí a nabízí cenný pohled do Kafkovy komplikované mysli, jeho obav a jeho (nenaplněné) touhy po klidu, která provázela celou jeho literární tvorbu, včetně práce na románu „Zámek“. Vera Schneider (Potsdam), jejíž multimediální přednáška obsahující řadu radiových nahrávek Johannese Urzidila a jeho ženy Gertrudy nemohla být ve formě sborníku uplatněna, vnáší poutavý osobní pohled na léta strávená po boku odkazu “pozanádorního” autora a rekapituluje i postupné objevování Urzidila v jižních Čechách, k němuž s Klausem Johannem a Gerhardem Trappem významně osobně přispěla. Navazující příspěvek Miloše Minaříka (České Budějovice) přináší na závěr poutavé podrobnosti z Urzidilových inspirativních pobytů na Šumavě a o jeho kontaktech s německy i česky hovořícími umělci před rokem 1938.

Za umožnění vzniku sborníku v této podobě bychom rádi poděkovali především Česko-německému fondu budoucnosti, Evropskému hlavnímu městu kultury České Budějovice 2028 a platformě Kafka2024. Naše srdečné poděkování patří samozřejmě také všem přednášejícím, partnerským organizacím, pracovníkům týmu Evropského hlavního města kultury České Budějovice 2028 a všem, kteří projekt podpořili svými radami a aktivně se na něm podíleli. Zvláštní dík patří našim skvělým tlumočnicím Kateřině Sitařové a Olze Staňkové stejně jako Ladislavu Eignerovi za pečlivý překlad konferenčních příspěvků. Necht tento sborník nejen zaznamená obsah nezapomenutelného symposia „Kafkovské jižní Čechy“, ale stane se také impulsem pro další spolupráci v regionu Evropského hlavního města kultury 2028 na projektech v širokém mezikulturním a přeshraničním kontextu.

České Budějovice, listopad 2024
Mikuláš Zvánovec

der südböhmischen wissenschaftlichen Bibliothek über die Böhmerwaldliteratur, vor. Anhand von Verlinkungen mit der Datenbank listet er kompetent die südböhmischen Bezüge vieler Autoren auf und hält die wichtigsten südböhmischen Spuren auch im Werk von Max Brod, Egon Erwin Kisch, Franz Werfel oder Reiner Maria Rilke fest. Alena Wagnerová (Saarbrücken) widmet sich in ihrem Beitrag den väterlichen Wurzeln von Franz Kafka und skizziert hier auch die spannende Verbindung zwischen den ärmlichen sozialen Bedingungen, aus denen sein „berühmter“ Vater Hermann hervorging, und dem Gespür von Franz Kafka für soziale Fragen, das er als Beamter der Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt an den Tag legte. Der Beitrag von Thomas Samhaber (Gmünd) beschäftigt sich mit den neuen Staatsgrenzen zwischen CSR und Österreich, die zur Kulisse für die schicksalhafte Begegnung Kafkas mit Milena Jesenská wurde. Daniel Musílek (Budweis) untersucht ferner anhand Kafkas Korrespondenz dessen Aufenthalte in Planá nad Lužnicí und bietet wertvolle Einblicke in Kafkas komplizierte Gedankenwelt, seine Ängste und seine (unerfüllte) Sehnsucht nach Ruhe, die sein literarisches Schaffen inkl. der Arbeit am Roman „das Schloss“ begleiteten. Vera Schneider (Potsdam), deren multimedialer Vortrag mit zahlreichen Radioaufnahmen von Johannes Urzidil und dessen Frau Gertrude nicht in dieser Form wiedergegeben werden konnte, bringt einen spannenden persönlichen Rückblick auf die Jahre, die sie neben dem Erbe des „hinternationalen“ Autors verbrachte und rekapitulierte die schrittweise Entdeckung von Urzidil in Südböhmen, zu der sie persönlich zusammen mit Klaus Johann, Gerhard Trapp oder Miloš Minařík einen wesentlichen Beitrag leistete. Mit dem Beitrag von Miloš

Minařík (Budweis) wird schließlich auch unser Sammelband abgeschlossen. Darin präsentiert er zahlreiche Details zu den Aufenthalten Urzidils im Böhmerwaldort Josefsthäl sowie zu seinen Kontakten zu deutsch- wie tschechischsprachigen Künstlern vor 1938.

Dafür, dass der vorliegende digitale Sammelband in dieser Form entstehen konnte, bedanken wir uns beim Deutsch-Tschechischen Zukunftsfonds, der Europäischen Kulturhauptstadt Budweis 2028 und der Plattform Kafka2024 ganz herzlich. Es sei an dieser Stelle auch allen Referentinnen und Referenten, allen Partnerorganisationen, dem Team der künftigen Kulturhauptstadt Budweis 2028 und all jenen gedankt, die das Projekt mit Rat und Tat unterstützten und sich daran aktiv beteiligten. Ein besonderer Dank gebührt unseren wunderbaren Dolmetscherinnen Kateřina Sitařová und Olga Staňková sowie dem sorgfältigen Übersetzer der Konferenzbeiträge Ladislav Eigner. Möge der vorliegende Sammelband nicht nur den Inhalt des unvergesslichen südböhmischen Kafka-Symposium verschriftlichen, sondern auch ein Impuls für weitere Zusammenarbeit in der Kulturhauptstadtregion in einem breiten interkulturellen und grenzüberschreitenden Kontext geben.

Budweis im November 2024
Mikuláš Zvánovec

01/

**PRAŽŠTÍ NĚMEČTÍ AUTOŘI
V JIŽNÍCH ČECHÁCH**

**PRAGER DEUTSCHSPRACHIGE
AUTOREN IN SÜDBÖHMEN**

IVO KAREŠ

Pro autora není příliš povzbudivé, když několik měsíců poté, co od boku vypálil název přednášky (... bude to až někdy v říjnu...), usedne k počítači, aby ji napsal a zjistil, že by se takto vůbec jmenovat neměla. Tak tedy jinak:

(NEJEN) PRAŽSTÍ (NEJEN) NĚMEČTÍ AUTOŘI (NEJEN) V JIŽNÍCH ČECHÁCH

Pražská německá literatura je pojem, který je součástí literární historie nejen české a německé, ale minimálně v osobách některých svých zástupců literatury světové. Bývá vymezena časově (závěrečná desetiletí 19. a 1. polovina 20. století), geograficky (autoři z Prahy pocházející či působící v Praze), někdy i obsahově, stylisticky a ideologicky (tady už se ale dostáváme na pole, kde se často neshodnou ani literární vědci), jednoznačně ale jazykově, tedy němčinou. Těchto autorů napočítali literární vědci kolem stovky.

Cílem této přednášky není přinést nové poznatky k literárně vědeckému bádání. Rád bych pouze ukázal, že překvapivě často jsou pražští autoři německého jazyka nějakým způsobem spojeni s naším regionem, s jihozápadními Čechami. V Jihočeské vědecké knihovně máme k tomu připravený speciální nástroj: internetovou knihu, čítanku, encyklopedii, databázi... Kohoutí kříž (<https://www.kohoutikriz.org>). Na půdě knihovny vzniká od konce 20. století (první verze byla zveřejněna roku 2001) ve spolupráci Jana Mareše a mé, ale navazuje na několik desetiletí předchozí Marešovy práce). Věnována je šumavské německé literatuře, národnostně, časově i žánrově bez omezení, hlavním kritériem výběru je němčina jako jazyk, kterým byla literární díla napsána, a Šumava, se kte-

rou jsou spojeni autoři či díla. Zastoupených autorů je k dnešnímu dni 2 631. A tu Šumavu bereme opravdu široce, od Novohradských hor až Tachovu. V Plzeňském kraji nám to určitě odpustí, také mají Šumavu za svou.

Máme tu tedy dvě množiny, pražskou a šumavskou. Překrývají se?

Jak uvidíme, odpověď je kladná. A to překrývání a prolínání trvalo po celou dobu existence psané literatury na území Čech. Následující řádky tedy berme jako jakéhosi průvodce po literárních cestách mezi jihozápadními Čechami a Prahou, se stručnými poznámkami a adresou záznamů konkrétních autorů v Kohoutím kříži, kde je možné se dočíst více, včetně dotyčných ukázek z díla.

PŘEDTÍM:

CHRISTOPH SCHWEHER (1523–1593)

www.kohoutikriz.org

* Český Krumlov / České Budějovice / † Praha
Studia v Lipsku, budějovický písař a rektor latinské školy, později kněz v Českých Budějovicích a Praze. Jeden z prvních tvůrců německých katolických písní., viz i píseň a hudební motiv ze seriálu F. L. Věk, tady ovšem s textem Komenského.

MICHAEL SCHICHELIUS (17. století)

www.kohoutikriz.org

* České Budějovice / † Praha
Budějovický dominikán, později působící v Praze, popis obrazu Panny Marie Budějovické u klášterního chrámu Obětování Panny Marie.

Für einen Autor ist es nicht besonders ermutigend, wenn er einige Monate, nachdem er spontan den Titel seines Vortrags vorgeschlagen hat (... das wird erst im Oktober sein...), vor dem Computer sitzt, um ihn zu schreiben, und dabei feststellt, dass er so gar nicht heißen sollte. Also anders:

(NICHT NUR) PRAGER (NICHT NUR) DEUTSCHSPRACHIGE AUTOREN (NICHT NUR) IN SÜDBÖHMEN

Die Prager deutschsprachige Literatur ist ein Begriff, der Teil der Literaturgeschichte nicht nur Tschechiens und Deutschlands, sondern zumindest in den Werken einiger ihrer Vertreter auch der Weltliteratur ist. Sie wird zeitlich (die letzten Jahrzehnte des 19. und die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts), geografisch (Autoren, die aus Prag stammen oder in Prag tätig waren) und manchmal auch inhaltlich, stilistisch und ideologisch eingegrenzt (was jedoch ein Bereich ist, in dem sich oft nicht einmal Literaturwissenschaftler einig sind). Klar ist jedoch die sprachliche Abgrenzung: das Deutsche. Die Literaturwissenschaft zählt etwa hundert solcher Autoren.

Ziel dieses Vortrags ist es nicht, neue Erkenntnisse zur literaturwissenschaftlichen Forschung zu liefern. Ich möchte lediglich zeigen, dass die deutschsprachigen Prager Autoren überraschend oft mit unserer Region, dem Südwesten Böhmens, verbunden sind. Die Wissenschaftliche Bibliothek Südböhmens verfügt dafür über ein spezielles Instrument: ein Online-Buch, eine Anthologie, eine Enzyklopädie, eine Datenbank... den „S Hohnakreis/Kohoutí kříž“ (www.kohoutikriz.org). Diese Plattform wird seit dem Ende

des 20. Jahrhunderts (die erste Version wurde im Jahr 2001 veröffentlicht) von Jan Mareš und mir entwickelt und basiert auf mehreren Jahrzehnten vorheriger Arbeiten von Mareš. Sie ist der mit dem Böhmerwald verbundenen deutschsprachigen Literatur gewidmet, ohne Einschränkungen hinsichtlich Nationalität, Zeit oder Genre. Das Hauptkriterium für die Auswahl ist Deutsch als Sprache, in der die literarischen Werke verfasst wurden, und der Böhmerwald als Bezugspunkt für Autoren oder Werke. Bis heute sind 2 631 Autoren vertreten. Und wir verstehen den Böhmerwald sehr weit gefasst, von dem Gratzener Bergland bis nach Tachov (Tachau). In der Pilsener Region wird man uns das sicherlich verzeihen, schließlich betrachten die Pilsner den Böhmerwald auch als ihren.

Haben wir also zwei Gruppen, die Prager und die des Böhmerwalds? Überschneiden sie sich?

Wie wir sehen werden, lautet die Antwort: Ja. Und diese Überschneidung und Durchdringung bestand während der gesamten Geschichte der geschriebenen Literatur auf dem Gebiet Böhmens. Die folgenden Zeilen verstehen wir also als eine Art Leitfaden zu den literarischen Verbindungen zwischen dem Südwesten Böhmens und Prag, mit kurzen Anmerkungen und Verweisen auf die Einträge spezifischer Autoren im „Hohnakreis“, wo mehr nachgelesen werden kann, einschließlich relevanter Textbeispiele.

FRÜHER:

CHRISTOPH SCHWEHER (1523–1593)

www.kohoutikriz.org

JOHANN FRANZ LÖW RYTÍŘ**VON ERLSFELD** (1648–1725)www.kohoutikriz.org

* Planá u Mariánských Lázní / Hluboká nad Vltavou / Libnič / † Praha
Lékař (i císařský), děkan pražské lékařské fakulty, kniha o léčivých pramenech v Libníči.

KARL GEORG REGINALD**HERLOSSOHN** (1804–1849)www.kohoutikriz.org

* Praha / České Budějovice / † Lipsko
Předchůdce pražských německých spisovatelů, hojně byly vydávané zejména jeho historické romány. Jihočeská témata (romány Páni z Růže, Poslední Táborita).

Češi také?

JOSEF DOBROVSKÝ (1753–1829)www.kohoutikriz.org

* Gyarmat / Horšovský Týn / Praha / Klatovy / Chudenice / † Brno
Vyrůstal v Horšovském Týně, studium semináře Klatovy, univerzitní studium a domácí učitel u Nosticů v Praze, působení v Chudenicích.

ANTONÍN JAROSLAV**PUCHMAJER** (1769–1820)www.kohoutikriz.org

* Týn nad Vltavou / České Budějovice / Ktiš / Prachatice / † Praha
Rodák z Týna, na kněze vysvěcen v Českých Budějovicích, kněz ve Ktiši, Kamenném Újezdu. Kromě němčiny i romština.

JOSEF WENZIG (1807–1876)www.kohoutikriz.org

* Praha / Prachatice / Šumava / † Turnov
I kdyby nic jiného, tak monografie Der Böhmer-

wald s Krejčím. Ale i další německé texty o Šumavě.

JAN KREJČÍ (1825–1877)www.kohoutikriz.org

* Klatovy / † Praha
I kdyby nic jiného, tak monografie Der Böhmerwald s Wenzigem. 1860 vyslán do Písku, aby tam přebudoval vyšší reálku. Za dva roky ale neúspěšně skončil, reformoval na tamní poměry příliš.

A když zmíním i **Karla Hynka Máchu** a **Boženu Němcovou**, budu hodně daleko od pravdy?

www.kohoutikriz.org/autor.html?id=machkwww.kohoutikriz.org/autor.html?id=nemco

Ti „praví“ pražští autoři německého jazyka:

HUGO SALUS (1866–1929)www.kohoutikriz.org

* Česká Lípa / České Budějovice / † Praha
V Českých Budějovicích nějakou dobu studoval, přátelské vztahy s rodinou zdejšího lékaře Löwyho, jehož syn Robert Reinhard byl také básník. Nepropadl tu z němčiny, i když to říkal. A v roce 1918 tu vyšel česky jeho výběr z básní.

GUSTAV MEYRINK (1868–1932)www.kohoutikriz.org

* Vídeň (A) / Český Krumlov / † Starnberg
Román Der weiße Dominikan (Bílý dominikán) se odehrává v Českém Krumlově. Baron Bartholomäus von Jöcher v románu nejspíše odkazuje na barona Artura von Rimap, který byl švagrem **Ernsta Poráka**, s Meyrinkem se znal s okultistických kruhů a do Krumlova ho zval.

* Český Krumlov (Böhmisch Krumau) / České Budějovice (Budweis) / † Prag
Studium in Leipzig, Stadtschreiber und Rektor der Lateinschule in Budweis, später Priester in Budweis und Prag. Einer der ersten Schöpfer deutscher katholischer Lieder. Siehe auch das Lied und das musikalische Motiv aus der Serie F.L. Věk, hier allerdings mit einem Text von Comenius.

MICHAEL SCHICHELIUS

(17. Jahrhundert)

www.kohoutikriz.org

* České Budějovice (Budweis) / † Prag
Dominikaner aus Budweis, später in Prag tätig, Beschreibung des Bildes der Jungfrau Maria von Budweis aus der Klosterkirche Mariä Opferung.

JOHANN FRANZ LÖW, RITTER VON**ERLSFELD** (1648–1725)www.kohoutikriz.org

* Planá u Mariánských Lázní (Plan) / Hluboká nad Vltavou (Frauenberg) / Libnič (Libnitsch) / † Prag
Arzt (auch kaiserlicher), Dekan der medizinischen Fakultät in Prag, Autor eines Buches über Heilquellen in Libnitsch.

GEORG REGINALD KARL**HERLOSSOHN** (1804–1849)www.kohoutikriz.org

Prag / České Budějovice (Budweis) / † Leipzig
Ein Vorläufer der Prager deutschen Schriftsteller, besonders bekannt für seine historischen Romane, die oft südböhmische Themen aufgreifen (*Die Fünfhundert vom Blanik, später als Die Rosenbergen herausgegeben, Der letzte Taborit*).

Auch Tschechen?

JOSEF DOBROVSKÝ (1753–1829)www.kohoutikriz.org

* Gyarmat / Horšovský Týn (Bischofteinitz) / Prag / Klatovy (Klattau) / Chudenice (Chudenitz) / † Brünn
Aufgewachsen in Bischofteinitz, Seminarstudium in Klattau, Universitätsstudium und Hauslehrer bei den Nostitz in Prag, tätig in Chudenitz.

ANTONÍN JAROSLAV PUCHMAJER

(1769–1820)

www.kohoutikriz.org

* Týn nad Vltavou (Moldautein) / České Budějovice (Budweis) / Ktiš (Tisch) / Prachatice (Prachatitz) / † Prag
Geboren in Moldautein, zum Priester geweiht in Budweis, Priester in Tisch und Steinkirchen (Kamenný Újezd). Neben Deutsch beherrschte er auch Romani.

JOSEF WENZIG (1807–1876)www.kohoutikriz.org

* Prag / Prachatice (Prachatitz) / Böhmerwald / † Turnov (Turnau)
Selbst wenn er nur die Monografie *Der Böhmerwald* zusammen mit Krejčí verfasst hätte, würde er in Erinnerung bleiben. Zudem verfasste er weitere deutsche Texte über den Böhmerwald.

JAN KREJČÍ (1825–1877)www.kohoutikriz.org

* Klatovy (Klattau) / † Prag
Er schrieb die Monografie *Der Böhmerwald* zusammen mit Wenzig. 1860 wurde er nach Písek (Pisek) entsandt, um dort die Höhere Realschule zu reformieren. Doch nach zwei Jahren musste er aufgeben – seine Refor-

OTTOKAR WINICKY (1872–1943)www.kohoutikriz.org

* Ústí nad Labem / České Budějovice /

Kájov / † Praha

V Českých Budějovicích studoval, publikoval v Budweiser Zeitung a Wäldlerkalender. Báseň Kájov.

OSKAR WIENER (1873–1944)www.kohoutikriz.org

* Praha / řeka Úhlava / Dešenice / † Terezín

Šumavská pověst ve sbírce Böhmsche Sagen (1919)

RAINER MARIE RILKE (1875–1926)www.kohoutikriz.org

* Praha / Český Krumlov / Česká Budějovice / † Val-Mont

Text Dny toulek po Čechách (Böhmsche Schlendertage), jedno z jeho prvních publikovaných děl (Krumlov, Budějovice a baron Mundy).

VIKTOR HADWIGER (1878–1911)www.kohoutikriz.org

* Praha / Horšovský Týn / † Berlín

Vyrůstal v Horšovském Týně

PAUL LEPPIN (1878–1945)www.kohoutikriz.org

* Praha / Český Krumlov / † Praha

V jedné ze svých povídek se dal inspirovat kouzlem Maškarního sálu na českokrumlovském zámku.

FRANZ KAFKA (1883–1924)www.kohoutikriz.org

* Praha / Gmünd (A) / České Velenice / † Kierling

Setkání Kafky s Milénou Jesenskou v Gmündu a koneckonců i Planá nad Lužnicí, kde psal Zámek.

MAX BROD (1884–1968)www.kohoutikriz.org

* Praha / † Tel Aviv

Napsal německé libreto opery Jaromíra Weinbergera Švanda dudák (původní české Miroslav Kareš).

EGON ERWIN KISCH (1885–1948)www.kohoutikriz.org

* Praha / Chlum u Třeboně / Nová Ves nad

Lužnicí / † Praha

Cesta na frontu přes jižní Čechy v jeho válečném deníku Vojákem pražského sboru (1930).

RUDOLF SLAWITSCHKE (1880–1945)www.kohoutikriz.org

* Praha-Malá Strana / Český Krumlov /

Česká Budějovice / † Praha

V Českém Krumlově měl svatbu (manželka Rita byla z Krumlova). A krumlovský román Der blaue Herrgott (Modrý Pánbůh).

KARL EISSNER VON EISENSTEIN

(1889–1945)

www.kohoutikriz.org

* Praha-Vinohrady / † Terezín

Z rodu sklářských podnikatelů, patřilo jim panství březina na Pelhřimovsku, jeden z předků založil sklárnu v Klášterském Mlýně u Rejštejna. Překladatel básní Antonína Sovy (také šumavská tematika). Na Šumavu jezdil, texty o něm a jeho díla v „šumavských periodikách“ (Der Waldbrunnen, Der Ackermann aus Böhmen).

FRANZ WERFEL (1890–1945)www.kohoutikriz.org

* Praha / † Los Angeles

Báseň Das Bleibende... „od Šumavy k Tatrám“ a hlavně hra Království Boží v Čechách (Das Reich Gottes in Böhmen) z roku 1930

men waren für die damaligen Verhältnisse zu fortschrittlich.

Und wenn ich auch noch **Karel Hynek Mácha** und **Božena Němcová** erwähnen würde, würde ich dann völlig falsch liegen?www.kohoutikriz.org/autor.html?id=machkwww.kohoutikriz.org/autor.html?id=nemco

Die „echten“ Prager deutschsprachigen Autoren:

HUGO SALUS (1866–1929)www.kohoutikriz.org

* Česká Lípa (Böhmisch Leipa) / České

Budějovice (Budweis) / † Prag

Studierte eine Zeit lang in Budweis, pflegte freundschaftliche Beziehungen zur Familie des dortigen Arztes Löwy, dessen Sohn Robert Reinhard ebenfalls Dichter war. Er fiel nicht in Deutsch durch, obwohl er es behauptete. 1918 erschien in Budweis auf Tschechisch eine Auswahl seiner Gedichte.

GUSTAV MEYRINK (1868–1932)www.kohoutikriz.org

* Wien / Český Krumlov (Böhmisch

Krumau) / † Starnberg

Sein Roman *Der weiße Dominikaner* spielt in Böhmisch Krumau. Die Figur des Barons Bartholomäus von Jöcher basiert vermutlich auf Baron Arthur von Rimay, dem Schwager von Ernst Porák. Porák kannte Meyrink aus okkulten Kreisen und pflegte ihn nach Krumau einzuladen.**OTTOKAR WINICKY** (1872–1943)www.kohoutikriz.org

* Ústí nad Labem (Aussig) / České Budějovice

(Budweis) / Kájov (Gojau) / † Prag

Studierte in Budweis, veröffentlichte in der Budweiser Zeitung und im Wäldlerkalender. Verfasste das Gedicht *Gojau*.**OSKAR WIENER** (1873–1944)www.kohoutikriz.org

* Prag / Fluss Úhlava (Angel) / Dešenice

(Deschenitz) / † Terezín (Theresienstadt)

Sammlung *Böhmische Sagen* (1919) enthält Erzählungen mit Bezug zum Böhmerwald.**RAINER MARIE RILKE** (1875–1926)www.kohoutikriz.org

* Prag / Český Krumlov (Böhmisch Krumau) /

Česká Budějovice (Budweis) / † Val-Mont

Sein Werk *Böhmische Schlendertage* zählt zu seinen frühesten Veröffentlichungen und behandelt Orte wie Krumau, Budweis und die Figur des Barons Mundy.**VIKTOR HADWIGER** (1878–1911)www.kohoutikriz.org

* Prag / Horšovský Týn (Bischofteinitz) /

† Berlin

Verbrachte seine Kindheit in Bischofteinitz.

PAUL LEPPIN (1878–1945)www.kohoutikriz.org

* Prag / Český Krumlov (Böhmisch

Krumau) / † Prag

In einer seiner Erzählungen ließ er sich vom Zauber des Maskensaals auf dem Schloss in Böhmisch Krumau inspirieren.

FRANZ KAFKA (1883–1924)www.kohoutikriz.org

* Prag / Gmünd (österreichischer Teil) /

České Velenice (Gmünd – tschechischer

Teil) / † Kierling

Begegnung mit Milena Jesenská in Gmünd und schließlich auch in Plan (Planá nad

s řadou jihočeských postav (Přibíka z Klenové, Oldřicha z Rožmberka, krumlovský kupec Andreas Leithnera).

YELLA LENZ-FRIEBOVÁ (1895–1948)

www.kohoutikriz.org

* Praha / Železná Ruda / hora Javor / Hůrka, Prášily / † Praha

Novela *Dort tief im Böhmerwald* vycházela roku 1926 na pokračování v *Budweiser Zeitung*. Román *Mariengnade* se odehrává na západní Šumavě (Železná Ruda, Hůrka).

JOHANNES URZIDIL (1896–1870)

www.kohoutikriz.org

* Praha / Josefodol / Zvonková / † Řím

Ve Zvonkové měl od roku 1934 domovskou příslušnost. Povídky a texty se šumavskou tematikou. A naší knihovnou vydaný výbor z díla *Jdu starým lesem* (2005).

GERTRUDE URZIDIOVÁ (1898–1977)

www.kohoutikriz.org

* Golčův Jeníkov / Josefodol / Zvonková / † New York

Manžela doprovázela při jeho šumavských pobytech, ale sama byla básnířkou a přinejmenším u básně *Adalbert Stifters Waldheimat* je šumavská inspirace nesporná.

Potom:

OLGA BARÉNYIOVÁ (1905–1978)

www.kohoutikriz.org

* Kroměříž / České Velenice / † Mnichov

Životní příběh na román, herečka, spisovatelka, dramatička, špiónka... Psala česky i německy. Paralela s Kafkou – román *Das tote Geleise* (Mrtvá kolej) zmiňuje i repatriaci z ČSR a poslední české nádraží: České Velenice.

FRANZ BAERMANN STEINER (1909–1952)

www.kohoutikriz.org

* Praha / Volary / † Oxford

Na Šumavu jezdil od dětství jako skaut. Básně Wallern (Volary) a Erinnerung an den Böhmerwald (Vzpomínka na Šumavu).

HANS GÜNTHER ADLER (1910–1988)

www.kohoutikriz.org

* Praha / Benešov nad Černou / Omlenice / hrad Landštejn / hora Ostrý/ † Londýn

Nějakou dobu chodil do školy v Benešově nad Černou, láska k Šumavě byla ovšem celoživotní, naposledy tu byl roku 1946 krátce před exilem. V románu *Panorama* (1968) věnovány dvě kapitoly Omlenici a hradu Landštejn. A v próze *Die unsichtbare Wand* (1989) se obsáhle věnuje krajině kolem hory Ostrý.

NORBERT FRÝD (1913–1976)

www.kohoutikriz.org

* České Budějovice / Hořice na Šumavě / † Praha

Rodák z Budějovic, studoval tu a začal literárně tvořit. Prvotinu *Prag spricht dich an* (Praha k tobě hovoří) však roku 1933 vydal ještě německy. Její výtisk z fondu naší knihovny je rovněž německy věnován budějovickému příteli Vicki Kendemu, který skončil za války v jednom z nesčetných židovských transportů do vyhlazovacích táborů. Německá báseň o Vltavě.

SIDONIA DĚDINOVÁ (1935–2015)

www.kohoutikriz.org

Praha / Křišťanov / České Budějovice / † Španělsko?

Jako mladá učitelka v Křišťanově, elévka v českobudějovickém rozhlasu, redaktorka vimperských novin. A především spisova-

Lužnici), wo er an dem Roman *Das Schloss arbeitete*.

MAX BROD (1884–1968)

www.kohoutikriz.org

* Prag / † Tel Aviv

Verfasste das deutsche Libretto zur Oper von Jaromír Weinberger *Schwanda, der Dudelsackpfeifer* (Original auf Tschechisch von Miroslav Karel).

EGON ERWIN KISCH (1885–1948)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Chlum u Třeboně (Chlumetz) /

Nová Ves nad Lužnicí (Erdweis) / † Prag
Reise an die Front durch Südböhmen in seinem Kriegstagebuch *Soldat im Prager Korps* (1930) beschrieben.

RUDOLF SLAWITSCHKE (1880–1945)

www.kohoutikriz.org

* Prag-Kleinseite / Český Krumlov (Böhmisch Krumau) / České Budějovice (Budweis) / † Prag

Heirat in Krumau (woher seine Frau Rita stammte). Verfasser des mit Krumau verbundenen Romans *Der blaue Herrgott*.

KARL EISSNER VON EISENSTEIN

(1889–1945)

www.kohoutikriz.org

* Prag-Weinberg / † Terezín (Theresienstadt)

Stammte aus einer Familie von Glasunternehmern, der das Gut Březina (Birkicht) in der Region Pelhřimov (Pilgram) gehörte, einer seiner Vorfahren gründete eine Glashütte in Klášterský Mlýn (Klostermühle) bei Rejštejn (Unterreichenstein). Übersetzer von Gedichten Antonín Sovas, der in seinen Werken ebenfalls den Böhmerwald the-

matisierte. Er pflegte in den Böhmerwald zu reisen, Texte über ihn und seine Werke sind in „Böhmerwald-Zeitschriften“ zu finden (*Der Waldbrunnen*, *Der Ackermann aus Böhmen*).

FRANZ WERFEL (1890–1945)

www.kohoutikriz.org

* Prag / † Los Angeles

Gedicht *Das Bleibende...* „vom Böhmerwald bis zur Tatra“ sowie das Stück *Das Reich Gottes in Böhmen* (1930), das viele südböhmische Charaktere enthält (z. B. Přibík von Klenová, Oldřich von Rosenberg und den Krumauer Kaufmann Andreas Leithner).

YELLA LENZ-FRIEBEL (1895–1948)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Železná Ruda (Markt Eisenstein) /

Berg Javor (Großer Ahrenberg) / Hůrka, Prášily (Hurkenthal, Stubenbach) / † Prag
Novelle *Dort tief im Böhmerwald* (1926 als Fortsetzungsroman in der *Budweiser Zeitung* veröffentlicht) und Roman *Mariengnade*, der in Westböhmen spielt (Markt Eisenstein, Hurkenthal).

JOHANNES URZIDIL (1896–1870)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Josefodol (Josefsthal) / Zvonková (Glöckelberg) / † Rom

In Glöckelberg seit 1934 ansässig. Seine Erzählungen und Texte befassen sich mit Böhmerwald-Themen. Unsere Bibliothek veröffentlichte 2005 eine Auswahl seiner Werke unter dem Titel *Ich gehe durch den alten Wald*.

Ivo Kareš při své přednášce / Ivo Kareš bei seinem Vortrag

telka, psala česky, po odchodu do Německa roku 1966 německy. Po pádu komunismu vydala v Českých Budějovicích dokumentaci o vyhnání Němců ve svědectví postižených s titulem *Slyšme i druhou stranu*. Řada románů, motivy ze Šumavy po odsunu Němců v románu *Als die Tiere starben* (1988) (ten román je její prvotina právě o Křišťanově, ale česky nevyšel). Dokumentární román *Edvard Beneš – likvidátor* (česky 2003), rovněž s jihočeskými motivy.

PETER DEMETZ (1922–2024)

www.kohoutikriz.org

* Praha / Horní Planá / † New Haven (USA)

A tady můžeme skončit: ve své stati K pojmu sudetská literatura se věnuje mj. Stifterovi, Kafkovi, Werfelovi, Brodovi, ale i Watzlikovi.

Nebo ještě nekončíme?

JAROSLAV RUDIŠ (*1972)

* Turnov / Praha / Vimperk
V Praze studoval a je tu Winterberg a Winterberg... a Kafka Band.

Ty česko-německo-židovské kořeny, ze kterého vyrůstali skvělí autoři a jejich literární díla, už tu bohužel nejsou. Berme tedy tento krátký exkurs jako podnět k uvědomění, že tak, jak jsou tyto tři národy součástí české (zde snad lépe poslouží německé/böhmisch) historie, je i literatura v obou jazycích součástí české (a jihočeské) kultury, kterou stojí za to znát.

GERTRUDE URZIDIL (1898–1977)

www.kohoutikriz.org

* Golčův Jeníkov (Goltsch-Jenikau) / Josefodol (Josefsthal) / Zvonková (Glöckelberg) / † New York

Sie begleitete ihren Ehemann bei seinen Aufenthalten im Böhmerwald und war selbst Dichterin. Zumindest bei dem Gedicht *Adalbert Stifters Waldheimat* ist die Inspiration durch den Böhmerwald unbestreitbar.

Später:

OLGA BARÉNYI (1905–1978)

www.kohoutikriz.org

* Kroměříž (Kremsier) / České Velenice (Gmünd – tschechischer Teil) / † München
Eine Lebensgeschichte wie aus einem Roman: Schauspielerin, Schriftstellerin, Dramatikerin, Spionin... Sie schrieb auf Tschechisch und Deutsch. Eine Parallele zu Kafka findet sich in ihrem Roman *Das tote Geleise*, der die Repatriierung aus der Tschechoslowakei und den letzten tschechischen Bahnhof, Gmünd, thematisiert.

FRANZ BAERMANN STEINER (1909–1952)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Volary (Wallern) / † Oxford

Seit seiner Kindheit als Pfadfinder regelmäßig im Böhmerwald. Zu seinen Gedichten gehören *Wallern und Erinnerung an den Böhmerwald*.

HANS GÜNTHER ADLER (1910–1988)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Benešov nad Černou (Deutsch Beneschau) / Omlenice (Groß Umlowitz) / Burg Landštejn (Landstein) / Berg Ostrý (Osser) / † London

Besuchte zeitweise die Schule in Deutsch Beneschau. Seine Liebe zum Böhmerwald war lebenslang, zuletzt war er 1946 kurz vor seiner Emigration dort. Sein Roman *Panorama* (1968) enthält zwei Kapitel, die Groß Umlowitz und der Burg Landstein gewidmet sind. In der Prosa *Die unsichtbare Wand* (1989) wird die Landschaft um den Berg Os-ser umfassend behandelt.

NORBERT FRÝD (1913–1976)

www.kohoutikriz.org

* České Budějovice (Budweis) / Hořice na Šumavě (Höritz) / † Prag

Geboren in Budweis, wo er studierte und seine literarische Tätigkeit begann. Sein Erstlingswerk *Prag spricht dich an* (1933) veröffentlichte er noch auf Deutsch. Ein Exemplar dieses Buches ist in unserer Bibliothek erhalten und trägt eine Widmung an seinen Freund Vicki Kende, der während des Krieges in einem der zahlreichen jüdischen Transporte in ein Vernichtungslager geschickt wurde. Ein deutsches Gedicht über die Moldau.

SIDONIA DĚDINOVÁ (1935–2015)

www.kohoutikriz.org

Prag / Křišťanov (Christianberg) / České Budějovice (Budweis) / † Spanien?

Lehrerin in Christianberg, Volontärin beim tschechischen Rundfunk in Budweis und Redakteurin der Winterberger Zeitung. Hauptsächlich aber Schriftstellerin: Seit ihrer Emigration nach Deutschland 1966 schrieb sie auf Deutsch. Nach dem Fall des Kommunismus veröffentlichte sie in Budweis eine Dokumentation über die Vertreibung der Deutschen unter dem Titel *Hören wir auch die andere Seite*. Sie schrieb zahlreiche Romane. u. a. den Roman *Als die Tie-*

re starben (1988, nur auf Deutsch erschienen) über Christianberg mit Motiven aus dem Böhmerwald nach der Vertreibung der Deutschen. Ihr Dokumentarroman *Edvard Beneš – Der Liquidator* (2003) greift ebenfalls südböhmische Themen auf.

PETER DEMETZ (1922–2024)

www.kohoutikriz.org

* Prag / Horní Planá (Oberplan) /

† New Haven (USA)

In seinem Essay *Zum Begriff der sudetendeutschen Literatur* widmete er sich unter anderem Stifter, Kafka, Werfel, Brod und Watzlik. Und mit diesem Autor können wir unsere Liste beenden.

Oder sind wir noch nicht am Ende?

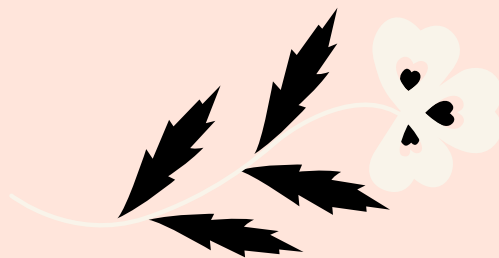
JAROSLAV RUDIŠ (*1972)

* Turnov (Turnau) / Prag / Vimperk

(Winterberg)

Studierte in Prag. Sein Werk ist von Winterberg beeinflusst, Frontman der Kafka Band.

Die tschechisch-deutsch-jüdischen Wurzeln, die großartige Autoren und ihre literarischen Werke hervorbrachten, gibt es leider nicht mehr. Betrachten wir also diesen kleinen Exkurs als Anlass, um uns bewusst zu machen, dass diese drei Nationen nicht nur Teil der tschechischen (besser gesagt „böhmischen“) Geschichte sind, sondern auch die Literatur in beiden Sprachen ein Teil der tschechischen (und südböhmischen) Kultur darstellt, die es zu entdecken lohnt.

02/

**HERMANN KAFKA Z OSEKA
A JEHO RODINA**

**HERMANN KAFKA AUS OSEK
UND SEINE FAMILIE**

ALENA WAGNEROVÁ

První nám známý předek Franze Kafky, jeho praděd Josef Kafka, se objevuje v knize familiantů pro okres Strakonice v oddílu Osek jako nástupce familianta Samuela Fischela. Familiant Samuel Fischel obdržel 15. března 1800 povolení k uzavření sňatku s Rosálií Steinovou. Mladá žena porodila o rok později syna Abrahama. Ale již v prosinci roku 1801 Samuel Fischel zemřel a v únoru příštího roku i jeho syn Abraham. Tím se uvolnilo familiantské místo, protože na ženy familiantská místa nepřecházela. A toto místo získal ještě téhož roku Josef Kafka, který o rok později obdržel povolení k uzavření sňatku a oženil se s Annou Pollakovou. Jejich prvním dítětem mužského pohlaví byl syn Samuel, na nějž, když dorostl, přešlo familiantské místo. O rok později se Kafkově rodině narodil syn, Jakob, který jako druhý syn naději na familiantství neměl, což pro jeho životní možnosti znamenalo ztrátu.

Jméno Kafka bylo v Oseku nezvyklé; v Písku ale patřila rodina tohoto jména ke starousedlým Židům a je možné že z této rodiny Josef Kafka pocházel, protože jména Hermann a Jakob používali i oni. Dvě rodiny se jménem Kafka byly ale i ve Strakonících a Milčicích. Pokud jde o familianta Josefa Kafku, v Oseku není známo, jaké povolání vykonával. Jeho druhý syn Jakob se vpravil jako skoro všichni do skromného života většiny vesnických Židů. V okolí byl ale znám, dokonce proslaven svou neobyčejnou silou, kterou také potřeboval jako řezník při rituální porážce při tzv. košerování zvířete. Jednou prý ale také zvedl na cestu naložený vůz, který sjel do příkopu. Sílu měl, ale oženit se na základě familiantského zákona z roku 1726 nemohl; ale i on jako většina mladých mužů tento zákon překračoval. Nevěstu, Franzisku Platowskou, našel v domě číslo 35 hned naproti domu svých rodičů. Její rodina

přišla podle jména pravděpodobně z Polska a v Oseku už patřila ke starousedlíkům.

Vztah Franzisky a Jakoba nezůstal bez následků. V roce 1847 se jim narodilo první dítě, syn Filip, příští rok dcera Anna a obě děti přišly na svět v domě číslo 35. Konečně v roce 1849 byl familiantský zákon zrušen a s ním i možnost stěhování. A jak o tom napsal spisovatel Vojtěch Rakous, také venkovský Žid: „Pouta padla, Žid volně směl se stěhovat a nabývat půdy... Padlo i pouto, které se nejobojetněji zařezávalo do židovských duší: Žid směl se ženiti...“

Také Jakob Kafka a Franziska Platovská museli nový zákon chápat jako vysvobození. Již 16. července 1849 se dali oddat a jejich první dvě děti byly prohlášeny za legitimní. A také další čtyři děti, Heinrich (1850), Herrmann (1852), Julie (1855) a Ludwig (1857), které se narodily již jako manželské a přišly na svět v domě číslo 35. Z toho lze vysoudit, že Jakob Kafka se odstěhoval do domu rodiny Platovských ještě před oficiálním sňatkem a tam vykonával své řeznické řemeslo, které pravděpodobně převzal od svého tchána. Jeho šikovnost a síla tomu odpovídaly. Jeho žena Franziska měla zase docela jiné stránky než její manžel. Jí drobné, ale zdatné ženy si údajně celá vesnice vážila pro její medicínské znalosti a léčitelské schopnosti. Byla prý dobrosrdečná a v obci velmi oblíbená.

Na oseckém židovském hřbitově ležela před jeho úpravou vedle svého muže; na jejím náhrobku stejném jako jeho byl nápis i s jejím dívčím jménem Platowski, podle tehdy uplatňovaného židovského zvyku uvádět u žen také jejich dívčí jméno, což odpovídalo silnému postavení židovské ženy v rodině.

Der erste uns bekannte Vorfahre von Franz Kafka, sein Urgroßvater Josef Kafka, wurde im Familienbuch für den Bezirk Strakonitz (Strakonice) im Abschnitt Osek (heute Ossek, tschechisch Osek) als Nachfolger des Familianten Samuel Fischel eingetragen. Samuel Fischel erhielt am 15. März 1800 die Genehmigung, eine Ehe mit Rosalia Stein einzugehen. Bereits ein Jahr später gebar die junge Frau einen Sohn namens Abraham. Doch schon im Dezember 1801 verstarb Samuel Fischel, und im Februar des darauffolgenden Jahres erlag auch sein Sohn Abraham einem frühen Tod. Dadurch wurde die Familienstelle frei, da diese nicht auf Frauen übertragen werden konnte. Im selben Jahr erhielt Josef Kafka diese Stelle. Ein Jahr darauf wurde ihm die Erlaubnis zur Eheschließung erteilt, und er heiratete Anna Pollak. Ihr erstes männliches Kind, ihr Sohn Samuel, übernahm die Familienstelle, sobald er das gesetzliche Mindestalter erreichte. Ein Jahr später wurde in der Familie Kafka ein weiterer Sohn, Jakob, geboren, der als Zweitgeborener keine Aussicht auf eine Familienstelle hatte, was seine Lebensmöglichkeiten erheblich einschränkte.

Der Name Kafka war in Osek ungewöhnlich. In Písek hingegen gehörte eine Familie dieses Namens zu den alteingesessenen Juden, und es ist möglich, dass Josef Kafka aus dieser Familie stammte, da die Namen Hermann und Jakob auch dort verwendet wurden. Zwei weitere Familien mit dem Namen Kafka lebten in Strakonitz und Miltschitz (Milčice). Über die berufliche Tätigkeit von Josef Kafka in Osek ist nichts bekannt. Sein zweiter Sohn Jakob führte – wie die meisten jüdischen Dorfbewohner – ein einfaches Leben. Doch in der Umgebung war er für seine außergewöhnliche körperliche Stärke bekannt, die er als Flei-

scher bei der rituellen Schlachtung benötigte. Einmal soll er sogar einen beladenen Wagen, der in einen Graben gerutscht war, wieder auf die Straße gehoben haben. Trotz seiner Stärke durfte er gemäß dem Familiantengesetz von 1726 nicht heiraten. Doch auch er – wie viele junge Männer – brach dieses Gesetz. Seine Braut, Franziska Platowski, fand er im Haus Nummer 35, direkt gegenüber dem Haus seiner Eltern. Ihrer Namensherkunft nach stammte Franziskas Familie vermutlich aus Polen, doch in Osek gehörten sie bereits zu den Alteingesessenen.

Die Beziehung zwischen Franziska und Jakob blieb nicht ohne Folgen. 1847 wurde ihr erstes Kind geboren, ein Sohn namens Philipp, im darauffolgenden Jahr eine Tochter namens Anna. Beide Kinder kamen im Haus Nummer 35 zur Welt. Erst 1849 wurde das Familiantengesetz aufgehoben, und mit ihm das Verbot des Umzugs. Wie der Schriftsteller Vojtěch Rakous (Adalbert Österreicher), selbst ein Landjude, schrieb: „Die Fesseln fielen, der Jude durfte sich frei bewegen und Land erwerben... Es fiel auch die Fessel, die sich am schmerzlichsten in die jüdischen Seelen geschnitten hatte: Der Jude durfte heiraten...“

Auch Jakob Kafka und Franziska Platowski mussten das neue Gesetz als Befreiung empfinden. Bereits am 16. Juli 1849 heirateten sie, und ihre ersten beiden Kinder wurden für legitim erklärt. In den folgenden Jahren wurden vier weitere Kinder geboren: Heinrich (1850), Hermann (1852), Julie (1855) und Ludwig (1857), die nun alle ehelich waren und ebenfalls im Haus Nummer 35 das Licht der Welt erblickten. Aus diesen Umständen lässt sich schließen, dass Jakob Kafka bereits vor der offiziellen Eheschließung in das Haus der Fa-

Jako řezník pracoval Jakob Kafka pravděpodobně v domě v nevelké hospodářské přístavbě. Objednávky a příslušné pytlíky, v nichž se maso uchovávalo, se od židovských zákazníků v okolí shromažďovaly začátkem týdne a maso se dodávalo ve čtvrtek, protože v pátek se v domácnostech vařilo na šabat. A Jakob Kafka měl na tyto služby ne nějakou tak zvanou „masařku“, ale své děti. Jaké trápení tyto cesty za zákazníky jemu jako malému chlapci byly, a jak často v zimě mu nohy až umrzaly, o tom bude ještě po létech svým dorůstajícím dětem stále znovu vyprávět jejich otec, Hermann Kafka. A to ne v Oseku, kde se narodil a vyrůstal, ale v Praze. Ale o čem jim nikdy nevyprávěl, byly židovské svátky, které pro jejich význam a důležitost v Oseku každý rok bohatě slavili.

Šest dětí rodiny Kafkových v Oseku vyrůstalo ve stejném domě za stejných podmínek. A přece prožívaly domov podle vrozených psychických předpokladů různě. Kromě Julie trpěl snad nejsilněji právě Hermann domácími poměry a požadavky, které na ně byly kladeny. Protože nenašel klid a zakotvení v sobě, potřeboval uznání a ocenění zvenčí. Tato potřeba byla motorem jeho společenského vzestupu, formovala jej jako člověka neústupného a nesmlouvavého a vynesla mu nakonec hospodářský úspěch. Jistě i Hermann Kafka snil o lepší budoucnosti, ale napřed musel absolvovat alespoň obecnou školu. A protože českou v Oseku vrchnost nepřipustila, chodil do německé, přestože dorozumivacím jazykem oseckých Židů byla čeština. Školu ale absolvoval rychle a pak už na většinu venkovských dětí, ať z kteréhokoliv národa, čekal praktický život. A po bar micva, židovském biřmování, byl židovský chlapec považován ve třinácti nebo čtrnácti

letech za dospělého. A slavností bar micva skončilo také dětství Hermanna Kafky.

Zcela bez ochrany se však židovské děti do světa zpravidla neposílaly a čtrnáctiletý Hermann dostal místo u příbuzných. A řemeslu se pravděpodobně naučil v textilním krámu Ludwiga Kafky v Písku. Jak dlouho ale v Písku zůstal, není známo a ani nevíme, co dělal do té doby, než byl v roce 1872 odveden, když mu bylo právě dvacet let. Zdatný mladý muž se zamlouval shromážděným důstojníkům i lékařům. Ale také on sám byl vojákem rád a také často později vzpomínal na vojančení; a když byl v dobrém rozmaru, dokonce i zpíval doma vojenské písničky.

Pro mladého Hermanna Kafku znamenala vojenská služba setkání se zcela novým světem. A v uniformě se všemi odznaky byl Hermann Kafka najednou někdo. Životní styl, jaký předváděli důstojníci, ona podivuhodná směs drilu a operety, která vytvářela ducha armády, na mladého Hermanna zapůsobila, a v tomto smyslu se jeho vojna stala jeho „univerzitou“. V armádě se naučil troše vystupování, ale i hře v karty, jež se mu stala nejdůležitější náplní volného času.

Hermann Kafka, poté když ukončil tříletou vojenskou službu, přišel v polovině sedmdesátých let do Prahy a zařadil se do širokého proudu mladých Židů, kteří z venkova mířili do měst. Oni sami možnostmi řady nových povolání získali, ale židovský venkov tím ztrácel. A také Hermann Kafka se do Oseku už nevrátil. Od roku 1880 bydlel u svého bratrance Angela Kafky v Platnéřské ulici, syna otcova staršího bratra Samuela, který byl za jejich mládí záviděníhodným filiantem. A Angelus svému bratranci v jeho prvních pražských letech

milie Platowski zog und dort sein Schlachterhandwerk ausübte, welches er vermutlich von seinem Schwiegervater übernommen hatte. Seine Geschicklichkeit und Stärke sprachen dafür. Seine zierliche, aber stattliche Frau Franziska wiederum genoss in der Gemeinde großes Ansehen für ihre medizinischen Kenntnisse und heilenden Fähigkeiten und galt als gütige und beliebte Frau.

Auf dem jüdischen Friedhof von Osek lag Franziska vor der Neugestaltung des Friedhofs neben ihrem Mann. Auf ihrem Grabstein, der dem ihres Mannes ähnelte, war auch ihr Mädchenname Platowski angegeben, was der jüdischen Tradition entsprach, den Mädchennamen der Frauen zu bewahren, ein Zeichen für die starke Stellung der Frau innerhalb der jüdischen Familie.

Als Fleischer arbeitete Jakob Kafka vermutlich in einem kleinen landwirtschaftlichen Zubau. Bestellungen sowie die entsprechenden Beutel, in denen das Fleisch aufbewahrt wurde, wurden immer Anfang der Woche von jüdischen Kunden aus der Umgebung gesammelt, und die Lieferungen erfolgten donnerstags, da am Freitag für den Schabbat gekocht wurde. Jakob Kafka nutzte keine Gehilfen für diese Tätigkeiten, sondern seine Kinder. Welche Wege zu den Kunden dem kleinen Hermann Kafka bereiteten, als ihm im Winter die Füße fast erfroren, wird derselbe noch Jahre später seinen heranwachsenden Kindern erzählen. Allerdings nicht in Osek, wo er geboren und aufgewachsen war, sondern in Prag. Worüber Hermann Kafka jedoch nie erzählte, waren die jüdischen Feiertage, die für ihre Bedeutung in Osek jedes Jahr großzügig gefeiert wurden.

Die sechs Kinder der Familie Kafka in Osek wuchsen im selben Haus unter denselben Bedingungen auf. Doch je nach ihren angeborenen Charaktereigenschaften nahmen sie ihr Zuhause unterschiedlich wahr. Neben Julie litt wohl Hermann am meisten unter den häuslichen Verhältnissen und den Anforderungen, die an ihn gestellt wurden. Da er keinen inneren Halt fand, war er auf Anerkennung und Wertschätzung von außen angewiesen. Diese Bedürfnisse trieben seinen sozialen Aufstieg voran, prägten ihn als unbeugsamen und kompromisslosen Menschen und brachten ihm schließlich einen wirtschaftlichen Erfolg. Sicher träumte auch Hermann Kafka von einer besseren Zukunft, doch zunächst musste er zumindest die Volksschule absolvieren. Da eine tschechische Schule in Osek von der Obrigkeit nicht genehmigt wurde, besuchte er eine deutsche Schule, obwohl die Umgangssprache der Juden in Osek Tschechisch war. Die Schule schloss er schnell ab, und wie die meisten Landkinder – unabhängig von ihrer Nationalität – erwartete ihn danach das praktische Leben. Mit der Bar-Mitzwa, dem jüdischen Äquivalent zur Konfirmation, wurde ein jüdischer Junge im Alter von 13 oder 14 Jahren als erwachsen angesehen, und so endete mit diesem Fest auch Hermanns Kindheit.

Ganz unvorbereitet wurden jüdische Kinder jedoch selten in die Welt geschickt, und so erhielt der 14-jährige Hermann eine Stelle bei Verwandten. Vermutlich erlernte er das Handwerk im Textilgeschäft von Ludwig Kafka in Písek. Wie lange er in Písek blieb, ist unbekannt, ebenso wenig wissen wir, was er in den Jahren bis zu seiner Einberufung 1872 tat, als er gerade 20 Jahre alt war. Der junge, kräftige Mann gefiel den versammelten Offizieren und Ärzten bei der Musterung. Doch

zřejmě pomáhal a jako projev díky a uznání ho Hermann později zvolil za kmotra svého prvozeného syna Franze.

Hermann Kafka nejprve pracoval jako firemní zástupce u jednoho obchodu s galanterií a při svých obchodních cestách psal nedlouhé dopisy své budoucí ženě Julii Löwy. V ní zažil velmi kultivovanou mladou ženu, jakou ještě nikdy nepoznal, a ona muže, na kterého ve svých dvaceti šesti letech už dlouho čekala. Svým způsobem to bylo mimořádné setkání dvou mladých lidí, z nichž jeden patřil k venkovským Židům, kteří měli za sebou těžký život, zatímco jeho budoucí žena do společenské třídy židovských měšťanů. Narodila se a vyrůstala v Poděbradech, v židovské rodině již dávno ve městě regulérně usídlené. Zvláště vážený tu byl její dědeček, Adam Porias, zbožný Žid a talmudista. Rodina měla na náměstí dům a v něm prosperující obchod se střížným zbožím, který ale ještě za jejího mládí z neznámých důvodů prodala a odstěhovala se i se svou dcerou, jejíž bratři už byli mimo dům, do Prahy.

Přibližně na jaře roku 1882 Hermann Kafka založil na severní části Staroměstského náměstí svůj obchod s nitěmi, bavlnou a galanterií, což byly knoflíky, nitě, prýmký, gummy, zipy nebo mašle; zboží běžné i výjimečné. Tím se stal tak říkajíc vlastním pánem a mohl se svou nevěstou Julii Löwy uzavřít 3. září 1882 podle židovského řádu sňatek. A ona mu také pomáhala v jeho obchodě, jak si to sama přála.

Již 10 měsíců po jejich svatbě, tedy v roce 1883, se v bytu rodiny v domě na rohu Kaprové a Meislový ulice, narodil jako zdravé a hezké dítě Franz Kafka. (Z tohoto domu do dneška zůstal jen portál a na jeho zdi je tabule s jeho jménem.) Brzy po porodu začala jeho matka

v nedávno založeném obchodě svému muži pomáhat. Při blízkosti jejich obchodu a bytu to nebyl žádný problém chodit sem a tam. Malý Franz ale matčino přibližování a zase vzdalování vnímal a není vyloučeno, že to vedlo k jeho vnitřní nejistotě, i když v bytě byl personál.

V příštích letech se Julii Kafkové postupně narodilo pět dětí; dva malí chlapci, Georg a Heinrich, ale zemřeli jako malé děti. Tři dívky, Gabriela, Valerie a nejmladší Otilie vyrůstaly vedle svého bratra, který je tu a tam komandoval, přičemž jeho nejmladší sestra Ottla, narozená v roce 1892, si s ním velmi dobře rozuměla.

Ve stejném roce 1889, kdy šestiletý Franz Kafka začal chodit do chlapecké školy na Masném trhu, byla založena Dělnická úrazová pojišťovna, která se stala jeho budoucí existencí. O nutnosti sociálního zákonodárství se v Rakousku i jinde v Evropě diskutovalo od roku 1881. Podnikatelé se tomu ale bránili, protože platbou do sociální pojišťovny za své zaměstnance nechťeli ztrácet své vydělané peníze. Také Kafkův otec měl z toho obavy. Teprve v roce 1889 byly v Rakousku založeny regionální sociální pojišťovny, a to celkem sedm, ve Vídni, Salzburku, Štýrském Hradci, Praze, Brně, Lemberku a Trevíru. A pražská Dělnická úrazová pojišťovna byla ta největší (později se 200 zaměstnanci). Jejimi pojištěnci byla třetina všech dělníků v Rakousku, protože v Čechách bylo velkých továren víc než v ostatní zeměch monarchie. Čechy byly tehdy industriální základnou Rakouska s tehdy se už rozvíjející technologií. Za Kafkova úřednického období to kolem roku 1910 byly textilky s 193 000 dělníků, v porcelánkách, sklárnách a kameni pracovalo 79 000 dělníků a ve strojírenství a zpracování kovů 65 000 dělníků.

auch Hermann selbst war gerne Soldat und erinnerte sich später oft an seine Zeit beim Militär; wenn er gut gelaunt war, sang er sogar Soldatenlieder zu Hause.

Für den jungen Hermann Kafka bedeutete der Militärdienst die Begegnung mit einer völlig neuen Welt. In der Uniform mit all ihren Abzeichen fühlte sich Hermann Kafka plötzlich als jemand Besonderes. Der Lebensstil der Offiziere – eine merkwürdige Mischung aus Drill und Operette, die den Geist der Armee prägte – hinterließ einen starken Eindruck bei dem jungen Hermann. In gewisser Weise wurde ihm der Militärdienst zu einer „Universität“. Im Militärdienst eignete er sich nicht nur ein selbstbewusstes Auftreten an, sondern auch das Kartenspiel, das später zu einem seiner liebsten Zeitvertreiber werden sollte.

Nach der dreijährigen Militärzeit kam Hermann Kafka Mitte der 1870er-Jahre nach Prag und schloss sich vielen jungen Landjuden an, die in die Städte gingen. Während die zahlreichen neuen Berufsmöglichkeiten für sie einen Gewinn darstellten, bedeutete dies einen Verlust für die jüdischen Dorfgemeinden. Auch Hermann Kafka kehrte nie wieder nach Osek zurück. Ab 1880 wohnte er in der Plattnergasse bei seinem Cousin Angelus Kafka, der Sohn des Onkels Samuel (älterer Bruder des Vaters) war, der in ihrer Jugend ein beneidenswerter Familiant war. Und Angelus war seinem Cousin wohl in den ersten Jahren in Prag behilflich, weshalb ihn aus Dankbarkeit und Anerkennung Hermann später zum Paten seines erstgeborenen Sohnes Franz wählte. Hermann Kafka arbeitete zunächst als Handelsvertreter für ein Galanteriewarengeschäft und schrieb während seiner Geschäftsreisen

Rodný dům Hermanna Kafky v Oseku / Geburtshaus von Hermann Kafka in Osek

kurze Briefe an seine zukünftige Frau Julie Löwy. In ihr fand er eine äußerst kultivierte junge Frau, wie er sie zuvor noch nie kennengelernt hatte, und sie traf auf einen Mann, auf den sie mit ihren 26 Jahren schon lange gewartet hatte. In gewisser Weise war es eine außergewöhnliche Begegnung zweier junger Menschen, von denen einer aus der Welt der Landjuden mit all ihren Härten stammte, während seine künftige Frau dem jüdischen Bürgertum angehörte. Julie wurde in Podiebrad (Poděbrady) in eine jüdische Familie hineingeboren, die bereits seit langer Zeit regelrecht in der Stadt ansässig war. Besonders geschätzt wurde ihr Großvater Adam Porias, ein gläubiger Jude und Talmudgelehrter. Die Familie besaß ein Haus am Stadtplatz und darin ein prosperierendes Schnittwarengeschäft, das jedoch aus unbekanntem Gründen noch während Julies Jugend verkauft wurde. Die Familie zog mit ihrer Tochter – die Brüder lebten bereits außer Haus – nach Prag.

Etwa im Frühjahr 1882 gründete Hermann Kafka im nördlichen Teil des Altstädter Rings sein eigenes Geschäft mit Nähgarn, Baumwolle und Galanterie, darunter Knöpfe,

Alena Wagnerová u hrobu Jakoba Kafky na židovském hřbitově v Oseku / Alena Wagnerová am Grab von Jakob Kafka auf dem jüdischen Friedhof in Osek

Než Franz Kafka v roce 1908 nastoupil do Dělnické úrazové pojišťovny, měl za sebou 19 let školy a univerzity; nejdřív gymnasium v Kinského paláci, kde určitý čas měl jeho otec svůj obchod s galanterií, pak studium práva a život vysokoškolského studenta s řadou kulturních zájmů, kde také poznal svého nejdůležitějšího a věrného přítele Maxe Broda.

Hermann Kafka si sice představoval, že jeho syn by, jak to bylo zvykem, jeho obchod také převzal. Přitom ale poslal svého syna na výběrné gymnasium a stejně pak tak neměl nic proti tomu, když začal studovat práva. Možná, že proti tomu nic neměl, protože dva synové jeho bratrance familianta Samuela už studovali na univerzitě, a toho chtěl

vlastně se svým synem Franzem také dokázat, aniž se možná vzdal představy, že jeho obchod převezme. To by byla možná udělala Ottla, jeho nejmladší dcera, kdyby se k ní byl trochu jinak v obchodě choval, asi proto, že byla příliš samostatná.

Po konci svého studia s doktorským titulem právníka začal Franz Kafka v roce 1907 pracovat v pojišťovně Assicurazioni Generali a rok potom přešel do úrazové pojišťovny. Důležitá pro něj tam byla denní pracovní frekvence, která znamenala, a to bylo privilegium, že zaměstnanec měl již volné odpoledne a pro Kafku tím už možnost odpoledne psát. A to mělo také důvod: V lednu 1908 uveřejnil v 1. sešitě časopisu Hyperion pod

Zwirne, Gummibänder, Reißverschlüsse und Schleifen – sowohl gewöhnliche als auch außergewöhnliche Artikel. Damit wurde er sozusagen sein eigener Herr und konnte am 3. September 1882 seine Verlobte Julie Löwy nach jüdischem Ritus heiraten. Julie half ihm später auch in seinem Geschäft, wie sie es sich selbst wünschte.

Bereits zehn Monate nach ihrer Hochzeit, d. h. im Jahr 1883, wurde in der Wohnung der Familie im Haus an der Ecke Karfpengasse und Maiselgasse Franz Kafka als ein gesundes und schönes Kind geboren. (Von diesem Haus ist heute nur noch das Portal erhalten, an dem sich eine Gedenktafel mit seinem Namen befindet.) Bald nach der Geburt begann Julia ihrem Mann im kürzlich gegründeten Geschäft zu helfen. Da Wohnung und Geschäft nicht weit voneinander lagen, war es für sie kein Problem, hin- und herzugehen. Der kleine Franz nahm jedoch das Kommen und Gehen seiner Mutter wahr, und es ist nicht ausgeschlossen, dass dies zu seiner inneren Unsicherheit beitrug, auch wenn sich Personal in der Wohnung befand.

In den folgenden Jahren brachte Julie Kafka fünf weitere Kinder zur Welt; zwei kleine Jungen, Georg und Heinrich, starben jedoch früh. Die drei Mädchen Gabriela, Valerie und die jüngste Tochter Ottilie wuchsen neben ihrem Bruder Franz auf, der sie hie und da kommandierte. Mit Ottilie, genannt Ottla, die 1892 geboren wurde, verstand er sich besonders gut.

Im selben Jahr 1889, als der sechsjährige Franz Kafka die Knabenschule in der Fleischmarkt-gasse besuchte, wurde die Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt gegründet, die später zu seiner beruflichen Wirkungsstätte

werden sollte. Die Notwendigkeit sozialer Gesetzgebung wurde in Österreich und anderen europäischen Ländern seit 1881 diskutiert. Unternehmer leisteten jedoch Widerstand, da sie durch die Beiträge zur Sozialversicherung ihrer Angestellten ihr verdientes Geld nicht verlieren wollten. Auch Kafkas Vater war deshalb besorgt. Erst 1889 wurden in Österreich insgesamt sieben regionale Sozialversicherungsanstalten gegründet, unter anderem in Wien, Salzburg, Graz, Prag, Brünn, Lemberg und Triest. Die Prager Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt war die größte (später mit 200 Angestellten) und betreute ein Drittel aller Arbeiter in Österreich, da es in Böhmen mehr Großbetriebe gab als in anderen Teilen der Monarchie. Böhmen war damals das industrielle Zentrum Österreichs mit sich entwickelnder Technologie. Zur Zeit von Kafkas Tätigkeit als Beamter, etwa um das Jahr 1910, waren es in den Textilfabriken 193 000 Arbeiter, in Porzellanfabriken, Glashütten und Steinbrüchen 79 000 Arbeiter. Im Maschinenbau und der Metallverarbeitung ging es um 65 000 Arbeiter.

Als Franz Kafka 1908 seine Arbeit in der Prager Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt aufnahm, hatte er bereits 19 Jahre Schule und Universität hinter sich: zunächst das Gymnasium im Kinský-Palais, wo sein Vater eine Zeit lang sein Geschäft betrieb, anschließend das Studium der Rechtswissenschaften. Während seiner Studienzeit pflegte Kafka zahlreiche kulturelle Interessen und lernte seinen wichtigsten und treuen Freund Max Brod kennen.

Obwohl Hermann Kafka davon ausging, dass sein Sohn das Familiengeschäft übernehmen würde, schickte er ihn auf ein ausgezeichnete

titulem *Pozorování (Betrachtung)* 8 textů. A potom následovala řada jeho textů v různých časopisech a 1913 opět pod titulem *Betrachtung (Pozorování)* 18 textů, které vyšly v nakladatelství Rowohlt a později byly vydávány až do padesátých let.

V pražské Dělnické úrazové pojišťovně pracoval Franz Kafka celkem 14 let, až se v roce 1922 pro svou tuberkulózu nechal penzionovat.

V oněch 14 letech své práce v úrazové pojišťovně se před ním otevřela celá problematika dělníků a jejich existence. A Kafka měl intenzivní sociální cit. Jednou řekl Brodovi: „*Jak skromní ti lidé jsou. Přicházejí a prosí nás. Místo aby na ústav zaútočili a všechno rozbili, přicházejí sem prosit.*“ Cituje to i Michal Mareš ve svých vzpomínkách na Kafku jako návštěvníka anarchistických setkání, kde se setkal i s Jaroslavem Haškem.

Kafka byl od začátku velmi kritický k tomu, jak se s proletáři zacházelo. Pro Kafku to byla dvojitá intenzita jeho života. Dopoledne pracoval v pojišťovně odpoledne nebo k večeru psal – v určitém smyslu se obě činnosti doplňovaly. Byla to práce v úřadě, ale jejím obsahem byly lidské problémy, asociálnost majitelů, častá hrubost podnikatelské vrstvy vůči jejich dělníkům, nebezpečí při práci na strojích stále rychlejších a modernějších. Na začátku své práce navštěvoval Kafka řadu průmyslových měst a městeček v Sudetech severních Čech: Frýdlant, Nové Město pod Smrkem, Liberec, Rumburk, Jablonec, místa s lehkým průmyslem jako textilům, sklem a bižuterií.

Tam diskutoval s majiteli, zařazoval různé továrny do systému, protože do úrazové pojišťovny musely továrny platit. A s touto situací

a jejími problémy byl Kafka neustále konfrontován. A kolik z těchto zkušeností člověk může najít v jeho díle, pochopí, že jeho psaní jej v mnohém od skutečnosti industriálního světa vnitřně osvobozovalo. Nejen jeho práce pro něj byla úkolem a povinností, byla to otázka jeho vlastní etiky spravedlnosti.

Možné je, že svou práci pro úrazovou pojišťovnu začal Franz Kafka vidět i svého otce jako člověka, který se ke svým zaměstnancům chová podobně, jak se on s tím téměř denně setkával. V této souvislosti měl ale se svým otcem ještě další problém. Zatímco on sám už patřil k pražské intelektuální elitě, byl jeho otec jednoduše myslícím člověkem a pro jeho cit trochu tvrdým vůči svým zaměstnancům, jak to alespoň zapsal v roce 1919 do svého *Dopisu otci*. Otcové jeho přátel, Maxe Broda nebo Felixe Weltsche, byli pro něj záviděníhodní, vzdělaní a kultivovaní lidé. Jak velice si Franz přál mít takového otce, můžeme pochopit ve snu, který si o dva roky předtím zapsal do svého deníku. Jeho otec měl v literárním salonu vzdělané společnosti přednášku o řešení sociální otázky.

Zajímavé v tomto ohledu je, že ve vzpomínkách Františka Xavera Bašika z roku 1892, tehdy mladého zaměstnance jeho otce, Hermanna Kafku popisuje jako velmi přívětivého zaměstnavatele a „*jaké měl štěstí, že se dostal do obchodu, kde šéf jednal s lidmi po lidsku a nikdy na nikoho ruky nevztáhl...*“. A Bašik vypráví také o tom, jak paní Julie dala dohromady svého třináctiletého syna Franze s jejím mladým zaměstnancem a oni spolu chodili na procházky a Kafka se s ním učil mluvit česky. A jednou jej Julie Kafková spolu s Franzem dokonce vzala na prázdniny, což ukazuje laskavost ženy, které si její muž Hermann Kafka

tes Gymnasium und hatte später nichts dagegen, als Franz Jura zu studieren begann. Vielleicht war dies auch ein Konkurrenzdenken, denn zwei Söhne seines Cousins Samuel studierten ebenfalls an der Universität, und Hermann Kafka wollte sich möglicherweise auch mit seinem Sohn Franz zeigen, obwohl er den Gedanken an die Übernahme des Geschäfts durch den Sohn nicht ganz aufgab. Dies hätte viel eher Ottla gemacht, seine jüngste Tochter, wenn er sich ihr gegenüber im Geschäft anders verhalten hätte – vermutlich war sie ihm zu selbstständig.

Nach Abschluss seines Studiums mit einem Dokortitel begann Franz Kafka 1907 seine berufliche Laufbahn bei der Versicherungsgesellschaft Assicurazioni Generali, wechselte aber ein Jahr später zur Unfallversicherungsanstalt. Ein entscheidender Vorteil war der verkürzte Arbeitstag, der den Angestellten freie Nachmittage gewährte und Kafka somit Zeit zum Schreiben bot. Dies nutzte er intensiv: Bereits im Januar 1908 veröffentlichte er im ersten Heft der Zeitschrift *Hyperion* unter dem Titel *Betrachtung* 8 Prosatexte. Weitere Veröffentlichungen in verschiedenen Zeitschriften folgten, bis schließlich 1913 eine Sammlung von 18 Texten, ebenfalls unter dem Titel *Betrachtung*, die im Verlag Rowohlt erschienen und später bis in die 1950er-Jahre weiter veröffentlicht wurden.

Franz Kafka arbeitete insgesamt 14 Jahre in der Prager Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt, bis er sich 1922 aufgrund seiner Tuberkulose pensionieren ließ.

In jenen 14 Jahren, die Kafka in der Unfallversicherungsanstalt verbrachte, öffnete sich ihm die ganze Tragik und Problematik der

Arbeiterklasse und ihrer Lebensumstände. Und Kafka verfügte über ein ausgeprägtes soziales Empfinden. Einmal sagte er zu Brod: „*Wie bescheiden diese Menschen sind. Sie kommen zu uns bitten. Statt die Anstalt zu stürmen und alles kurz und klein zu schlagen.*“ Dies zitiert auch Michal Mareš in seinen Erinnerungen an Kafka als Teilnehmer anarchistischer Versammlungen, wo er auch Jaroslav Hašek traf.

Von Anfang an kritisierte Kafka, wie mit den Proletariern umgegangen wurde. Diese Erfahrung bedeutete für ihn eine doppelte Belastung und zugleich Bereicherung: Vormittags war er Beamter, nachmittags und abends Schriftsteller. In gewisser Weise ergänzten sich die beiden Tätigkeiten, auch wenn die Büroarbeit für ihn oft belastend war. Der Inhalt seiner Arbeit, geprägt von menschlichen Problemen, der Rücksichtslosigkeit der Fabrikbesitzer und der oft vorkommenden Grobheit der Unternehmerschicht gegenüber ihren Arbeitern, spiegelte sich indirekt in seinen literarischen Werken wider. Kafka besuchte viele Industriestädte und -orte in den Sudeten und Nordböhmen, darunter Friedland (Frýdlant), Neustadt an der Tafelfichte (Nové Město pod Smrkem), Reichenberg (Liberec), Rumburg (Rumburk) und Gablonz (Jablonec n. Nisou), die für ihre Textilindustrie, Glaswaren und Bijouterie bekannt waren.

Dort verhandelte er mit Fabrikbesitzern, kategorisierte verschiedene Betriebe und sorgte dafür, dass diese ihre Beiträge an die Unfallversicherung entrichteten. Viele seiner Eindrücke flossen in seine literarischen Werke ein und verdeutlichen, wie seine schriftstellerische Tätigkeit ihn innerlich von der Wirklichkeit der industriellen Welt befreite. Für Kafka war diese Arbeit

Alena Wagnerová při přednášce v Kendeho vile /
Alena Wagnerová bei ihrem Vortrag in der Villa Kende

velmi vážil a viděl v ní i charakter své matky Franzisky Platowské.

To, co Franz Kafka poznával a zažíval při svých návštěvách v řadě továren, o tom s nikým, ani s Maxem Brodem, nemluvil, zachovala se ale jako skutečnost jeho práce v archivu Dělnické úrazové pojišťovny, a sice jeho roční úřední zprávy a dopisy. V roce 1963 je jako první našel archivář Jaromír Loužil a Klaus Hermsdorf v jejich hledání pokračoval. Když byly Klausem Hermsdorfem v roce 1984 vydány, otevřely nám životní situaci Franze Kafky jako lidsky a sociálně podstatnou, ale zároveň bolestnou. Od permanentního tlaku tíhou skutečností, které denně zpracovával, se Franz Kafka mohl duchovně osvobodit jen literaturou.

V roce 1914 psal například v roční zprávě se svým lehce literárním stylem kriticky také o nebezpečném stavu kamenolomů, v nichž lidé přesto pracují, a o jednom z nich napsal: *„Pohled na tento lom je odstrašující. Všechno je zavaleno skryvkou, odpadem a sutí. Skála je tak rozeklaná, že původní sloupcovité i plošné útvary kamenného masivu lze spíš tušit než vidět. Nad značkou stojí dělník, který je sotva rozeznatelný od skalní stěny, vysoké čtyřicet metrů. Štěrka nad jeho stanovištěm, jehož je podle odhadu asi 1000 m³, se zřítíl při oblevě v březnu 1914. V době zřícení byli dělníci naštěstí na svačině, jinak by všichni byli pohřbeni.“* V témže roce, kdy vzniklo toto sdělení o nebezpečí úrazu v kamenolomech, pracoval Kafka na románu „Proces.“ A je to právě jeho konec, kde se právě s kamenolomem, jako místem poprav Josefa K. setkáváme: *„Malý kamenný lom, opuštěný a pustý, byl poblíž domu ještě docela městského. Zde se pánové zastavili, buď, že to místo bylo od počátku jejich cílem, buď že byli příliš vyčerpáni, aby běželi ještě dál. Ted' pustili K., jenž bez hlesu čekal, smekli cylindry, utírali si kapesníkem pot s čela a rozhlíželi se po lomu. Všechno bylo zalito měsíčním svitem, jehož přirozenost a klid nejsou dány žádnému jinému světlu...“* A v tomto lomu je *„blízko u té stěny lomu, kde se těžilo, ležel tam jeden vylomený kámen“* poprava K. uskutečněna. Podobných inspirací z jeho práce v Dělnické úrazové pojišťovně je v Kafkových literárních textech řada. Ale co se nemění, je jeho denním trápením vědomí industrializace lidské práce v průmyslových podnicích, ale bez lidskosti.

Když po čtrnácti letech práce v Dělnické úrazové pojišťovně Franz Kafka pro svou pokračující tuberkulózu v roce 1922 odchází do důchodu, může jeho poslední nedokončený

nicht nur ein Beruf, sondern eine Frage seiner eigenen Gerechtigkeitsethik.

Möglicherweise begann Kafka durch seine Arbeit in der Unfallversicherung, seinen Vater mit anderen Augen zu sehen – als jemanden, der seine Angestellten ähnlich behandelte wie die rücksichtslosen Unternehmer, mit denen Kafka beruflich konfrontiert war. Dies vertiefte die Kluft zwischen Vater und Sohn, die Kafka in seinem berühmten *Brief an den Vater* aus dem Jahr 1919 beschrieb. Die Väter seiner Freunde, wie Max Brod oder Felix Weltsch, waren für ihn beneidenswerte, kultivierte und gebildete Männer. Der Wunsch nach einem anderen Vater wird in einem Traum deutlich, den Kafka 1917 in sein Tagebuch schrieb. In diesem Traum hielt sein Vater in einem literarischen Salon einen Vortrag über die Lösung der sozialen Frage.

Interessanterweise erinnerte sich František Xaver Bašik, einst ein junger Angestellter bei Hermann Kafka, in seinen Memoiren von 1892 an denselben als an einen sehr freundlichen Arbeitgeber. Er beschreibt, wie glücklich er war, in ein Geschäft gekommen zu sein *„in dem der Chef menschenwürdig handelte und niemals Hand an jemanden legte“*. Auch berichtet Bašik, wie die Frau Julia ihn mit dem dreizehnjährigen Sohn zusammenbrachte und sie unternahmen dann Spaziergänge, bei denen Franz Tschechisch lernte. Und einmal nahm ihn Julia und Franz Kafka sogar in den Urlaub mit. Dies zeigt die Güte einer Frau, die Hermann Kafka schätzte und sah in ihr auch den Charakter seiner Mutter Franziska Platowska.

Was Kafka bei seinen Besuchen in den Fabriken sah, darüber sprach er kaum, nicht einmal

mit Max Brod. Dennoch dokumentieren seine Berichte und Briefe aus der Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt seine Arbeit und seine Erlebnisse. Die ersten dieser Dokumente entdeckte 1963 der Archivar Jaromír Loužil, später setzte Klaus Hermsdorf die Recherchen fort. Ihre Veröffentlichung im Jahr 1984 zeigte Kafkas Lebenssituation als menschlich und sozial wesentlich, dabei aber auch als schmerzhaft. Vom permanenten Druck der Tatsachen, die er alltäglich verarbeitete, konnte sich Franz Kafka nur durch die Literatur geistig befreien.

Im Jahr 1914 schrieb Kafka in einem seiner Jahresberichte mit seinem charakteristischen leicht literarischen Stil kritisch über die gefährlichen Zustände in Steinbrüchen, in denen dennoch gearbeitet wurde. Über einen dieser Steinbrüche berichtete er: *„Der Anblick dieses Bruches ist erschreckend. Alles ist von Abraum, Abfall und Schutt überfüllt. Der Felsen ist zerklüftet in einer Art, dass man die ursprüngliche Säulen- und Bankbildung der Steinmassen mehr ahnt als sieht. Oberhalb des Zeichens steht ein vor der 40 Meter hohen Felswand kaum erkennbarer Arbeiter. Das Gerölle oberhalb seines Standpunktes, das auf etwa 1000 m³ abgeschätzt werden kann, ist beim Tauwetter im März 1914 abgestürzt. Glücklicherweise befand sich zur Zeit des Absturzes die Arbeiterschaft bei der Jause, sonst wäre sie in ihrer Gesamtheit begraben worden.“* Im selben Jahr, als Kafka diesen Bericht über die Unfallgefahren in Steinbrüchen verfasste, arbeitete er auch an seinem Roman *Der Prozess*. Am Ende des Romans erscheint ein Steinbruch als Schauplatz der Hinrichtung Josefs K.: *„Ein kleiner Steinbruch, verlassen und öde, lag in der Nähe eines noch ganz städtischen*

Zámek Osek / Schloss Osek

román *Zámek* být do určité míry čten jako osobní a humorné vyrovnávání se s ní: „K. ještě nikde neviděl úřad a život tak do sebe vpletené jako zde, tak vpletené, až se někdy zdálo, že si úřad a život vyměnily místa.“

Život si ale u Franze Kafky o dva roky později vyměnil jiné místo.

Ale ne v Oseku, kde už v roce 1889 jako poslední Žid v obci zemřel jeho dědeček Jakob Kafka a jeho žena Franciska rozená Platowski pravděpodobně ve stejné době. To ale u v Praze žijících Kafků nebyly vztahy bývalých židovských obyvatelů s rodnou obcí zcela přerušeny. V kronice oseckého hasičského sboru o tom nacházíme zajímavou zmínku z roku 1895, kdy se na židovské rodáky z Oseka obrátili členové výboru s žádostmi o podporu k utvoření hasičského sboru. A tyto žádosti se neměly cílem a mezi nimi čteme jména:

Moric Kafka 5 zl, Hermann Kafka 4 zl., Filip Kafka 3 zl., z Prahy a Adolf Kafka 5 zl. z Kolína.

A k tomu ještě napsali: „V době dřívější, pokud svoboda Izraelitů byla velmi zákony omezena, obývali domky Malého Voseka po většině rodiny Izraelitů, protože byly židovskými zvané Jak staří pamětníci a některé zámecké listiny dokazují, držovalo se zde 36 rodin židovských. Když však roku 1848 nabyli Izraelité rovných práv a svobod s ostatními občany rakouskými, rozptýlovali se do větších měst, kde zakládali rozsáhlé obchody a v krátkém čase vládli jměním nemalým.“

Podtón sympatie k Židům a jejich osudu, který je v citovaných řádcích patrný, je příznačný pro převážně dobré porozumění, které panovalo mezi chudými českými rolníky a stejně nemajetnými Židy na českém a moravském venkově.

Hauses. Hier machten die Herren halt, sei es, dass dieser Ort von allem Anfang an ihr Ziel gewesen war, sei es, dass sie zu erschöpft waren, um noch weiter zu laufen. Jetzt ließen sie K. los, der stumm wartete, nahmen die Zylinderhüte ab und wischten sich, während sie sich im Steinbruch umsahen, mit den Taschentüchern den Schweiß von der Stirn. Überall lag der Mondschein mit seiner Natürlichkeit und Ruhe, die keinem anderen Licht gegeben ist.“ An diesem Ort – „Es war nahe der Bruchwand, es lag dort ein losgebrochener Stein.“ – wird die Hinrichtung von Josef K. vollzogen. Solche Inspirationen von der Arbeit bei der Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt gibt es in Kafkas literarischen Texten viele. Was aber bleibt sind seine alltäglichen Sorgen und das Bewusstsein der unmenschlichen Industrialisierung der Arbeit in den Industriebetrieben.

Als Kafka nach 14 Jahren Arbeit in der Prager Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt im Jahr 1922 aufgrund seiner fortschreitenden Tuberkulose in den Ruhestand trat, kann sein letzter unvollendeter Roman *Das Schloss* in gewisser Weise als humorvoller Versuch gelesen werden, mit dieser Erfahrung abzurechnen: „Nirgends noch hatte K. Amt und Leben so verflochten gesehen wie hier, so verflochten, dass es manchmal scheinen mochte, Amt und Leben hätten ihre Plätze gewechselt.“

Doch das Leben Kafkas musste bald von einem anderen Platz gewechselt werden.

Aber nicht in Oseku, wo 1889 als letzter Jude des Dorfes sein Großvater Jakob Kafka und vermutlich zur gleichen Zeit dessen Frau

Franziska, geborene Platowski, gestorben waren. Die Beziehung der in Prag lebenden Kafkas zu ihrer Geburtsgemeinde war damals dennoch nicht völlig abgebrochen. In der Chronik des Feuerwehrvereins von Osek findet sich eine interessante Notiz aus dem Jahr 1895, als sich die Mitglieder des Vereins mit der Bitte um Unterstützung für die Gründung eines Feuerwehrcorps an die jüdischen Landsleute aus Osek wandten. Diese Bitte wurde nicht unbeantwortet gelassen, und unter den Unterstützern finden sich die Namen: Moritz Kafka 5 Gulden; Hermann Kafka 4 Gulden, Philipp Kafka 3 Gulden aus Prag, und Adolf Kafka 5 Gulden aus Kolin.

Dazu vermerkte die Chronik: „*Einstmals, da die Freiheit der Israeliten durch Gesetze stark eingeschränkt war, bewohnten die Familien der Israeliten größtenteils die Häuser von Klein-Osek, weshalb diese ‚Judengasse‘ genannt wurden. Wie alte Erinnerungen und einige Schlossdokumente bezeugen, hielten sich hier 36 jüdische Familien auf. Als jedoch im Jahre 1848 die Israeliten gleiche Rechte und Freiheiten wie die übrigen Bürger des Kaisertums Österreich erlangten, zerstreuten sie sich in größere Städte, wo sie weitläufige Geschäfte begründeten und binnen kurzer Zeit zu beträchtlichem Wohlstand gelangten.*“

Der der jüdischen Bevölkerung sympathisierende Unterton, der aus diesen Zeilen hervorgeht, ist bezeichnend für die überwiegend gute Verständigung, die untern den armen tschechischen Bauern und den ebenso mittellosen Juden auf dem böhmischen und mährischen Lande herrschte.

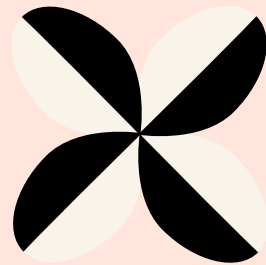

03/

**FRANZ KAFKA A MILENA
JESENSKÁ V GMÜNDU**

**FRANZ KAFKA UND MILENA
JESENSKÁ IN GMÜND**

THOMAS SAMHABER

SETKÁNÍ V POHRANIČNÍM MĚSTĚ GMÜND PŘED 104 LETY VSTUPIO DO DĚJIN SVĚTOVÉ LITERATURY.

1920. Tento letopočet je vyryt nad vchodem do Kendeho vily. Právě v tomto roce, v létě 1920, se na česko-rakouské hranici v Gmündu setkali Franz Kafka a Milena Jesenská, aby zde společně strávili víkend. Nádraží Gmünd si za místo setkání vybrali proto, že leželo na půli cesty mezi Prahou a Vídní a bylo tak snadno dostupné pro něj, německy hovořícího úředníka pojišťovny a spisovatele z Prahy, i pro ni, českou novinářku a překladatelku z Vídně. Tehdejší nádraží patřilo k nejmodernějším v Evropě a teprve několik týdnů předtím připadlo mladé Československé republice. Setkání se tak odehrálo na místě a za situace, kterou bychom mohli shrnout slovem, které se později stalo světově známým: kafkovské.

Toto osudové setkání obou milenců v Gmündu (Cmunt v Čechách) bylo zaznamenáno v „*Dopisech Mileně*“, a tím vstoupilo do světové literatury.

Franz Kafka je dnes bezesporu považován za jednoho z největších spisovatelů 20. století, zatímco Milena Jesenská je známá především jako „Kafkova přítelkyně“. Její vynikající eseje a texty, stejně jako její činnost v odboji proti nacistům, jsou však známy jen málokomu.

JEDINEČNÁ LÁSKA

V dubnu 1920 obdržel Franz Kafka, trpící tuberkulózou, během svého ozdravného pobytu v Meranu žlutou obálku. Obsahovala

překlad jeho povídky „*Topič (Der Heizer)*“ do češtiny od Mileny Jesenské, ke kterému Kafka svolil během jejich letného setkání v Praze. Začala tím zdvořilá korespondence, která postupně nabývala na intenzitě a důvěrnosti. Psaní a čtení těchto dopisů mezi nimi do konce červencového pobytu zažehlo tak hlubokou lásku, že se osobní setkání stalo nevyhnutelným, byť oběma obezřetně vyhlíženým. Ona, Milena Jesenská, byla ve Vídni nešťastně provdána za kavárenského literáta Ernsta Pollaka a musela kvůli otci, který jako Čech kategoricky nesouhlasil s jejím sňatkem s německy mluvícím Židem, opustit Prahu. On, Franz Kafka, byl zasnoubený v Praze, nemocný a plný obav – a ani jeden z nich si nedokázal přesně představit, jak by tato jedinečná láska mohla zapadnout do jejich životů.

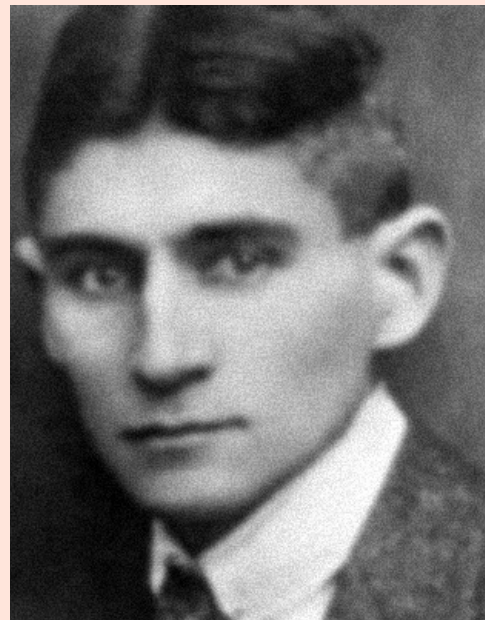

Portrét Mileny Jesenské: © Verlag Neue Kritik
Portrait Milena Jesenská: © Verlag Neue Kritik.

EINE BEGEGNUNG IN DER GRENZSTADT GMÜND VOR 104 JAHREN SCHREIBT WELT-LITERATUR-GESCHICHTE.

1920. Diese Jahreszahl steht über dem Eingangsportal der Villa Kende. Und genau in diesem Jahr, im Sommer 1920, begegneten einander Franz Kafka und Milena Jesenská an der tschechisch-österreichischen Grenze in Gmünd, um ein gemeinsames Wochenende zu verbringen. Sie hatten sich den Bahnhof Gmünd als Treffpunkt ausgewählt, weil er auf halbem Weg zwischen Prag und Wien lag und somit für beide gut erreichbar war. Für ihn, den deutschsprachigen Versicherungsangestellten und Schriftsteller aus Prag und für sie, die tschechische Journalistin

Portrét Franze Kafky: ©Archiv Wagenbach
Portrait Franz Kafka: ©Archiv Wagenbach

und Übersetzerin aus Wien. Der Bahnhof zählte damals zu den modernsten Europas und war vor wenigen Wochen nun der jungen Tschechoslowakei zugesprochen worden. So findet die Begegnung an einem Ort in und in einer Situation statt, die man mit einem Wort beschreiben könnte, das erst später in den weltweiten Sprachgebrauch kommen sollte: kafaesk.

Dieses schicksalhafte Treffen der beiden Liebenden in Gmünd (Cmunt v Čechách) fand seinen Niederschlag in den „*Briefen an Milena*“ und damit Eingang in die Weltliteratur.

Franz Kafka ist heute unbestritten einer der größten Schriftsteller des 20. Jahrhunderts, Milena Jesenská hingegen ist vorwiegend als „Kafkas Freundin“ bekannt, ihre großartigen Essays und Schriften, ihre Aktivitäten im Widerstand gegen die Nazis, kennen hingegen nur wenige.

EINE BESONDERE LIEBE

Im April 1920 erreichte den an tuberkulose leidenden Franz Kafka in seinem Erholungsaufenthalt in Meran ein gelber Briefumschlag. Er enthielt die Übersetzung seines Textes „*Der Heizer*“ ins Tschechische von Milena Jesenská, der er dazu bei einer flüchtigen Begegnung in Prag die Erlaubnis erteilt hat. Ein höflicher, dann immer intensiver und vertrauter werdender Briefwechsel beginnt. Am Ende seines Aufenthalts im Juli hatten die beiden mit dem Schreiben von Briefen und im Voneinanderlesen eine so tiefe Liebe zueinander entfacht, dass eine persönliche Begegnung wohl un-

Konec července 1920 strávili společně čtyři dny ve Vídni a rozhodli se brzy znovu osobně setkat.

Protože Tě miluji (a já Tě tedy miluji, Ty nechápavá, tak jako laská moře drobnouk obláček u dna, přesně tak zaplavuje Tebe moje láska – a u Tebe kéž zase já jsem tím obláčkem, připustí-li to nebesa), proto miluji celý svět a k tomu patří i Tvé levé rameno, ne, nejprve to bylo pravé, a proto, když se mi zachce, je políbím (a Ty budeš tak hodná a shrneš si tam blůzku), a k tomu patří i levé rameno a Tvůj obličej nade mnou v lese a Tvůj obličej pode mnou v lese a spočinutí

na Tvé takřka obnažené hrudi. Franz Kafka: Dopis Mileně Jesenské z 9. srpna 1920, překlad Věra Koubová

Gmünd, ležící na dráze císaře Františka Josefa mezi Prahou a Vídní, byl ideálním místem setkání. To se uskutečnilo od soboty 14. srpna do neděle 15. srpna 1920.

Rezervovali si každý jeden pokoj v hotelu Huber u nádraží. Franz Kafka přivezl Mileně Jesenské svůj text „*Dopis otci (Brief an den Vater)*“ a i ona se opět intenzivně zabývala konfliktním vztahem ke svému otci, který jí po mnoha letech napsal.

ausweichlich geworden war, ängstlich von beiden ersehnt. Sie, Milena Jesenská, war mit dem Caféhausliteraten Ernst Pollak in Wien wenig glücklich verheiratet und hatte Prag wegen ihres Vaters, der als Tscheche die Ehe mit dem deutschsprachigen Juden kategorisch ablehnte, verlassen müssen. Er, Franz Kafka war in Prag verlobt, krank und voller Ängste und beide wussten wohl nicht genau, wie diese besondere Liebe in ihrem Leben Platz finden könnte.

Sie verbringen Ende Juli 1920 vier gemeinsamen Tage in Wien und beschließen, einander bald wieder zu persönlich zu treffen.

Da ich Dich liebe (und ich liebe Dich also, Du Begriffstützig, so wie das Meer einen winzigen Kieselstein auf seinem Grunde lieb hat, genau so überschwemmt Dich mein Liebhaben – und bei Dir sei ich wieder der Kieselstein, wenn es die Himmel zulassen) liebe ich die ganze Welt und dazu gehört auch Deine linke Schulter, nein es war zuerst die rechte und darum küsse ich sie, wenn es mir gefällt (und Du so lieb bist die Bluse dort wegzieh) und dazu gehört auch die linke Schulter und Dein Gesicht über mir im Wald und Dein Gesicht unter mir im Wald und das Ruhn an Deiner fast entblößten Brust. Franz Kafka: Brief an Milena Jesenská vom 9. August 1920

Gmünd, an der Franz Josefs-Bahn zwischen Prag und Wien gelegen bietet sich dafür an, die Begegnung findet von Samstag, den 14. August bis zum Sonntag, den 15. August 1920 statt.

Sie buchen im Hotel Huber beim Bahnhof je ein Zimmer. Franz Kafka hat ihr seinen Text „*Brief an den Vater*“ mitgebracht, auch Milena Jesenská beschäftigt sich wieder aktuell mit dem konfliktreichen Verhältnis zu ihrem Vater, nach vielen Jahren hat dieser ihr geschrieben.

Sie gehen in Gmünd spazieren, kaufen eine Ansichtskarte für Kafkas Schwester Ottla Kafka. Kafka schreibt darauf, wie gut es ihm gehe, und Milena Jesenská fügt noch einen scherzhaften Satz hinzu, unterschreibt, streicht ihren Namen aber wieder durch, schließlich ist sie noch eine verheiratete Frau.

Die Begegnung in Gmünd stellt für das Paar einen Wendepunkt in ihrer Beziehung dar. Er ist noch nach Gmünd gekommen mit der

Společně se procházeli po Gmündu, koupili pohlednici pro Kafkovu sestru Ottlu. Kafka na ni napsal, jak dobře se mu daří, a Milena Jesenská přidala žertovnou větu a podepsala se. Své jméno ale nakonec přeškrtnla, vždyť byla stále vdanou ženou.

Setkání v Gmündu představovalo pro pár zlomový okamžik v jejich vztahu. Kafka přijel do Gmündu s představou, že by mohli být skutečně spolu. Po setkání však oba došli k závěru, že společný život možný není. O jejich lásce bylo mnoho řečeno a napsáno, vzájemná důvěra i pochopení byly velké, ale vzájemný cit nakonec zůstal nenaplněn. Synonymem pro tento obrat v jejich vztahu se stal právě Gmünd.

O nachlazení jsi mohla napsat pár slov navíc, přivodila sis jej v Gmündu, nebo cestou domů z kavárny? Mimochodem, tady je teď stále ještě krásné léto, i v neděli pršelo jen v jižních Čechách, byl jsem hrdý, celý svět mohl podle mého promoklého obleku poznat, že jsem přijel z Gmündu. Franz Kafka: Dopis Mileně Jesenské z 19. srpna 1920, překlad: Věra Koubová, Ladislav Eigner

Že mě miluje, to vím. Je příliš dobrý a stydlivý, než aby přestal mě milovat. Považoval by to za svou vinu. On si vždy myslí, že je tím, kdo je vinen, kdo je slabý. A přitom na celé zeměkouli není druhý člověk, který by měl tak nesmírnou sílu: tuto absolutní nezvratnou nutnost směřovat k dokonalosti, k čistotě a k pravdě. Tak to je. Milena Jesenská o Franzu Kafkovi v dopise Maxu Brodovi, leden 1921, překlad: Ladislav Eigner

Fotografie nádraží: © Stadtarchiv Gmünd | Foto vom Bahnhof © Stadtarchiv Gmünd

JEDINEČNÉ MĚSTO

Městečko Gmünd, ležící mezi Vídní a Prahou, mělo v létě 1920 atmosféru velkého světa. Nádraží ležící za městem, vybavené elektrickým osvětlením a podchody pro pěší, patřilo k nejmodernějším v Evropě. Nabízelo hotely v gründeruském stylu, tři kinosály, textilní továrny, železniční dílny a žila zde výrazná česká menšina. Právě v době, kdy se Franz Kafka vracel z Merana přes Vídeň domů do Prahy, byly na rakousko-československé hranici realizovány výsledky mírových jednání v Saint-Germain. Několik malých obcí, včetně předměstí Gmündu s velkým nádražím, připadlo mladé Československé republice. Dopad této změny Franz Kafka pocítil na vlastní kůži, když byl na gmündském nádraží (dnešní České Vele-

Daß er mich liebt, weiß ich. Er ist zu gut und schamhaft, als daß er aufhören könnte, mich zu lieben. Er würde das als eine Schuld ansehen. Er hält ja immer sich für den, der schuldig ist und der schwach ist. Und dabei gibt es auf der ganzen Welt keinen zweiten Menschen, der seine ungeheure Kraft hätte: diese absolute unumstößliche Notwendigkeit zur Vollkommenheit hin, zur Reinheit und zur Wahrheit. So ist es. Milena Jesenská über Franz Kafka in einem Brief an Max Brod, Jänner 1921

EINE BESONDERE STADT

Die Kleinstadt Gmünd zwischen Wien – Prag liegend, hat im Sommer 1920 etwas von dem Flair der großen Welt, mit einem außerhalb der Stadt liegenden Bahnhof, der mit elektrischem Licht und Fußgängerunterführungen ausgestattet zu den modernsten in Europa gehört. Mit mondänen Hotels im Gründerzeitstil, drei Lichtspieltheater, Textilfabriken, Eisenbahnwerkstätte und einem erheblichen Anteil an tschechischer Bevölkerung. Genau in den Tagen, in denen Franz Kafka von Meran über Wien seinen Heimweg nach Prag antritt, werden die Resultate der Friedensverhandlungen von St. Germain an der deutschösterreichisch – tschechoslowakischen Grenze in die Realität umgesetzt. Einige kleine Gemeinden, darunter aber auch die Gmünder Vororte mit dem großen Bahnhof kommen zur jungen Tschechoslowakei. Franz Kafka erlebte diese Situation persönlich, als er am Bahnhof Gmünd (heutiger Bahnhof České Velenice) wegen fehlendem Visum aufgehalten wird.

Der Gmünder Bahnhof ist nämlich tschechisch, die Stadt österreichisch; sollte die

Vorstellung, sie könnten wirklich ein Paar werden. Nach ihrem Treffen sehen beide keine Möglichkeit eines gemeinsamen Lebens, vieles an ihrer Liebe wird gesagt, geschrieben, in großem gegenseitigem Vertrauen und Verständnis, aber letztendlich ungelebt bleiben. Gmünd wird zum Synonym für diesen Wendepunkt.

Über die Verkühlung hättest Du doch paar Worte mehr schreiben können, stammt sie aus Gmünd oder vom Kaffeehaus-Heimweg? Hier ist übrigens augenblicklich noch schöner Sommer, auch Sonntag hat es nur in Südböhmen geregnet, ich war stolz, die ganze Welt konnte aus meinen durchregneten Kleidern erkennen, daß ich aus der Richtung Gmünd kam. Franz Kafka: Brief an Milena Jesenská vom 19. August 1920

nice) kvůli chybějícímu vízu zadrženi.

Gmündské nádraží je totiž české, město rakouské; mohla by zajít hloupost s pasy natolik daleko, že by Vídeňák k tomu, aby přešel českým nádražím, potřeboval pas? To by pak i lidé z Gmündu, kteří jedou do Vídně, museli mít pas s českým vízem, tomu přece nedokážu uvěřit, vždyť to by bylo namířeno rovnou proti nám. Franz Kafka, 2. srpna 1920, překlad Jan Mareš

O dva týdny později se Franz Kafka opět vydal do Gmündu a tentokrát přijela i Milena Jesenská. Nové poměry na hranicích byly stále velmi čerstvé a nevšední. Nádraží se nyní nacházelo v Cmuntu v Čechách, jak se mu na krátkou dobu říkalo, než dostalo jméno České Velenice. Když 14. srpna 1920 česky mluvící Pražanka Milena Jesenská cestovala vlakem do Gmündu, byla považována za Rakušanku, protože žila ve Vídni se svým česky mluvícím manželem, příslušníkem německojazyčné kavárenské kultury pocházejícím rovněž z Prahy. Nepotřebovala žádné vízum, protože i když nádraží v Gmündu leželo v Československu, jednalo se stále o nádraží rakouského Gmündu. Na rozdíl od německy mluvícího pražského rodáka Franze Kafky, který potřeboval průjezdní povolení, přestože Československo, svůj nový stát, za účelem cesty na nádraží do Gmündu vlastně vůbec neopustil. Jak kafkovské!

Postoupení části území a zřízení státní hranice znamenalo pro spolužití místního obyvatelstva v regionu jižních Čech a Waldviertelu kolem Gmündu zlom, ale v žádném případě neznamenalo jeho konec. Lidé stále žili v těsném sousedství a výměna i obchod začaly brzy po první světové válce opět vzkvétat.

Vpád německého Wehrmachtu do Českých Velenic v roce 1938: © Město České Velenice
Einmarsch der Deutschen Wehrmacht in České Velenice 1938 © Stadtgemeinde České Velenice

Proces rozdělení však už byl započat a byl vědomě podporován národoveckými politiky. Jen pár dní po setkání Franze Kafky a Mileny Jesenské měl do rakouského Gmündu dorazit mladý muž. Do města, které dobře znal, protože poblíž pravidelně trávil letní prázdniny u své babičky, byl pozván jako řečník. Jmenoval se Adolf Hitler.

ZA HRANICE KONCE...

Franz Kafka zemřel v roce 1924 v Kierlingu u Vídně. Jeho rakev byla převezena po dráze císaře Františka Josefa přes Gmünd a České Velenice do Prahy. Milena Jesenská se po rozchodu s manželem vrátila zpět do Prahy, kde se stala vyhledávanou novinářkou a módní ikonou.

Paßdummheit so weit getrieben werden, daß ein Wiener zum Passieren des tschechischen Bahnhofes einen Paß braucht? Dann müßten aber doch auch die Gmündner die nach Wien fahren, einen Paß mit tschechischem Visum haben, das kann ich doch nicht glauben, das wäre ja geradezu gegen uns gerichtet. Franz Kafka, 2. August 1920

Zwei Wochen später kommt Franz Kafka noch einmal nach Gmünd und diesmal auch Milena Jesenská. Die neue Grenzsituation ist noch nicht Alltag. Der Bahnhof befindet sich nun in Cmunt v Čechách (Gmünd in Böhmen) wie es für kurze Zeit heißt, ehe sie den Namen České Velenice erhält. Als die tschechischsprachige Pragerin Milena Jesenská am 14. August 1920 mit dem Zug

nach Gmünd fährt, gilt sie als Österreicherin, weil sie mit ihrem tschechischsprachigen Mann, einem ebenfalls aus Prag stammenden Mitglied der deutschsprachigen Caféhauskultur, in Wien lebt. Sie braucht daher kein Visum, weil der Bahnhof Gmünd zwar in der Tschechoslowakei liegt aber doch der Bahnhof des österreichischen Gmünds ist. Im Gegensatz zum deutschsprachigen Prager Franz Kafka, der eine Durchreisegenehmigung benötigt, obwohl er die Tschechoslowakei, seinen neuen Staat, um zum Bahnhof nach Gmünd zu kommen, nicht verlassen muss. Wie gesagt: kafkaesk.

Die Abtretung eines Gebietes und die Errichtung einer Staatsgrenze stellt eine Zäsur im Zusammenleben der lokalen Bevölkerung in der Region Waldviertel/Südböhmen rund um Gmünd dar, aber es bedeutet noch keineswegs das Ende. Man lebt noch in enger Nachbarschaft, bald nach dem 1. Weltkrieg florieren Austausch und Handel wieder.

Aber der Prozess der Trennung ist begonnen und wird von nationalen Politikern bewusst weiter vorangetrieben. Nur wenige Tage nach der Begegnung von Franz Kafka und Milena Jesenská soll ein junger Mann ins österreichische Gmünd kommen. Er ist als Redner eingeladen, kennt diese Stadt, hat er doch immer wieder seine Sommerferien ganz in der Nähe bei seiner Großmutter verbracht, – sein Name Adolf Hitler.

ÜBER DAS ENDE HINAUS...

Franz Kafka stirbt 1924 in Kierling bei Wien, sein Sarg wird mit der Franz Josefs-Bahn über Gmünd und České Velenice nach Prag gebracht. Milena Jesenská zieht nach der

Franz Kafka už nezažil nástup nacistů k moci, anexi Československa ani tragické zavraždění všech svých tří sester v koncentračních táborech. Milena Jesenská však ano. Jako reportérka se v roce 1938 po připojení Rakouska k Německé říši a krátce před Mnichovskou dohodou vypravila do „sudetských oblastí“ Československa, kde sledovala život místních lidí, zaznamenala fanatizaci obyvatelstva, vzestup národních socialistů v německy mluvících pohraničních oblastech pod vedením Konrada Henleina a rozpad vesnických komunit podél národnostních linií. Reportáže Mileny Jesenské a její popisy okupace Prahy zůstávají dodnes znepokojivými historickými dokumenty. Po roce 1939 pomáhala pronásledovaným lidem k útěku a za svou neústupnou publicistickou činnost byla několikrát vyslýchána gestapem. Nakonec byla deportována do ženského koncentračního tábora Ravensbrück, kde v roce 1944 zemřela.

Zřízení Protektorátu, anexe zbytkového Československa, deportace a vyhlazení židovského obyvatelstva nacisty, a nakonec vyhnání téměř veškerého německy mluvícího obyvatelstva bezprostředně po druhé světové válce z Československa trvale zničilo jakékoli sousedství, jakékoli soužití, jakoukoli kulturní rozmanitost. Státní hranice se stala chladnou, neprostupnou systémovou a jazykovou bariérou.

„Železná opona“ nebyla vlastní příčinou tohoto rozdělení, na dalších téměř 40 let je však zakonzervovala, a tím i uchovala trauma „zničení hranice jakožto životní formy“.

Německy mluvící Žid *Franz Kafka* a česky mluvící katolička *Milena Jesenská*, kteří se

Současná nádražní restaurace v Českých Velenicích, která se od roku 1920 téměř nezměnila: © Thomas Samhaber
Heutiges Bahnhofrestaurant in České Velenice, das seit 1920 kaum verändert ist. © Thomas Samhaber

před více než 100 lety setkali v Gmündu, se stali symboly porozumění a lásky překonávající hranice.

V červnu 2024 se na jejich počest v rámci kulturního festivalu **ÜBERGÄNGE – PŘECHODY** v Gmündu a Českých Velenicích poprvé konaly Kafkovy dny s řadou akcí. Pocta jim byla vzdána i ve velmi hmatatelném smyslu.

Brigitte Temper-Samhaber pro tuto příležitost vytvořila trojrozměrnou kresbu Franze Kafky v kovu.

Trennung von ihrem Mann wieder nach Prag, wo sie zur gefragten Journalistin und Modeikone wird.

Franz Kafka erlebt die Machtübernahme der Nationalsozialisten nicht mehr, die Annexion der Tschechoslowakei, die Ermordung aller seiner drei Schwestern in den Konzentrationslagern. Im Gegensatz zu Milena Jesenská. Sie reist als Reporterin 1938 nach dem Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich und kurz vor dem München Abkommen in die „Sudetengebiete“ der

Tschechoslowakei und beobachtet dort das Leben der Menschen, beschreibt die Fanatisierung der Bevölkerung, den Aufstieg der Nationalsozialisten in den deutschsprachigen Grenzgebieten unter Konrad Henlein, das Auseinanderbrechen der Dorfgemeinschaften entlang nationaler Trennlinien. Milena Jesenskás Reportagen, ihre Schilderungen vom Einmarsch in Prag sind heute noch beklemmende, historische Dokumente. Nach 1939 hilft sie verfolgten Menschen zur Flucht und wird als unbeugsame Publizistin von der Gestapo mehrmals verhört, schließlich ins Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück gebracht, wo sie 1944 stirbt.

Die Errichtung des Protektorates, die Annexion der „Resttschechei“, die Deportation und Ermordung der jüdischen Menschen durch die Nazis und schließlich die Vertreibung fast der gesamten deutschsprachigen Bevölkerung unmittelbar nach dem zweiten Weltkrieg aus der Tschechoslowakei, zerstört dauerhaft jede Nachbarschaft, jedes Miteinander-Leben, die kulturelle Pluralität. Die Staatsgrenze ist zur kalten, unbarmherzigen System- und Sprachgrenze geworden.

Der „Eiserne Vorhang“ ist aber nicht die Ursache für die Trennung, er konserviert diese über fast 40 Jahre und damit auch das Trauma der „Zerstörung der Lebenseinheit Grenze“.

Der deutschsprachige Jude **Franz Kafka** und die tschechischsprachige Katholikin **Milena Jesenská**, die sich vor rund 100 Jahren in Gmünd getroffen haben, sind Symbolfiguren für Verständnis und Liebe. die Grenzen überwinden.

Více na www.prechody.eu

Franz und Milena – Liebe über Grenzen /
Láska přes hranice
www.youtube.com

V nakladatelství Bibliothek der Provinz nyní vyšla kniha, která poprvé staví texty Franze Kafky a Mileny Jesenské na roveň. Jesenská zde není pouze příjemkyní světově známých „Dopisů Mileně“. Obě osobnosti a jejich rozhodující setkání před 100 lety ožívají prostřednictvím původních textů zasazených do panoramatu malého města, v němž se odráží evropské dějiny.

Begegnung an der Grenze. Milena Jesenská und Franz Kafka in Gmünd (**Setkání na hranici.** Milena Jesenská a Franz Kafka v Gmündu), čítanka s regionálně-historickým panoramatem.

Thomas Samhaber (ed.)
192 stran, pevná vazba ISBN 978-3-99028-959-4

Thomas Samhaber při své přednášce v Kendeho vile / Thomas Samhaber bei seinem Vortrag in der Villa Kende

Ihnen wurde im Rahmen der vom Kulturfestival **ÜBERGÄNGE PŘECHODY** im Juni 2024 erstmals veranstalteten **KAFKA TAGE Gmünd-České Velenice** mit zahlreichen Veranstaltungen ein Denkmal gesetzt. Und das im sehr konkreten Sinn.

Brigitte Temper-Samhaber hat eine Zeichnung von Franz Kafka dreidimensional in

Metall umgesetzt.
www.prechody.eu

Franz und Milena – Liebe über Grenzen /
Láska přes hranice
www.youtube.com

Im Verlag Bibliothek der Provinz erschien nun ein Buch, das erstmals Texte von Franz Kafka und Milena Jesenská gleichwertig nebeneinanderstellt. Sie ist mehr als die Empfängerin von Kafkas weltbekanntem „Briefe an Milena“, beide Personen und ihre entscheidende Begegnung vor 100 Jahren wird anhand der Originaltexte eingebettet in das Panorama einer Kleinstadt, in der sich die Geschichte Europas fokussiert, wieder lebendig.

Begegnung an der Grenze. Milena Jesenská und Franz Kafka in Gmünd. Ein Lesebuch mit einem lokalhistorischen Panorama.

Thomas Samhaber (Hg.)
192 Seiten, Hardcover ISBN 978-3-99028-959-4

**„JENŽE I TADY V PLANÉ JSOU ŽIVÍ LIDÉ
A ZVÍŘATA, A TAK JE TADY I HLUK, KTERÝ
BURCUJE ZE SPÁNKU.“**

VLIV MĚSTA PLANÁ NAD LUŽNICÍ NA ŽIVOT A DÍLO FRANZE KAFKY

**„ABER AUCH IN PLANÁ GIBT ES LEBENDIGE
MENSCHEN UND TIERE, UND SO ERTÖNT AUCH
HIER EIN LÄRM, DER AUS DEM SCHLAF RUMPELT.“**

DER EINFLUSS DER STADT PLANÁ NAD LUŽNICÍ AUF DAS LEBEN
UND WERK FRANZ KAFKAS

Část léta 1922 strávil Franz Kafka v jihočeském městečku Planá nad Lužnicí, ve kterém se tou dobou nacházelo asi 1 000 obyvatel. Konkrétní datum jeho pobytu, tedy 23. 6.–19. 9. 1922, lze zrekonstruovat díky Kafkovým dopisům, které z Plané svým přátelům a rodině posílal. Jednalo se o bezmála 40 dopisů během této doby, přičemž nejčastějším adresátem byl Max Brod. Dalšími adresáty byli také Oskar Baum, Robert Klopstock nebo Felix Weltsch. Jeden z obvyklých adresátů ovšem v napsaných dopisech chybí, a to Franzova sestra Ottla. Franz s Ottlou z Plané nevedl korespondenci, neboť s ní mohl řešit veškeré záležitosti osobně. Ottla Kafka, v tu dobu tedy už Ottla David, provdaná za Josefa Davida, se kterým měla malou dceru Věru, se totiž stala zprostředkovatelem tohoto Franzova pobytu v Plané.

Původní plán se ovšem Franze Kafky vůbec netýkal. Ottla měla v létě 1922 vycestovat s rodinou z Prahy a usídlit se na letním domku v klidnějším prostředí. To nabídl právě Planá. Ottla se tedy domluvila s rodinou Hniličkových, konkrétně tedy s panem majitelem Františkem Hniličkou, a rodina Davidových si pronajala na letní měsíce část tohoto domu. Jednalo se o dva pokoje společně s kuchyní, přičemž jeden z pokojů byl značně prostornější a „obyvatelnější“ a disponoval také dvěma okny s výhledem do zahrady, zatímco druhý pokoj byla spíše malá mansarda na „přežívání“. Franz Kafka, který zrovna uvažoval o dalším zdravotním pobytu a poohlížel se po místech, která by byla na jeho plíce šetrná, o tomto letním pobytu své sestry věděl. Netrvalo dlouho a došlo k domluvám, zda by Franz mohl s rodinou Davidových v Plané několik týdnů pobývat.

Josef a Ottla nakonec souhlasili, hlavně proto, protože věděli, že by zmíněnou mansardu sami nevyužili, a tak by z jejího obydlení měli užitek jak oni, tak i Franz. Ovšem rozhodnutí přijmout k sobě na několik měsíců Franze nemohli brát na lehkou váhu. Především Ottla moc dobře věděla, co to pro ni a její rodinu bude znamenat. Franz, který potřeboval kvůli své stále zhoršující se plicní nemoci starostlivou péči a kvůli svému způsobu stravování také specifický jídelníček, se tak stal na 3 měsíce v Plané druhým dítětem Ottly. Péče a jídelníček ovšem nebyly jediné problémy, které se daly od Franze očekávat. Jeho stále zhoršující se spánek ho vedl do stavů nervových zhroucení, které se projevovaly i navenek a rušil tím své okolí. V kafkovských ontologiích a biografích je často sám Kafka znázorňován jako onen trpící a lítost sklízějící člověk v Plané (a samozřejmě je tomu kvůli jeho zdravotním problémům z velké části tak), ale často se opomíná velikost oběti, jakou přinesla rodina Davidových, a především tedy Ottla. Z Kafkových dopisů, které jsou hlavním a téměř jediným přímým zdrojem informací o jeho pobytu z Plané se dozvídáme o jeho strastech v tomto malém městě, ovšem problémy jeho spolubydlících jsou spíše jen krajně zmíněny a v lepších případech pozitivně vyzdviženy. Příkladem je tento úryvek z dopisu rodičům, ve kterém Franz oceňuje Ottlinu všestrannost: „*Ottla je s Věrou na procházce, několikrát za den říká (totiž Ottla), že by ráda napsala, ale má přece na starosti domácnost, jak má psát v jedné ruce hrnec, v druhé pleny, ve třetí bonbóny pro děti, které musí odlákávat prošením, hubováním vyhánět z hřiště pod mým oknem.*“ Dalším jasným ukazatelem dobročinnosti rodiny Davidových vůči Franzovi byla jejich ochota,

Einen Teil des Sommers 1922 verbrachte Franz Kafka in der südböhmischen Kleinstadt Planá nad Lužnicí (Plan an der Lainsitz), die zu dieser Zeit etwa 1 000 Einwohner zählte. Das konkrete Datum seines Aufenthalts, also der Zeitraum vom 23. Juni bis zum 19. September 1922, lässt sich dank der Briefe rekonstruieren, die Kafka aus Planá an seine Freunde und Familie schickte. Es handelte sich um beinahe 40 Briefe, wobei der häufigste Adressat Max Brod war. Weitere Adressaten waren Oskar Baum, Robert Klopstock und Felix Weltsch. Einer der sonst üblichen Adressaten fehlte jedoch in der Korrespondenz: Franz' Schwester Ottla. Mit Ottla führte Kafka aus Planá keinen Briefwechsel, da er alle Angelegenheiten persönlich mit ihr klären konnte. Ottla Kafka, zu dieser Zeit bereits Ottla David, verheiratet mit Josef David und Mutter der kleinen Tochter Věra, wurde nämlich zur Vermittlerin dieses Aufenthalts von Franz Kafka in Planá.

Der ursprüngliche Plan bezog Franz Kafka überhaupt nicht mit ein. Ottla hatte vor, im Sommer 1922 mit ihrer Familie aus Prag zu verreisen und sich in einem Sommerhaus in einer ruhigen Umgebung niederzulassen. Dieses fand sie in Planá. Ottla kam mit der Familie Hnilička, konkret mit dem Hausherrn František Hnilička, überein, und die Familie David mietete für die Sommermonate einen Teil des Hauses. Es handelte sich um zwei Zimmer mit Küche, wobei eines der Zimmer deutlich geräumiger und „bewohnbarer“ war, und zwei Fenster mit Blick in den Garten hatte. Das zweite Zimmer war eher eine kleine Mansarde, die lediglich zum „Überleben“ geeignet war. Franz Kafka, der zu dieser Zeit einen weiteren Gesundheitsaufenthalt er-

wog und nach Orten suchte, die seiner Lunge zuträglich wären, wusste von diesem Sommeraufenthalt seiner Schwester. Es dauerte nicht lange, bis Gespräche darüber aufkamen, ob Franz einige Wochen mit der Familie David in Planá verbringen könnte. Josef und Ottla stimmten schließlich zu, vor allem weil sie wussten, dass sie die Mansarde selbst nicht nutzen würden, sodass sie und Franz gleichermaßen davon profitieren könnten, wenn er dort wohnen würde. Die Entscheidung, Franz für einige Monate bei sich aufzunehmen, konnten sie jedoch nicht auf die leichte Schulter nehmen. Vor allem Ottla war sich sehr wohl bewusst, was dies für sie und ihre Familie bedeuten würde. Franz, der aufgrund seiner sich stetig verschlechternden Lungenerkrankung eine fürsorgliche Pflege benötigte, brauchte auch wegen seiner Ernährungsweise eine spezielle Diät. So wurde Franz Kafka für drei Monate in Planá gewissermaßen zu Ottlas zweitem Kind. Pflege und Diät waren jedoch nicht die einzigen Herausforderungen, die von Franz zu erwarten waren. Sein sich verschlechternder Schlaf führte zu nervlichen Zusammenbrüchen, die sich auch nach außen hin zeigten und sein Umfeld störten. In den kafkaesken Ontologien und Biografien wird Kafka oft als der leidende und bemitleidenswerte Mensch in Planá dargestellt (der er aufgrund seiner gesundheitlichen Probleme zweifelsohne war). Häufig wird jedoch das große Opfer übersehen, das die Familie David und insbesondere Ottla für ihn brachte. Aus Kafkas Briefen, die die Haupt- und fast einzige direkte Quelle über seinen Aufenthalt in Planá sind, erfahren wir viel über seine Schwierigkeiten in dieser kleinen Stadt. Die Probleme seiner Mitbewohner werden hingegen nur am Rande erwähnt und bestenfalls positiv

spokojit se se skrovným ubytováním v jeho prospěch, neboť v tu dobu trpěl Franz kvůli nervovým potížím nespavostí a v tom důsledku také citlivostí vůči jakýmkoli vnějším vlněním. Především se jednalo o hluk, který dokázal Franze snadno iritovat. V dopisu Maxi Brodovi zmiňuje: „s klidným psaním je konec... přijel švagr, trochu opuštěný sedí u mého stolu, u mého stolu?, vždyť je jeho, a to, že mi přenechali tu krásnou místnost a tříčlenná rodina spí pohromadě v malém pokojíčku – necháme-li ovšem stranou velkou kuchyni – je nepochopitelné dobrodíní, zvláště když pomyslím, jak se v prvních dnech, když jsme ještě byli jinak rozdělení, švagr ráno vesele protahoval ve své posteli a za nejkrásnější věc na letním bytě prohlášoval, že hned při probuzení má z postele tak velký výhled, lesy v dálce atd., a už za pár dní nato spal v pokojíčku s výhledem do sousedního dvora a na komín pily.“ Nutno tedy říct, že pro blaho a pohodlí Franze Kafky bylo v Plané učiněno mnoho.

Nicméně se pobyt Franze Kafky v Plané dá definovat třemi slovy: Strach, hluk a zhroucení. Přestože Kafka v dopise Oskaru Baumovi z 21. 9. 1922, tedy dva dny po odjezdu z Plané píše: „V Plané se mi, až na několik spočítatelných přerušení, dařilo velice dobře, až ke konci jsem byl skoro rád, že odjíždím“, lze z jeho ostatních dopisů z Plané jasně vyčíst, že byl téměř neustále nespokojen a iritován. Zaměříme se nejdříve na strach jako stěžejní faktor Kafkovy pobytu. Kafkův strach pramenil především z jeho vnitřní nespokojenosti a neschopnosti rozhodnout se a lze ho doložit na dvou názorných příkladech. Prvním byl Kafkův plánovaný pobyt v Georgenthalu u jeho přítele Oskara Bauma. Baum v tu dobu pobýval v klidném Georgenthalu se

svou rodinou a Kafkovi nabídl, aby se k nim na několik letních týdnů přidal. Kafka tuto nabídku s nadšením přijal a společně se domluvili i na konkrétním termínu příjezdu okolo 20. července. Kafka své nadšení projevoval i navenek – například když si vychvaloval, jak snadné bylo obnovení pasu, který pro cestu potřeboval, nebo když sám vyzdvihl fakt, že jeho pobyt v Georgenthalu bude pro všechny přínosem, protože zrovna v tu dobu přijedou do Plané za Ottlou známí, a tudíž se velice hodí, když už tak stísněné prostory v letním domě v Plané opustí. Nutno říct, že i přípravy cesty a organizace probíhaly bez sebemenších problémů. Kafka totiž Bauma poprosil, zda by se mu poohlédl po nějakém ubytování v Georgenthalu. Sám pak ale prohlásil, že pokud to nevyjde, tak se nic neděje, protože penzionovanému úředníkovi je svět otevřený a s jeho penzí by neměl být problémem najít nějaké ubytování. O ubytování se ovšem Kafka starat vůbec nemusel, neboť několik dní po odeslání této prosby se Oskar Baum ozval s oznámením, že pro něho rezervoval tichý pokoj v klidné části města, a dokonce i s balkonem a lehátkem. I přes všechnu snahu a nadšení Kafka nakonec cestu do Georgenthalu na poslední chvíli odřekl. Již v odpovědi Oskaru Baumovi zmiňuje Kafka první obavy: „Upřímně řečeno, mám strašlivý strach z cesty, ovšem ne tak docela z této cesty a vlastně nejen z cesty, ale z každé změny; čím větší je změna, tím větší je strach, ale to je jen relativní, kdybych se omezil jen na ty nejmenší změny – což život ovšem nedovoluje –, byla by nakonec přestavba stolu v mém pokoji neméně děsivá než cesta do Georgenthalu. Ostatně nejen cesta do Georgenthalu je hrozná, také návrat odtud bude.“

hervorgehoben. Ein Beispiel ist dieser Auszug aus einem Brief an seine Eltern, in dem Kafka Ottla Vielseitigkeit lobt: „*Ottla ist mit Věra spazieren, einigemal im Tage sagt sie (die Ottla nämlich), dass sie gern schreiben würde, aber sie ist doch die Hausfrau, wie soll sie schreiben in der einen Hand den Kochtopf in der andern die Windeln, in der dritten die Bonbons für die Kinder, welche sie von dem Spielplatz unter meinem Fenster weglocken, wegbitten, wegschimpfen muss.*“ Ein weiteres deutliches Beispiel für die Großzügigkeit der Familie David gegenüber Franz war ihre Bereitschaft, sich zugunsten seines Wohlbefindens mit einem bescheideneren Quartier zufriedenzugeben. Zu dieser Zeit litt Franz infolge seiner Nervenerkrankung unter Schlaflosigkeit und war dadurch auch extrem empfindlich gegenüber jeglichen äußeren Reizen. Besonders störte ihn Lärm, der ihn leicht irritieren konnte. In einem Brief an Max Brod erwähnt er: „*Mit dem ruhigen schreiben ist es zu Ende, es ist Gewitter, mein Schwager, ein wenig verlassen, ist gekommen und sitzt bei meinem Tisch, meinem Tisch? Es ist ja seiner, und daß das schöne Zimmer mir überlassen ist und die dreigliedrige Familie in einem kleinen Zimmerchen – abgesehen von der großen Küche allerdings – beisammen schläft, ist eine unbegreifliche Wohltat, besonders wenn ich daran denke, wie an den ersten Tagen, als die Einteilung noch anders war, mein Schwager am Morgen fröhlich sich in seinem Bett streckte und als das Schönste an der Sommerwohnung es bezeichnete, daß man gleich beim Aufwachen vom Bett aus eine so große Aussicht hat, die Wälder in der Ferne u.s.w. Und schon ein paar Tage später schlief er im kleinen Zimmer mit dem Hof des Nachbars als Aussicht und dem Ka-*

min der Säge.“ Es muss also gesagt werden, dass viel für das Wohl und die Bequemlichkeit von Franz Kafka in Planá getan wurde. Nichtsdestotrotz lässt sich Franz Kafkas Aufenthalt in Planá mit drei Worten definieren: Angst, Lärm und Zusammenbruch. Obwohl Kafka in einem Brief an Oskar Baum vom 21. September 1922, also zwei Tage nach seiner Abreise aus Planá, schreibt: „*In Planá ging es mir, mit einigen zählbaren Unterbrechungen, recht gut, erst zum Schluß war ich fast froh, dass ich wegfuhr*“, lässt sich aus seinen anderen Briefen aus Planá klar erkennen, dass er fast durchgehend unzufrieden und irritiert war. Konzentrieren wir uns zunächst auf die Angst als zentralen Faktor von Kafkas Aufenthalt. Seine Angst resultierte vor allem aus seiner inneren Unzufriedenheit und Entscheidungsunfähigkeit. Dies lässt sich an zwei anschaulichen Beispielen verdeutlichen. Das erste betrifft Kafkas geplanten Aufenthalt in Georgenthal in Thüringen bei seinem Freund Oskar Baum. Baum hielt sich zu dieser Zeit mit seiner Familie im ruhigen Georgenthal auf und bot Kafka an, sich ihnen für einige Sommerwochen anzuschließen. Kafka nahm dieses Angebot mit Begeisterung an, und gemeinsam einigten sie sich auf einen konkreten Anreisettermin um den 20. Juli. Kafka zeigte seine Begeisterung auch nach außen, etwa als er lobte, wie einfach die Verlängerung seines Reisepasses gewesen sei, oder als er hervorhob, dass sein Aufenthalt in Georgenthal für alle vorteilhaft wäre – insbesondere, da zu diesem Zeitpunkt Bekannte zu Ottla nach Planá kommen würden und es daher sinnvoll wäre, wenn er die ohnehin beengten Räume des Sommerhauses in Planá verlassen würde. Es ist wichtig zu erwähnen, dass sowohl die Reisevorbereitungen

Kafka zde zmiňuje strach ze změny jako hlavní faktor jeho neschopnosti rozhodnout se. V následujícím dopisu, který byl adresován Brodovi tyto svoje obavy ještě více rozebírá a analyzuje. Právě v tomto dlouhém dopise z 5. července lze jasně pozorovat Kafkův fatalismus a jeho potřebu, každou maličkost vést až do nejzazších důsledků. Kafka zde potvrzuje, že do Georgenthalu již jet nechce, ne proto, že by se chtěl Oskaru Baumovi vyhnout nebo se s ním nechtěl setkat, ale proto, že se nedokáže ‚odhodlat‘ na cestu a opustit tak z vlastní vůle Planou. Jeho strach ze změny ho natolik ovlivní, že v tomto dopise také píše, jak je rád, že mu ještě Oskar Baum neodepsal a doufá, že už mu ani neodepíše a on se tak bude moct na svůj pobyt v Georgenthalu zapomenout a dělat, jako by se nic nestalo. Tato taktika nicnedělání a vyčkávání se ještě během pobytu v Plané několikrát vrátí. V dopisu Maxi Brodovi se navíc Kafka pokouší vyvodit důsledky ze své neaktivity a neschopnosti přijmout změnu jako positivum. Když se nakonec rozhodne cestu do Georgenthalu odřeknout, vede ho to k dalším krajním důsledkům: „*Tím je pak rozhodnuto, že už nesmím vyjet z Čech, na příště budu pak omezen na Prahu, potom na svůj pokoj, pak na své lůžko, pak na určitou tělesnou polohu, potom už na nic.*“

Kafka si dobře uvědomoval, že je jeho zdravotní stav omezující a že mu dost možná nezbývají dlouhé roky života. Proto je tento fatalistický přístup částečně pochopitelný. Přesto je však nutno zdůraznit, že byl Kafka schopen ve svých myšlenkách zajít do tak krajních situací (které byly často negativního rázu), že už ani se samotným původním rozhodováním neměly nic společného. 5. července posílá Kafka Oskaru Baumovi

nejdříve telegraf, ve kterém krátce oznamuje, že pobyt v Georgenthalu musí odřeknout a jako důvod udává Ottlou diagnostikovanou tělesnou slabost. Následně ve stejný den píše ještě dopis, ve kterém situaci ještě jednou oznamuje a sám i uznává nepochopitelnost tohoto rozhodnutí. Jako důvody však uvádí nervovou iritaci a nespavost, neboť právě v noci na tento den Kafka poprvé v Plané neusnul. Dá se diskutovat o tom, zda to bylo také právě kvůli jeho strachu z reakce Oskara Bauma.

Z výše uvedeného by vyplývalo, že se Franz Kafka bál opustit Planou, protože by to narušilo jeho nově nabytý klid. Ovšem je třeba říct, že se bál vycestovat pouze z vlastní vůle a pro své vlastní potěšení. Jednalo-li se o nějaký vnější problém, tak neváhal odjet. Příkladem je otcova operace 14. července. Kafka dostal toho dne telegram, že otcí musí být okamžitě operována pupeční kýla, což v jeho věku znamená velmi těžkou a nebezpečnou operaci – otcí bylo v tu dobu 70 let. Franz Kafka neváhal, a ještě ten den vyrazil zpět do Prahy, aby byl u svého otce. Tuto situaci popisuje v dopise Oskaru Baumovi a uvádí ji jako částečné ospravedlnění jeho rozhodnutí nevycestovat do Georgenthalu, i přestože tuto situaci nemohl předem očekávat. Ale je jasné, že pokud by cestu do Georgenthalu odsouhlasil a poté se dozvěděl o otcově operaci, tak by s největší pravděpodobností Georgenthal na úkor otce odřekl. Kafkův pocit viny však toto ospravedlnění neuklidnilo. S Oskarem Baumem již byla korespondence během pobytu v Plané na bodě mrazu. Až v září, kdy se Kafka z Plané nadobro vrátil do Prahy se opět korespondence obnovila a Kafka Baumovi referoval o svém pobytu v Plané. Z dopisu z 21. 9.

als auch die Organisation reibungslos verliefen. Kafka bat Baum lediglich darum, sich nach einer Unterkunft in Georgenthal für ihn umzusehen. Zugleich betonte er, dass es kein Problem sei, wenn die Zimmersuche nicht klappen sollte, da die Welt einem pensionierten Beamten offenstehe und er mit seiner Pension sicherlich keine Schwierigkeiten hätte, eine Unterkunft zu finden. Um die Unterkunft musste sich Kafka jedoch gar nicht kümmern, denn nur wenige Tage nach dieser Bitte meldete sich Oskar Baum mit der Nachricht, dass er ein ruhiges Zimmer in einer stillen Gegend der Stadt für ihn reserviert hatte – sogar mit Balkon und Liegestuhl. Trotz aller Mühe und Vorfreude sagte jedoch Kafka die Reise nach Georgenthal in letzter Minute ab. Bereits in seiner Antwort an Oskar Baum äußerte Kafka erste Bedenken: „*Ich habe, aufrichtig gesagt, eine fürchterliche Angst vor der Reise, natürlich nicht gerade vor dieser Reise und überhaupt nicht nur vor der Reise, sondern vor jeder Veränderung; je größer die Veränderung ist, desto größer zwar die Angst, aber das ist nur verhältnismäßig, würde ich mich nur auf allerkleinste Veränderungen beschränken – das Leben erlaubt es allerdings nicht -, würde schließlich die Umstellung eines Tisches in meinem Zimmer nicht weniger schrecklich als die Reise nach Georgenthal. Übrigens nicht nur die Reise nach Georgenthal ist schrecklich, auch die Abreise von dort wird es sein.*“

Kafka erwähnt hier die Angst vor Veränderung als Hauptfaktor für seine Entscheidungsunfähigkeit. In einem weiteren Brief, der an Max Brod gerichtet war, analysiert und reflektiert Kafka diese Ängste noch eingehender. Besonders deutlich werden sein

Fatalismus und seine Tendenz, selbst die kleinsten Dinge bis zu den äußersten Konsequenzen zu durchdenken, in einem langen Brief vom 5. Juli. Hier stellt Kafka klar, dass er nicht nach Georgenthal reisen möchte – nicht, weil er Oskar Baum ausweichen oder ihn nicht treffen wollte, sondern weil er sich nicht dazu entschließen konnte, Planá aus eigenem Antrieb zu verlassen. Seine Angst vor Veränderung beeinflusste ihn derart, dass er in diesem Brief schreibt, er sei froh, dass Oskar Baum ihm noch nicht geantwortet habe, und hoffe, dass er ihm auch nicht mehr antworten würde. So könne er seinen Aufenthalt in Georgenthal einfach vergessen und so tun, als sei nichts gewesen. Diese Taktik des Nichtstuns und Abwartens wiederholte sich mehrfach während seines Aufenthalts in Planá. Im selben Brief an Max Brod versucht Kafka, die Konsequenzen seiner Passivität und Unfähigkeit, sich zu Veränderungen zu entschließen, als etwas Positives darzustellen. Als er sich schließlich entscheidet, die Reise nach Georgenthal abzusagen, leitet er daraus weitere extreme Konsequenzen ab: „*Damit ist dann entschieden, daß ich aus Böhmen nicht mehr hinausfahren darf, nächstens werde ich dann auf Prag eingeschränkt, dann auf mein Zimmer, dann auf mein Bett, dann auf eine bestimmte Körperlage, dann auf nichts mehr.*“

Kafka war sich seiner gesundheitlichen Einschränkungen bewusst und wusste, dass ihm womöglich nicht mehr viele Jahre blieben. Dieser fatalistische Ansatz ist daher teilweise nachvollziehbar. Dennoch ist hervorzuheben, dass Kafka in seinen Gedanken oft in solch extreme Situationen abgleiten konnte (die häufig negativ geprägt waren),

Ize však snadno vyčíst Kafkův pocit viny, neboť stále myslí, že se na něj Baum zlobí. Dalším důvodem strachu během pobytu v Plané byla Kafkova spisovatelská neschopnost. Sám cítil, že už neví, jak se svými díly pokračovat a především, jak je dokončit. To se ukazuje na příkladu románu ‚Zámek‘, na kterém v Plané pracoval. Lze doložit, že některé kapitoly ‚Zámku‘ opravdu v Plané vznikly a při analýze románu můžeme také vypozařovat některé aspekty, kterými se mohl Kafka v Plané při úpravě manuskriptu inspirovat.

Příkladem může být třeba bývalý dřevěný most v Plané, po kterém musel Kafka přejít, když se zde poprvé ubytoval. Tento most teoreticky může odkazovat na onen dřevěný most na začátku románu. Kromě dřevěné výstavby mostu může být důkazem i hostinec, který se poblíž mostu nachází. Jako další příklad lze uvést účetního pily v Plané, kterého Kafka považoval za milého, vstřícného a nápomocného člověka. Tento člověk byl pro Kafku jeden z mála konexí z řad místních obyvatel, a proto díky jeho vlídnému chování mu věřil. Tento účetní se příjmením jmenoval Brabenec a svým jménem a chováním částečně připomíná postavu posla z románu, tedy Barnabáše.

Vraťme se ovšem ke Kafkově spisovatelské neschopnosti. V dopisu Maxi Brodovi z 11. září Kafka zmiňuje: „*Ted' jsem tu zase asi týden, a nestrávil jsem jej příliš vesele (protože jsem musel příběh se zámekem nechat být, zřejmě navždy, nedokázal jsem od „zhroutení“, které začalo asi týden před odjezdem do Prahy, znovu navázat, přestože co jsem napsal v Plané není tak úplně špatné jako to, co znáš).*“ Přestože Kafka považoval své spisy z Plané za relativně

zdařilé, nedokázal jim najít vhodné místo v rámci románu, a především je nedokázal zdárně a srozumitelně ukončit. Jeho rukopis se s postupem času a stále stoupajícím nervovým vyčerpáním stával méně koherentní a nelogický. Přibývalo nových postav s novými osudy, zatímco původní postavy byly opomenuty. Začala tak vznikat komplikovaná změň lidských osudů, které už ani sám Kafka nedokázal zkrotit. Celý problém se spisovatelským blokem předvídal Kafka již měsíc předem, v dopise z 5. září. V tomto dopise, kde mimo jiné diskutuje sám se sebou své rozhodnutí zůstat v Plané a nejet do Georgenthalu, si Kafka klade otázku, co pro něj znamená psaní a být spisovatelem. „*Psaní je zázračná, sladká odměna, ale zač? Že je to odměna za službu ďáblu, mi bylo v noci tak názorně jasné, jako by to vyučovali dítě. [...] Psaní mě udržuje, ale není správnější říct, že udržuje tento způsob života? Dále však Kafka vyzdvihuje fakt, že být spisovatelem je lepší než jím nebýt, protože pokud nepíše, tak se jeho stav rychle zhoršuje.*

Posledním aspektem strachu během pobytu v Plané byla plánovaná návštěva dramaticky a spisovatelky Gabriely Preissové, která tou dobou v Plané také pobývala. Kafka se s ní chtěl za každou cenu setkat, ale podobně jako u jeho plánované cesty do Georgenthalu z tohoto plánu sešlo. „*Bydlí tu údajně paní Preissová. Měl bych velkou chut' jednou s ní promluvit, stejně velký je ovšem strach a nepříjemný pocit z takového počínání. Třeba je velmi povýšená, třeba ji každé vyrušení uvádí do stejně nešťastné nálady jako mě. Ne, nechci s ní mluvit.*“

Další slovo, které definovalo Kafkův pobyt v Plané byl hluk. I přestože si hned v prvním

dass sie mit der ursprünglichen Entscheidung nichts mehr zu tun hatten. Am 5. Juli schickt Kafka zunächst ein Telegramm an Oskar Baum, in dem er knapp mitteilt, dass er den Aufenthalt in Georgenthal absagen müsse. Als Grund nennt er Ottlas diagnostizierte körperliche Schwäche. Am selben Tag schreibt er zusätzlich einen Brief, in dem er die Situation noch einmal darlegt und selbst die Unverständlichkeit seiner Entscheidung anerkennt. Als Begründung führt er jedoch nervliche Überreiztheit und Schlaflosigkeit an, da er in der Nacht zuvor in Planá erstmals nicht einschlafen konnte. Es ließe sich darüber diskutieren, ob dies auch mit seiner Angst vor Oskar Baums Reaktion zusammenhing.

Man könnte argumentieren, dass Kafka Planá nicht verlassen wollte, weil dies seine neu gewonnene Ruhe gestört hätte. Es ist jedoch wichtig zu betonen, dass er nur dann zögerte, zu reisen, wenn es sich um eine Entscheidung für sein eigenes Wohlbefinden handelte. Ging es hingegen um einen äußeren Anlass, zögerte er nicht. Ein Beispiel hierfür ist die Operation seines Vaters am 14. Juli. An diesem Tag erhielt Kafka ein Telegramm, dass sein Vater sofort wegen eines Nabelbruchs operiert werden müsse – ein in seinem Alter (er war damals 70 Jahre alt) schwerer und riskanter Eingriff. Kafka zögerte nicht und reiste noch am selben Tag zurück nach Prag, um bei seinem Vater zu sein. Diese Situation beschreibt er in einem Brief an Oskar Baum, den er teilweise auch als Rechtfertigung für seine Absage der Georgenthal-Reise nutzt, obwohl diese Situation nicht vorhersehbar war. Es ist jedoch klar, dass Kafka, hätte er den Aufenthalt in Georgenthal zugesagt und dann von

der Operation erfahren, diesen mit hoher Wahrscheinlichkeit abgesagt hätte, um bei seinem Vater zu sein. Das Gefühl der Schuld ließ sich jedoch nicht durch diese Rechtfertigung beruhigen. Die Korrespondenz mit Oskar Baum erreichte während Kafkas Aufenthalt in Planá einen Tiefpunkt. Erst im September, als Kafka Planá endgültig verlassen hatte und nach Prag zurückgekehrt war, wurde die Korrespondenz wieder aufgenommen. In einem Brief vom 21. September schildert Kafka seinen Aufenthalt in Planá, doch aus seinen Worten lassen sich deutlich seine Schuldgefühle herauslesen, da er weiterhin glaubte, Baum sei über ihn verärgert.

Ein weiterer Grund für die Angst während seines Aufenthalts in Planá war Kafkas schriftstellerische Unfähigkeit. Er fühlte sich nicht mehr in der Lage, seine Werke fortzusetzen, geschweige denn, sie zu vollenden. Dies zeigt sich am Beispiel seines Romans „Das Schloss“, an dem er in Planá arbeitete. Es ist nachweisbar, dass einige Kapitel des Romans tatsächlich in Planá entstanden sind, und bei einer Analyse des Werkes lassen sich bestimmte Elemente erkennen, die Kafka bei der Bearbeitung des Manuskripts in Planá inspiriert haben könnten.

Ein Beispiel hierfür ist die ehemalige Holzbrücke in Planá, die Kafka überqueren musste, als er sich dort das erste Mal niederließ. Diese Brücke könnte theoretisch auf die Holzbrücke am Anfang des Romans verweisen. Neben der Holzkonstruktion der Brücke könnte auch das nahegelegene Gasthaus ein Hinweis sein. Ein weiteres Beispiel ist der Buchhalter des Sägewerks in Planá, den Kafka als freundlich, hilfsbereit

dopise napsaném z Plané, který byl adresován Brodovi, Kafka vychvaluje krásu městečka a klid, který doposud na žádném letním bytě neviděl, vidí zde hned ze začátku náznaky hluku, který ho bude pronásledovat po celé další tři měsíce. Hned na začátku tohoto prvního dopisu píše: „*hluk je zde*“ a v druhém dopise Robertu Klopstockovi se přiznává: „*Ottla, která Vás srdečně pozdravuje, se o mne stará neméně než o Věru, a to je opravdu hodně, jenže i v Plané jsou živí lidé a zvířata, a tak je i tady hluk, který burcuje ze spánku a pustoší hlavu, jinak je tu ale mimořádně krásně, s lesem a řekou a zahradami.*“ Zatím vše naznačovalo tomu, že by hluk mohl být jenom jeden z menších rušivých elementů během jeho pobytu, ale postupem času se jeho stavy vyhrcovaly a jeho precitlivělost vůči jakémukoli hluku stoupala. V následujících dopisech postupně popisuje Planou jako neklidné místo: „*Bylo by tu hezky, kdyby byl klid, pár hodin sice je, ale zdaleka ne dost.*“ Například lze uvést již zmíněnou okružní pilu, která byla často celý den zapnutá a její kvílení se roznášelo na celou obec, nebo také skupinku dětí, které si téměř každý den hrály na zahradě nacházející se pod oknem, kde Kafka přebýval. Důvodem oblíbenosti této zahrady u dětí byl dřevěný žebřinový vůz, který děti přetvořily ve své malé hřiště. Kafka měl pro tento konkrétní typ hluku ovšem částečně pochopení, neboť věděl, že většina dětí z této skupinky patřila k rodině místního mlynáře, který byl celý den v práci. Když se tedy z práce vracel a toužil po troše vlastního klidu, tak poslal děti na jejich hřiště k žebřináku. Kafka v jednom z dopisů sám uznává, že si mlynář svůj klid zaslouží víc než on sám.

Daniel Musílek při své přednášce v Kendeho vile / Daniel Musílek bei seinem Vortrag in der Villa Kende

I když byl Kafka hlukem a křikem dětí iritován, byl na ně velmi milý. Nechtěl je vůbec okřikovat a došel-li hluk do meze snesitelnosti, tak se o řešení postarala sestra Ottla: „*v jedné ruce hrnec, v druhé pleny, ve třetí bombóny pro děti, které musí odlákávat prošením, hubováním vyhánět z hřiště pod mým oknem.*“ Někdy se dokonce sám Kafka odhodlal zakročit vůči křiku dětí. Jeden z jeho pokusů byl diplomatického rázu, kdy se hrající si a křičící holčičky pod oknem zeptal, zda by raději nechtěla jít na houby. Další pokus byl zase demonstrativního rázu: „*I s Ohropaxem, jehož vlastnictví přinejmenším trochu utěšuje a který sice dnes ráno, ač v uchu,*

und zuvorkommend empfand. Dieser Mann war für Kafka eine der wenigen Verbindungen zu den Einheimischen, und aufgrund seines freundlichen Verhaltens vertraute ihm Kafka. Der Buchhalter trug den Nachnamen Brabeneč und erinnert mit seinem Namen und Verhalten teilweise an die Figur Barnabas aus dem Roman.

Kehren wir jedoch zu Kafkas schriftstellerischer Unfähigkeit zurück. In einem Brief an Max Brod vom 11. September erwähnt Kafka: „*Jetzt bin ich etwa eine Woche wieder hier, diese Woche habe ich nicht sehr lustig verbracht (denn ich habe die Schloßgeschichte offenbar für immer liegen lassen müssen, konnte sie seit dem „Zusammenbruch“, der eine Woche vor der Reise nach Prag begann, nicht wieder anknüpfen, trotzdem das in Planá Geschriebene nicht ganz so schlecht ist wie das, was Du kennst).*“ Obwohl Kafka seine in Planá entstandenen Schriften als relativ gelungen betrachtete, war er nicht in der Lage, ihnen im Rahmen des Romans einen passenden Platz zuzuweisen oder sie klar und verständlich abzuschließen. Sein Manuskript wurde im Laufe der Zeit und durch die steigende nervliche Belastung zunehmend inkohärent und unlogisch. Neue Figuren und ihre Schicksale wurden eingeführt, während ursprüngliche Figuren vernachlässigt blieben. Es entstand eine komplexe Verflechtung von Lebenswegen, die selbst Kafka nicht mehr zu beherrschen vermochte. Das Problem des schriftstellerischen Blocks zeichnete sich bei Kafka bereits einen Monat zuvor ab, in einem Brief vom 5. August. In diesem Brief, in dem er unter anderem seine Entscheidung, in Planá zu bleiben und nicht nach Georgenthal zu reisen, mit sich selbst diskutiert, stellt Kafka die Frage, was

das Schreiben und das Schriftstellersein für ihn bedeuten. „*Das Schreiben ist ein süßer wunderbarer Lohn, aber wofür? In der Nacht war es mir mit der Deutlichkeit kindlichen Anschauungsunterrichtes klar, dass es der Lohn für Teufelsdienst ist.*“ [...] *Das Schreiben erhält mich, aber ist es nicht richtiger zu sagen, dass es diese Art Leben erhält?*“ Dennoch betont Kafka, dass es besser sei, Schriftsteller zu sein, als keiner zu sein, da sich sein Zustand verschlechtern würde, sobald er aufhörte zu schreiben.

Ein letzter Aspekt von Kafkas Angst während seines Aufenthalts in Planá war die geplante Begegnung mit der Dramatikerin und Schriftstellerin Gabriela Preissová, die sich zu jener Zeit ebenfalls in Planá aufhielt. Kafka wollte sie unbedingt treffen, doch wie bei seiner geplanten Reise nach Georgenthal kam es letztlich nicht dazu. „*Frau Preissová wohnt angeblich hier. Ich hätte große Lust, einmal mit ihr zu sprechen, ebenso groß ist allerdings die Angst und das Unbehagen vor einer solchen Unternehmung. Vielleicht ist sie sehr hochmütig, vielleicht genau so verzweifelt über jede Störung wie ich. Nein, ich will nicht mit ihr sprechen.*“

Ein weiteres Wort, das Kafkas Aufenthalt in Planá definierte, war „Lärm“. Obwohl Kafka in seinem ersten Brief aus Planá, der an Max Brod gerichtet war, die Schönheit des Ortes und die Ruhe lobte, die er auf keiner anderen Sommerfrische zuvor erlebt habe, bemerkte er schon früh Anzeichen von Lärm, der ihn während seines dreimonatigen Aufenthalts begleiten sollte. Gleich zu Beginn dieses Briefes schreibt er: „*der Lärm ist da*“, und in einem weiteren Brief an Robert Klopstock gesteht er: „*Ottla, die Sie herzlich grüßen*

nepotlačil úplně nedělní vytrubování na lesní roh, jemuž se oddával jeden selský synek, přiměl ho však, aby konečně ustal.“

Někdy však byl dětský hluk příliš: „[...] Už několik dní je tu umístěno asi 200 pražských školáků. Pekelný rámus, metla lidstva. Nechápu, jak to přijde, že lidé v postižené části obce – a je to její největší a nejlepší část – neutečou v pomatěném stavu ze svých domů do lesů.“

Kromě dětského hluku byla dalším rušivým elementem také již zmíněná pila. Zde si Kafka zkoušel osvojit techniku telepatie, aby mohl zmíněného účetního donutit vypnout pilu. „On sice neví, že mě jeho cirkulárka ruší, a ani jinak se o mne nestará a je to vůbec uzavřený člověk, a i kdyby byl sebeotevřenější, nemohl by tu cirkulárku zastavit, když je pro ni práce, ale já hledím zoufale z okna, a přece na něho myslím.“

Ale chtěl jsem vyprávět o pile. Já sám se od ní neodpoutám, musí přijít sestra a za neuvěřitelného obětování svého pohodlí mi uvolnit druhou místnost... pak se na čas pily zbavím.“

Další rušivé elementy: „Abych si ještě trochu ulevil tím, že si postěžuji. Dnes od 4:30 znovu překládací rampa, lomoz, rachot kutálejících se kmenů, křik nakladačů, včera v 8 hodin ráno to pak definitivně skončilo, dnes ale přivezl nákladní vlak nový náklad, takže to podle všeho bude pokračovat i dopoledne, v kterém bylo dosud většinou krásné. Aby se vyplnila pauza, byl právě teď asi sto kroků ode mne uveden do chodu žentour, většinou tiše odpočívá nebo jej obsluhují rozumné koně, jimž není třeba domlouvat, dnes ale zapřáhli voly a těm se musí každý

Někdejší Kafkův letní byt v Plané nad Lužnicí, foto: Petra Benedová / Die Sommerwohnung von Franz Kafka in Planá nad Lužnicí, Foto: Petra Benedová

krok vysvětlovat slovy hot a hyjé a sakramentská pakáž. Jaký je to ještě život?“ Ze zmíněných příkladů je již cítit sarkastický podtón a částečná apatie vůči hluku.

Posledním definujícím slovem Kafkova pobytu v Plané je zhroucení. Kafka se během tohoto tříměsíčního pobytu stihl 4x zhroutit. První dvě zhroucení již byla naznačena, ale nebyla jasně pojmenována. Nutno říct, že tato zhroucení nejspíše pramenila z Kafkova nepříznivého nervového stavu způsobeného jednak jeho plicní nemocí a jednak nespavostí.

První zhroucení se týkalo právě hluku, který způsobovaly děti a na který nebyl Kafka psy-

quellen gehörte die bereits erwähnte Kreissäge, die oft den ganzen Tag über lief und deren Kreischen die gesamte Umgebung erfüllte. Auch eine Gruppe von Kindern, die fast täglich im Garten unter Kafkas Fenster spielten, stellte eine Belastung dar. Der Grund für die Beliebtheit dieses Gartens bei den Kindern war ein hölzerner Leiterwagen, den sie zu ihrem Spielplatz umfunktioniert hatten. Kafka zeigte für diesen spezifischen Lärm eine gewisse Nachsicht, da er wusste, dass die meisten dieser Kinder zur Familie eines örtlichen Müllers gehörten, der den ganzen Tag arbeitete. Wenn der Müller von der Arbeit nach Hause kam und sich nach etwas Ruhe sehnte, schickte er die Kinder auf ihren Spielplatz mit dem Leiterwagen. In einem seiner Briefe räumt Kafka selbst ein, dass der Müller sich seine Ruhe mehr verdient habe als er selbst.

Trotz der Belästigung durch das Geschrei der Kinder war Kafka zu ihnen stets freundlich. Er wollte sie niemals ausschimpfen. Wenn der Lärm jedoch unerträglich wurde, griff seine Schwester Ottla ein: „in der einen Hand den Kochtopf in der andern die Windeln, in der dritten die Bonbons für die Kinder, welche sie von dem Spielplatz unter meinem Fenster weglocken, wegbitten, wegschimpfen muss.“ Gelegentlich unternahm Kafka selbst Anstrengungen, um die Kinder zu beruhigen. Ein Versuch bestand darin, sich diplomatisch an ein spielendes und schreiendes Mädchen unter seinem Fenster zu wenden und sie zu fragen, ob sie nicht lieber Pilze sammeln gehen wolle. Ein anderer Ansatz war demonstrativer Natur: „Auch mit Ohropax, dessen Besitz zumindest ein wenig tröstet, und das, ins Ohr gesteckt, heute morgen das sonntägliche Waldhornblasen eines Bauern-

Publikum v Kendeho vile / Das Publikum in der Villa Kende

chicky připraven. Druhé zhroucení nastalo při domlouvání cesty do Georgenthalu, kdy Kafka začal postupně zpochybňovat své rozhodnutí vycestovat. Třetí zhroucení se týkalo jeho sestry. Ottla měla totiž v Plané původně zůstat pouze do 1. září, což by pro Kafku znamenalo značné komplikace. „*Třetí zhroucení, když šlo o to, že Ottla už 1. září přesídí do Prahy, a já mám ještě měsíc zůstat a jít v hostinci.*“ Ottla se o svého bratra v Planá pečlivě starala, Kafka sám napsal, že se o něj starala kolikrát více než o svou dceru Věru. Především mu však vařila, což bylo kvůli jeho specifickému způsobu stravování velkou výhodou. Ottla však nakonec v Plané ještě zůstane. Avšak tento myšlenkový pochod vedl k poslednímu zhroucení v Plané.

Kafka se zhruba dva týdny před odjezdem dal do řeči s paní domácí, se kterou doposud neměl tolik nálady a příležitostí mluvit. Sám ji Kafka popisuje takto: „*dosud byla formálně vlídná, ale chladná, zlá, falešná...*“ Rozhovor, který spolu započali a u kterého byla paní domácí chováním naprosto odlišná, se týkal Kafkova případného dalšího pobytu v Plané. Kafka se zmiňuje o tom, jak by bylo v Plané hezké ještě nějakou chvíli zůstat, ale zdůrazňuje, že to není možné – především kvůli Ottle, která odjede a nebude se o něj moct starat a vařit mu. „*A teď dojde k něčemu, co bylo při našem dosavadním vztahu zcela nepředvídatelné (také je to bohatá paní): nabídne se, že mi bude vařit, pokud budu chtít, hovoří už i o detailech, o večeři a podobně.*“

jugen zwar nicht unhörbar gemacht hat, ihn aber veranlaßt hat, endlich aufzuhören.“

Manchmal jedoch war der Kinderlärm einfach zu viel: „[...] Es sind seit ein paar Tagen etwa zweihundert Prager Schulkinder hier untergebracht. Ein höllenmäßiger Lärm, eine Geißel der Menschheit. Ich begreife nicht, wie es kommt, daß die Leute in dem davon betroffenen Ortsteil – und es ist der größte und vornehmste Teil des Ortes – nicht irrsinnig geworden aus ihren Häusern in die Wälder flüchten.“

Neben dem Lärm der Kinder stellte auch die bereits erwähnte Kreissäge eine weitere erhebliche Störung dar. Kafka versuchte, eine Art telepathische Technik zu entwickeln, um den Buchhalter, der für die Säge verantwortlich war, dazu zu bringen, sie abzustellen. „*Er weiß zwar nicht, daß mich seine Kreissäge stört und kümmert sich auch sonst nicht um mich und ist überhaupt ein verschlossener Mensch und wenn er auch der offenste Mensch wäre, er könnte die Kreissäge nicht einstellen, wenn Arbeit für sie ist, aber ich schaue verzweifelt aus dem Fenster und denke doch an ihn.*“

Aber ich wollte von der Säge erzählen, Ich allein komme von ihr nicht los, es muß die Schwester kommen und unter unglaublichen Bequemlichkeitsopfern ihrerseits das andere Zimmer mir einräumen... nun bin ich für eine Zeit die Säge los.“

Weitere Beispiele der Störquellen beschreibt Kafka mit einer Mischung aus Sarkasmus und teilweiser Resignation: „*Um mich noch ein wenig durch Klagen zu erleichtern: heute von 4:30 an wieder die Verladerampe, Häm-*

mern, Rollen der Stämme, Rufe der Verlager, gestern um 8 Uhr früh war es endgültig dann zu Ende, heute aber brachte der Lastzug eine neue Ladung, so daß es wahrscheinlich auch am Vormittag, der bisher meist schön war, so weitergehen wird. Um die Pause auszufüllen, wurde eben jetzt etwa hundert Schritte von mir ein Göpel in Gang gebracht, meist liegt er still oder wird von vernünftigen Pferden bedient, die keine Zusprache brauchen, heute aber wurden Ochsen eingespannt und denen muß man jeden Schritt mit Hott und Hüh und sakramentská pakáž erklären. Was soll das Leben noch?“

Das letzte prägende Wort für Kafkas Aufenthalt in Planá ist „Zusammenbruch“. Während seines dreimonatigen Aufenthalts erlitt Kafka insgesamt vier solcher Zusammenbrüche. Die ersten beiden wurden bereits angedeutet, jedoch nicht näher benannt. Es ist wichtig zu betonen, dass diese Zusammenbrüche wahrscheinlich aus Kafkas fragilem nervlichen Zustand resultierten, der sowohl durch seine Lungenerkrankung als auch durch Schlaflosigkeit verstärkt wurde.

Der erste Zusammenbruch hing mit dem Lärm zusammen, den die spielenden Kinder verursachten, und auf den Kafka psychisch nicht vorbereitet war. Der zweite ereignete sich, als Kafka über die geplante Reise nach Georgenthal zu seinem Freund Oskar Baum nachdachte und zunehmend an seiner Entscheidung zu reisen zweifelte. *Der dritte Zusammenbruch betraf Kafkas Schwester Ottla. Ursprünglich hatte Ottla geplant, Planá bereits am 1. September zu verlassen und nach Prag zurückzukehren. Dies hätte für Kafka große Schwierigkeiten bedeutet: „Der dritte, als es sich darum handelte, daß Ottla*

Já s velkým potěšením za nabídku děkuji, vše je rozhodnuto, určitě tu zůstanu celou zimu, znovu děkuji a odcháším. Okamžitě, ještě na schodech cestou do mého pokoje, nastává ‚zhroucení‘, je čtvrté tady v Plané.“ Hned po odsouhlasení Kafka upadne do stavu přehnaného přemýšlení a opět se snaží dovést svá rozhodnutí až do nejvíc fatálních a detailních důsledků, podobně jako u jeho plánované cesty do Gerogenthalu. Už předem ví, že bude kvůli tomuto rozhodnutí trpět nespavostí. Kafka sám není schopen rozhodnutí, a tak se obrací na svou sestru, které chce přenechat celé břemeno rozhodnutí: *„Je teď totiž velice důležité, co Ottla řekne. Řekne-li jen slůvko souhlasu s tím plánem, pak jsem bez milosti přinejmenším na několik dní ztracen. Neboť já sám, co se mne samého týká, nemám přece, pokud jde o mne proti tomu plánu nejmenších námitek, je to spíše splnění velkého přání strávit sám, v klidu, dobře zaopatřen, ne draho v této mně nesmírně příjemné končině podzim a zimu. Co je tu možno namítnout? Nic než strach, a strach přece není žádná námitka. Proto budu, jestliže Ottla nebude mít žádné námitky, nuce o to se sebou bojovat zničující zápas, který navíc určitě neskončí tím, že zůstanu.“*

Ke zničujícímu zápasu však nakonec nedojde, protože Ottla okamžitě tento návrh zamítne z důvodu, že je v Plané v zimě špatný a drsný vzduch. Je zde také často mlha, která by jeho plicím neprospívala. Kafkovi se tudíž velice uleví, že nemusí toto rozhodnutí brát na sebe. Nastává teď ovšem další pro-

blém, a to, že již nabídku přijal. Nyní se Kafka bojí, že paní odřeknutím nařkne a opět se tak dostává do stavu přehnaného přemýšlení. Celá situace se nakonec vyřeší krátkým rozhovorem mezi Ottlou a paní domácí, ze kterého vzejde, že ona původní nabídka nebyla myšlena příliš vážně. *„Stojím tu jako Gulliver, když se baví ty obrovité ženy.“*

Závěrem lze říct, že Kafka svůj pobyt v Plané považoval za velmi příjemný, ačkoli o tom možná právě zmíněné momenty úplně nevypovídají. Do svých deníků si týden po odjezdu z Plané zapisuje: *„až na ta přerušení dobré časy, vděčím za ně Ottle.“* (Přerušeními zde Kafka označuje cesty do Prahy. Během 3 měsíců v Plané byl Kafka 4× v Praze). Svou sestru Ottlu vyzdvihuje vícekrát, a to především v dopisech. V dopise Mileně Jesenské píše: *„Ottla ke mně byla velice milá, ačkoliv má kromě mne přece ještě jedno dítě.“* Dále se v tomto dopise Mileně svěřuje s tím, jak v Plané dokázal být fyzicky aktivní a štipat dříví, aniž by se unavil.

Je třeba říct, že i kdyby byla Planá sebevíc dokonalé místo, tak by si v něm Franz Kafka našel své mouchy. Zmíněné momenty z jeho pobytu tedy nutně nevypovídají o špatných časech, ale jsou to předně úryvky ze zlomových momentů tohoto pobytu. Pobyt v Plané byl tedy takovým pokusem o nalezení absolutního klidu, ale jak sám Kafka píše v posledním dopise těsně před svým odjezdem do Plané (Robertu Klopstockovi): *„Tolik klidu, kolik já potřebuji, nad povrchem zemským není.“*

schon am 1. September nach Prag übersiedeln und ich noch einen Monat bleiben und im Gasthaus essen soll.“ Ottla kummerte sich während des gesamten Aufenthalts in Planá fürsorglich um ihren Bruder. Kafka selbst schrieb, dass sie oft mehr für ihn tat als für ihre eigene Tochter Věra. Besonders wichtig war ihre Rolle bei der Zubereitung von Mahlzeiten, da Kafka aufgrund seiner besonderen Ernährungsweise spezielle Anforderungen hatte. Letztlich beschloss Ottla jedoch, länger in Planá zu bleiben, was Kafka zunächst erleichterte. Dieser Gedankengang führte jedoch zu einem weiteren, vierten Zusammenbruch. Etwa zwei Wochen vor seiner Abreise begann Kafka ein Gespräch mit der Vermieterin des Hauses, mit der er bislang kaum Lust und Möglichkeiten zu sprechen hatte. Kafka beschreibt sie als: *„bisher formell freundlich, aber kalt, böse, hinterlistig...“* Das Gespräch, das sie begannen und bei dem sich die Vermieterin völlig anders verhielt als gewohnt, betraf Kafkas möglichen weiteren Aufenthalt in Planá. Kafka erwähnte, wie schön es in Planá wäre, noch ein wenig länger zu bleiben, betonte jedoch, dass dies nicht möglich sei – vor allem, weil Ottla abreisen würde und sich dann nicht mehr um ihn kümmern und für ihn kochen könnte. *„Und nun geschieht etwas, was völlig unvorsehbar war, nach unserem ganzen Verhältnis (auch ist sie eine reiche Frau): sie bietet sich an, mir das Essen zu geben, so lange ich will, bespricht auch schon Details, das Abendessen u. dergleichen. Ich danke hocheifrig für das Angebot, alles ist entschieden; ich werde gewiß den ganzen Winter hierbleiben, nochmals danke ich und gehe. Sofort, noch während ich die Treppe in mein Zimmer hinaufgehe, erfolgt der ‚Zusammenbruch‘, es ist der vierte hier in Planá.“* Unmittelbar nach

dieser Zustimmung fiel Kafka in einen Zustand übermäßigen Grübelns und versuchte, seine Entscheidungen bis zu den äußersten Konsequenzen zu durchdenken, ähnlich wie bei der geplanten Reise nach Gerogenthal. Bereits vorab war ihm klar, dass diese Entscheidung ihn Schlaflosigkeit und innere Unruhe kosten würde. Kafka sah sich selbst außerstande, eine endgültige Entscheidung auf seine Schwester Ottla: *„Es ist jetzt nämlich sehr wichtig, was Ottla sagen wird. Sagt sie nur das kleinste Wort der Zustimmung zu dem Plan, dann bin ich ohne Erbarmen zumindest für einige Tage verloren. Denn ich selbst, was mich selbst betrifft, habe ja aus mir heraus nicht den geringsten Einwand gegen den Plan, es ist vielmehr die Erfüllung eines großen Wunsches, allein, ruhig, gut versorgt, nicht teuer, den Herbst und Winter in dieser mir ungemein angenehmen Gegend zu verbringen. Was ist denn einzuwenden? Nichts als die Angst und die ist doch kein Einwand. Infolgedessen bin ich, wenn Ottla nichts einwendet, gezwungen, mit mir darum zu kämpfen, ein Vernichtungskampf, der überdies gewiß nicht damit enden wird, daß ich bleibe.“*

Zu diesem Vernichtungskampf kam es am Ende jedoch nicht, da Ottla den Vorschlag der Vermieterin sofort ablehnte. Sie begründete dies mit der schlechten und rauen Luft in Planá im Winter sowie dem häufig auftretenden Nebel, die Kafkas Lungen nicht gut tun würden. Kafka war sichtlich erleichtert, dass er die Verantwortung für diese Entscheidung nicht selbst tragen musste. Ein neues Problem entstand jedoch dadurch, dass Kafka das Angebot der Vermieterin bereits angenommen hatte. Er fürchtete, dass

seine Ablehnung die Vermieterin kränken könnte, und verfiel erneut in einen Zustand übertriebenen Nachdenkens. Die Situation klärte sich schließlich in einem kurzen Gespräch zwischen Ottla und der Vermieterin, aus dem hervorging, dass das ursprüngliche Angebot gar nicht so ernst gemeint war. „*Ich stehe da wie Gulliver, wenn die Riesenfrauen sich unterhalten.*“

Abschließend lässt sich sagen, dass Kafka seinen Aufenthalt in Planá als angenehm empfand, obwohl die geschilderten Momente vielleicht anderes vermuten lassen. Eine Woche nach seiner Rückkehr aus Planá schrieb Kafka in sein Tagebuch: „*mit Unterbrechungen gute Zeit, verdanke sie Ottla.*“ (Die Unterbrechungen beziehen sich auf Kafkas Besuche in Prag. Während seines dreimonatigen Aufenthalts in Planá war Kafka insgesamt viermal in Prag). Kafka er-

wähnte seine Schwester Ottla mehrfach in sehr positiver Weise, insbesondere in seinen Briefen. In einem Brief an Milena Jesenská schrieb er: „*Ottla war sehr lieb zu mir, trotzdem sie ja außer mir noch ein Kind hat.*“ In demselben Brief teilte Kafka auch mit, dass er in Planá beim Holzhacken körperlich aktiv sein konnte, ohne dabei müde zu werden.

Selbst wenn Planá ein noch so perfekter Ort gewesen wäre, hätte Kafka wahrscheinlich auch dort etwas auszusetzen gehabt. Die erwähnten Momente seines Aufenthalts spiegeln nicht unbedingt schlechte Zeiten wider, sondern vielmehr entscheidende Wendepunkte. Der Aufenthalt in Planá war ein Versuch, absolute Ruhe zu finden. Doch wie Kafka selbst in seinem letzten Brief kurz vor seiner Abreise nach Planá an Robert Klopstock schrieb: „*So viel Ruhe wie ich brauche, gibt es nicht oberhalb des Erdbodens.*“

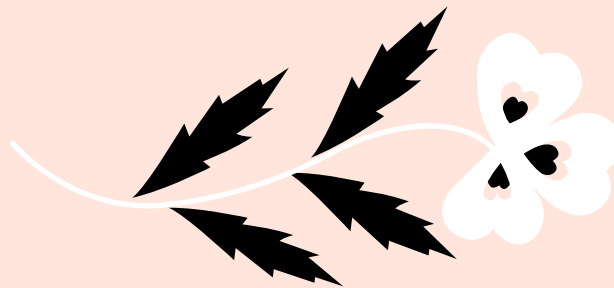

05/

**S URZIDILEM DO JIŽNÍCH ČECH.
NÁVRAT VE TŘECH KAPITOLÁCH**

**MIT URZIDIL NACH SÜDBÖHMEN.
EINE RÜCKKEHR IN DREI KAPITELN**

VERA SCHNEIDER

Obálka čítanky Johannese Urzidila
Cover des Johannes-Urzidil-Lesebuchs

Multimediální přednáška „Jdu starým lesem“: Cesta životem Johannese Urzidila mezi Prahou, Zvonkovou a New Yorkem, kterou jsem přednesla na mezinárodním literárním sympoziu Kafkovské jižní Čechy, bohužel nemůže být z technických a autor-ských důvodů zveřejněna v tomto online sborníku. Proto se zde místo toho podělím o některé události a dojmy, které mě spojují s Johannesem Urzidilem a jižními Čechami.

Ráda bych poděkovala Klausovi Johannovi za revizi tohoto textu i za jeho cenné doplňující informace a připomínky.

PROLOG

„Co je to ten Urzidil? Lze to uchopit? Je to přívlastek? Abstraktní... konkrétní?“ ptala se básnířka Mascha Kaléko žertovně v dopise Johannesovi Urzidilovi (1896–1970). To bylo v roce 1952, tedy ještě před průlomem tohoto spisovatele, který žil od roku 1941 v exilu v New Yorku, na německojazyčný knižní trh. Na svůj první velký úspěch a hold svému rodnému městu Praze, povídky *Ztracená milenka* (*Die verlorene Geliebte*, 1956), navázal Urzidil řadou dalších titulů. Jeho díla dosahovala vysokých nákladů a získala prestižní ocenění.

Postupně však byl tento hluboce humanistický a často láskyplně ironický vypravěčský hlas z Čech zapomenut. Když jsme – Tanja Krombach z Deutsches Kulturforum östliches Europa, literární vědec Klaus Johann a já, tehdy ještě jako nezávislá autorka – přišli s plánem na vydání čítanky Johannese Urzidila, vědělo jen málo zasvěcených, co to vlastně „Urzidil“ je.

V listopadu 2010 pak vyšla kniha *HinterNational – Johannes Urzidil*. Mapujeme v ní život autora, který se jako potomek česko-německo-židovské rodiny už v dětství cítil „pozanárodním“ a vždy usiloval o porozumění mezi národy své vlasti. Kniha kromě vybraných textů od Urzidila i o něm obsahuje také obsáhlou přílohu – přiložené CD s audio projektem Inga Kottkampa nabízí vzácné zvukové záznamy, na nichž zaznívá spisovatelova vřelá pražská němčina.

ČESKÉ BUDĚJOVICE, ŘÍJEN 2011

Dnes – v roce 2024 – lze čítanku *HinterNational – Johannes Urzidil* získat už jen v anti-

Der Multimedia-Vortrag „Ich gehe durch den alten Wald“: *Eine Reise durch das Leben Johannes Urzidils zwischen Prag, Glöckelberg und New York*, den ich beim Internationalen Literatursymposium Kafkas Südböhmen gehalten habe, eignet sich aus technischen und urheberrechtlichen Gründen leider nicht für eine Veröffentlichung im Rahmen dieses Online-Sammelbandes. Stattdessen teile ich hier einige Begebenheiten und Impressionen, die mich mit Johannes Urzidil und Südböhmen verbinden.

Ich danke Klaus Johann für die Durchsicht dieses Textes sowie für seine hilfreichen Ergänzungen und Hinweise.

PROLOG

„Was ist ein Urzidil? Kann man es fassen? Ist es ein Attribut? Abstrakt ... konkret?“, fragte die Dichterin Mascha Kaléko scherzhaft in einem Brief an Johannes Urzidil (1896–1970). Das war 1952, noch vor dem Durchbruch des seit 1941 im New Yorker Exil lebenden Schriftstellers auf dem deutschsprachigen Buchmarkt. An seinen ersten großen Erfolg *Die verlorene Geliebte* (1956), eine Hommage an seine Heimatstadt Prag, konnte Urzidil mit zahlreichen weiteren Titeln anknüpfen. Seine Werke erzielten hohe Auflagen und wurden mit renommierten Preisen bedacht.

Doch allmählich geriet die zutiefst humanistische und oft liebevoll ironische Erzählerstimme aus Böhmen in Vergessenheit. Als wir – Tanja Krombach vom Deutschen Kulturforum östliches Europa, der Literaturwissenschaftler Klaus Johann und ich, damals noch freie Autorin – den Plan fassten, ein Johannes-Ur-

zidil-Lesebuch herauszugeben, wussten nur noch wenige Eingeweihte, was ein Urzidil ist.

Im November 2010 erschien dann *HinterNational – Johannes Urzidil*. Darin zeichnen wir den Lebensweg eines Autors nach, der sich schon als Kind als Spross einer deutsch-tschechisch-jüdischen Familie „hinternational“ fühlte und sich stets für die Verständigung zwischen den Nationalitäten seiner Heimat einsetzte. Das Lesebuch bietet neben ausgewählten Texten von und über Urzidil einen umfangreichen Anhang; die beigefügte CD mit einem Audiofeature von Ingo Kottkamp enthält seltene Tondokumente, die das warme Prager Deutsch des Dichters erklingen lassen.

BUDWEIS/ČESKÉ BUDĚJOVICE, OKTOBER 2011

Inzwischen – wir schreiben das Jahr 2024 – ist das Urzidil Lesebuch *HinterNational – Johannes* längst nur noch antiquarisch zu erwerben. Dass es so schnell vergriffen war, liegt sicher auch an der langen Reihe von Multimedia-Präsentationen, mit der Klaus Johann und ich noch vor dem Erscheinen begonnen hatten. In ihnen brachten wir Urzidils bewegtes Leben zwischen Böhmen und New York anhand von zahlreichen Zitate, Ausschnitten aus seinen Radiolesungen und Bilddokumenten aus dem Nachlass einem breiten Publikum nahe. Oft begleitete uns dabei unser Kollege und Freund Gerhard Trapp, einer der wichtigsten Urzidil-Forscher, der den Schriftsteller noch persönlich kannte, und trug aus Briefen Urzidils an ihn vor. Unsere Lesereise führte uns in den Jahren 2010 bis 2016 an dreißig Orte im In- und Ausland, darunter Metropolen wie Rom, Prag, Berlin, Budapest und Wien.

Gerhard Trapp, Klaus Johann a Vera Schneider při prezentaci čítanky Johannese Urzidila v Jihočeské vědecké knihovně, 2011. V pozadí jsou vidět dopisy Urzidila adresované Gerhardu Trappovi, foto: © Jihočeská vědecká knihovna
Gerhard Trapp, Klaus Johann und Vera Schneider bei der Präsentation des Urzidil-Lesebuchs in der Wissenschaftlichen Bibliothek Südböhmens, 2011. Im Hintergrund sind Briefe von Urzidil an Gerhard Trapp zu sehen. Foto: © Jihočeská vědecká knihovna

kvariátech. To, že byla tak rychle rozebrána, lze jistě přičíst i dlouhé řadě multimediálních prezentací, které jsme s Klausem Johannem zahájili ještě před jejím vydáním. V nich jsme Urzidilův pestrý život mezi Čechami a New Yorkem přiblížili širokému publiku prostřednictvím mnoha citátů, ukázek z jeho rozhlasových čtení a obrazových dokumentů z pozůstalosti. Často nás doprovázel náš kolega a přítel Gerhard Trapp, jeden z nejvýznamnějších badatelů Urzidilova díla,

kteří spisovatele osobně znali, a četl z jemu adresovaných Urzidilových dopisů.

V letech 2010 až 2016 jsme s touto čítankou navštívili třicet míst v Německu i v zahraničí, včetně metropolí jako Řím, Praha, Berlín, Budapešť a Vídeň.

V roce 2011 jsme s Gerhardem Trappem a Klausem Johannem poprvé navštívili jižní Čechy. Dne 12. října si navzdory husté-

2011 stand für Gerhard Trapp, Klaus Johann und mich zum ersten Mal Südböhmen auf dem Tourneepan. Am 12. Oktober fanden trotz strömenden Regens und einer Konkurrenzveranstaltung 45 Zuhörerinnen und Zuhörer ihren Weg in die Südböhmische wissenschaftliche Bibliothek Südböhmens (Jihočeská vědecká knihovna) in Budweis/České Budějovice, um unserem Vortrag zu lauschen. Die Bibliothek hatte zu diesem Anlass eine Vitrine mit ihren zahlreichen Urzidilia hergerichtet.

Die gute Resonanz beim lokalen Publikum war sicher kein Zufall, denn für Urzidil ist Budweis ein Heimspiel – nicht nur durch die Nähe des Böhmerwalds, von dem später noch die Rede sein wird. Im Umfeld der südböhmischen Metropole hat sich ein Zentrum der tschechischen Urzidil-Rezeption etabliert: Hier leben die Urzidil-Übersetzer und -Herausgeber Jindřich Buben, Martin Gaži, Jan Mareš und Robert Sak. Letzterer, ein bekannter Historiker an der Budweiser Universität, war ebenso der Einladung zu der Veranstaltung gefolgt wie Václav Bok, Germanist und langjähriger Herausgeber der traditionsreichen Zeitschrift *Germanoslavica*, in der schon viele Beiträge über Urzidil erschienen sind.

Außerdem war Budweis damals Standort der Johannes-Urzidil-Gesellschaft (*Společnost Johannese Urzidila*), deren Vorsitzende, das umtriebige Urzidil-Forscherehepaar Miloš Minařík und Milada Minaříková, ebenfalls gekommen waren. Minařík hat unter dem Pseudonym Vladimír Musil 1999 den deutsch-tschechischen Sammelband *Poslední host/Der letzte Gast* mit den Böhmerwalderzählungen Urzidils und einem Aufsatz von Gerhard Trapp publiziert, auch brachte er 2003 Urzidils Essay

Leben mit tschechischen Malern (1965) in einem aufwendig gestalteten, um Briefe und eine Biografie ergänzten Band auf Tschechisch heraus. Den Minaříks verdanken wir weiterhin den Band *Malý průvodce dějinami Čech/Ein kleiner Begleiter durch die Geschichte Böhmens* (2005), eine zweisprachige Ausgabe von Urzidils Studie *Die Tschechen und die Slowaken* (1960).

Wir fühlten uns in der südböhmischen Metropole also sehr willkommen und gut aufgehoben; während der Signierrunde im Anschluss ergab sich so manches inspirierende Fachgespräch. Den Eindruck, den unser Vortrag hinterließ, beschrieb eine Zuhörerin so: „Als das Licht ausgeschaltet war und Urzidils Stimme über die Lautsprecher in den Raum erklang, war es, als säße er wahrhaftig mit am Tisch.“

Tatsächlich erscheint Urzidil dem kundigen Publikum auch heute noch, und zwar am Nachthimmel. Denn die tschechische Urzidil-Begeisterung hat kosmische Höhen erklommen: 1999 sichteten die Astronomen Jana Tichá und Miloš Tichý vom Observatorium Klet, ebenfalls bei Budweis, einen neuen Asteroiden. Zu Ehren des Schriftstellers nannten sie ihre Entdeckung (70679) Urzidil.

GLÖCKELBERG/ZVONKOVÁ, JULI 2016

Setzt man von Oberplan/Horní Planá, dem Geburtsort Adalbert Stifters, aus zur westlichen Seite des Lipno-Stausees über und fährt dann Richtung Vorderglöckelberg/Přední Zvonková, dann liegt dahinter, in über 800 Metern Höhe, das Böhmerwalddorf Glöckelberg/Zvonková – oder vielmehr das, was von dem einst über 100 Häuser zählenden Ort übriggeblieben ist.

mu dešti a konkurenční akci konající se ve stejném termínu našlo cestu do Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích 45 posluchačů, aby si zde poslechli naši přednášku. Při té příležitosti byla v jedné vitríně knihovnou vystavena nejruznější „urzidilia“.

Pozitivní ohlas místního publika jistě nebyl náhodný, protože pro Urzidila jsou Budějovice domovským prostředím – a to nejen díky blízkosti Šumavy, o níž bude ještě řeč. V okolí jihočeské metropole se nachází centrum českého badatelského zájmu o jeho tvorbu: žili a žijí zde překladatelé a vydavatelé Urzidilova díla Jindřich Buben, Martin Gaži, Jan Mareš a Robert Sak. Posledně jmenovaný, známý historik z budějovické univerzity, se akce zúčastnil stejně jako germanista Václav Bok, dlouholetý vydavatel tradičního časopisu *Germanoslavica*, v němž o Urzidilovi vyšlo již mnoho příspěvků.

Budějovice byly také tehdejší sídlem Společnosti Johannea Urzidila, jejíž předsedové, horlivý badatelský manželský pár Miloš Minařík a Milada Minaříková, byli také přítomni. Minařík pod pseudonymem Vladimír Musil vydal v roce 1999 dvojjazyčný sborník *Poslední host (Der letzte Gast)* s šumavskými povídkami Urzidila a se studií Gerharda Trappa. V roce 2003 přeložila vydal Urzidilovu esej *Život s českými malíři (Leben mit tschechischen Malern, 1965)* ve velkoryse pojaté publikaci doplněné o dopisy a biografii. Minaříkovi stojí rovněž za zrodem knihy Malý průvodce dějinami Čech (*Ein kleiner Begleiter durch die Geschichte Böhmens, 2005*), dvojjazyčného vydání Urzidilovy studie *Češi a Slováci (Die Tschechen und die Slowaken, 1960)*.

V jihočeské metropoli jsme se proto cítili vítáni a v dobrých rukou. Během autogramiády po přednášce se rozvinula řada inspiračních odborných debat. Dojem, který náš příspěvek zanechal, popsala jedna posluchačka takto: „Když se zhasla světla a Urzidilův hlas zazněl z reproduktorů, bylo to, jako by tu opravdu seděl s námi u stolu.“

Urzidil se zasvěcenému publikum zjevuje i dnes, na noční obloze. Nadšení pro Urzidila v České republice totiž dosáhlo kosmických rozměrů: v roce 1999 objevili astronomové Jana Tichá a Miloš Tichý z Observatoře Kleť poblíž Budějovic nový asteroid. Na počest spisovatele jej pojmenovali (70679) Urzidil.

ZVONKOVÁ, ČERVENEC 2016

Pokud se z Horní Plané, rodiště Adalberta Stiftera, přeplavíte na západní stranu Lipenské přehrady a pokračujete směrem na Přední Zvonkovou, narazíte hned za ní ve výšce přes 800 metrů na šumavskou vesnici Zvonková (Glöckelberg) – nebo spíše to, co z této vesnice s kdysi více než stovkou domů zbylo.

Od 17. století byla Zvonková osídlena německy mluvícími Čechy. Po roce 1945 byla většina obyvatel vysídlena. Čeští „repatrianti“, kteří přišli později, nezůstali dlouho – Zvonková se nacházela v nehostinném pohraničním pásmu železné opony mezi českou a rakouskou hranicí. V 50. letech byla ves zbořena, zůstaly stát pouze kostel a fara. Kostel sloužil vojákům jako tělocvična a sklad, později vše zarostlo stromy a křovím, až bylo místo téměř nemožné najít.

Horst Wondraschek z Lince, jehož matka pocházela ze Zvonkové, založil po pádu

Literatura od Johannea Urzidila i o něm ze sbírek Jihočeské vědecké knihovny, foto: Vera Schneider, © Kulturforum
Literatur von und über Johannes Urzidil aus dem Bestand der Wissenschaftlichen Bibliothek Südböhmens,
Foto: Vera Schneider, © Kulturforum

Ab dem 17. Jahrhundert war Glöckelberg von deutschsprachigen Böhmen besiedelt, nach 1945 wurden die meisten Bewohnerinnen und Bewohner vertrieben. Die danach angekommenen tschechischen „Repatrianten“ blieben nicht lange – Glöckelberg lag in der ungastlichen Sperrzone des Eisernen Vorhangs zwischen tschechischer und österreichischer Grenze. In den 1950er Jahren wurde das Dorf abgetragen. Kirche und Mesnerhaus blieben stehen; das Gotteshaus diente Soldaten als Turn- und Lagerhalle, später wurde alles von

Bäumen und Sträuchern überwuchert und war kaum mehr auffindbar.

Der Linzer Horst Wondraschek, dessen Mutter aus Glöckelberg stammt, rief nach der Wende die Initiative Arge – Šumava – Böhmerwald (www.gloeckelberg.at) ins Leben. Mit Hilfe von Spenden wurden Kirche, Friedhof und Mesnerhaus saniert. Damit leistete Wondraschek und alle, die ihn unterstützten, Unschätzbare – nicht nur für die Menschen mit familiären Wurzeln in Glöckelberg, son-

komunismu iniciativu Arge – Šumava – Böhmerwald (www.gloeckelberg.at). Díky darům byly kostel, hřbitov a fara obnoveny. Wondraschek a všichni, kdo jej podpořili, tak učinili neocenitelnou službu nejen lidem s kořeny ve Zvonkové, ale i fanouškům díla Johanes Urzidila. Ve faře totiž vznikla výstava, kterou uspořádali Miloš a Milada Minaříkovi a která je věnována Urzidilovým pobytům na Šumavě.

V letech 1933 až 1937 navštěvovali Urzidilovi během teplých měsíců pravidelně a na delší dobu Josefův Důl (též Josefodol, německy Josefthal) nedaleko Zvonkové. Tyto pobyty se promítly do několika Urzidilových povídek a básní, které zachycují kouzlo šumavské krajiny a charakter jejich obyvatel. K nejpůsobivějším příkladům patří povídka *Pomezí (Grenzland)* ze sbírky *Ztracená milenka (Die verlorene Geliebte)*.

Manželé kolem sebe shromáždili přátele z Prahy, jako byli grafik Hugo Steiner-Prag, filozof Emil Utitz, literární kritik Willy Haas nebo dramatik Paul Kornfeld. Gertrude Urzidil o této společnosti v roce 1973 napsala:

Josefodolská setkání vznikla v období nejistoty, kdy uprchlí autoři a intelektuálové hledali spojení mezi sebou a s místními přáteli. Byl však zároveň i produktem ironie, protože jsme fenomén „stolu štamgastů“ považovali za šosáckou směšnost, již jsme parodovali do té míry, že jsme díky Urzidilově zručnosti vytvořili vlajku stolu štamgastů z barevného hedvábného hadru.²

V roce 1934 udělila obecní rada ve Zvonkové manželům Urzidilovým občanství, díky čemuž nezůstali bez státní příslušnosti, což

se jim později mohlo snadno stát osudným. Roku 1930 se totiž musel Urzidil jako zaměstnanec německého velvyslanectví v Praze na nátlak německého ministerstva zahraničí vzdát československého občanství ve prospěch pruského, o které po nástupu nacistů k moci přišel. To postihlo i jeho ženu.

V rámci jedné ze svých soukromých cest do jižních Čech jsem Zvonkovou navštívila s nadějí, že by se zde jednou mohla konat také naše prezentace čítanky. V Horstu Wondraschkovi a Wolfgangu Schwarzovi, kulturním referentovi pro české země z Adalbert Stifter Verein v Mnichově, jsem našla dva nadšené podporovatele. Díky nim bylo

dejn také für die Johannes-Urzidil-Fangemeinde: Das Mesnerhaus beherbergt eine von Miloš Minařík und Milada Minaříková gestaltete Ausstellung über die Aufenthalte der Urzidils im Böhmerwald.

In den Jahren 1933 bis 1937 waren sie in der warmen Jahreszeit häufig und für jeweils längere Zeit zu Gast in Josefthal/Josefův Důl (auch Josefodol) bei Glöckelberg. Diese Aufenthalte fanden ihren Niederschlag in einigen Erzählungen und Gedichten Johannes Urzidils, die den Reiz der Landschaft und den Charakter ihrer Menschen wiedergeben. Zu den eindrucksvollsten Beispielen gehört die Erzählung *Grenzland* aus dem Band *Die verlorene Geliebte*.

Um sich scharte das Paar Freunde aus Prag wie den Grafiker Hugo Steiner-Prag, den Philosophen Emil Utitz, den Literaturkritiker Willy Haas oder den Dramatiker Paul Kornfeld. Gertrude Urzidil schrieb 1973 über diese Gemeinschaft:

Der Josefstaler Stammtisch ergab sich in einer Phase der Unsicherheit, in der geflüchtete Autoren und Intellektuelle aneinander und an ansässige Freunde Anschluß suchten. Er war aber zugleich ein Produkt der Ironie, denn wir betrachteten das Stammtischwesen als eine spießbürgerliche Lächerlichkeit, die wir so sehr parodierten, daß wir es zu einer Stammtischfahne brachten, die Urzidils Handfertigkeit der Gesellschaft aus einem bunten Seidenlappen adaptierte.²

1934 verließ der Gemeinderat von Glöckelberg den Urzidils das Bürgerrecht und rettete das Paar so vor dem Status der Staaten-

losigkeit, der ihnen später leicht hätte zum Verhängnis werden können. Denn 1930 hatte Urzidil als Mitarbeiter der Deutschen Gesandtschaft in Prag auf Druck des deutschen Außenministeriums die tschechoslowakische zu Gunsten der preußischen Staatsbürgerschaft aufgeben müssen, die er nach dem Machtantritt der Nationalsozialisten wieder verlor. Beides betraf auch seine Frau.

Auf einer privaten Reise nach Südböhmen hatte ich Glöckelberg kennengelernt und hegte nun den Wunsch, auch hier einmal mit unserer Lesebuch-Präsentation zu gastieren. In Horst Wondraschek und Wolfgang Schwarz, Kulturreferent für die böhmischen Länder im Adalbert Stifter Verein München, fand ich zwei enthusiastische Mitstreiter. So kam es, dass am 30. Juli 2016 die moosbewachsenen Flächen unterhalb der Kirche mit Autos zugeparkt waren. Nummernschilder aus Österreich, Tschechien und Deutschland: Die angekündigte Messe mit dem Abt des oberösterreichischen Stifts Schlägl, eine halbe Autostunde in Richtung Westen entfernt, lockte 150 Gäste aus allen drei Ländern nach Glöckelberg. Etwa die Hälfte blieb zum anschließenden Böhmerwald-Themennachmittag. Nach der stimmungsvoll von Cellomusik umrahmten Urzidil-Lesereise wurde – in Anwesenheit der Regisseurin Lenka Ovčáčková – der Böhmerwald-Film *Tiefe Kontraste* gezeigt.

Johannes Urzidil ist nach seiner Flucht vor den Nationalsozialisten im Jahr 1939 nie wieder in seine einstige Heimat zurückgekehrt, auch nicht auf seinen sieben Lesereisen durch Europa. Manchmal chauffierten ihn seine Gastgeber an die österreichisch-tschechische Grenze. An solche Momente erinnerte sich der Autor mit Wehmut:

² Gertrude Urzidil, Ein literarischer Stammtisch in Prag, in: Neue Zürcher Zeitung, Fernausg. 22. 2. 1973.

² Gertrude Urzidil, Ein literarischer Stammtisch in Prag. In: Neue Zürcher Zeitung, Fernausg. 22. 2. 1973

Návštěvníci tematického odpoledne věnovaného Šumavě před kostelem ve Zvonkové, foto: © Johannes Böbel
Besucherinnen und Besucher des Böhmerwald-
-Themennachmittags vor der Kirche von Glöckelberg,
Foto: © Johannes Böbel

30. července 2016 mechem pokryté prostranství pod kostelem zaplněno auty s poznávacími značkami z Rakouska, Česka a Německa- Nahlášená mše s opatem z hornorakouského kláštera Schlägl, vzdáleného půl hodiny jízdy na západ, přilákala do Zvonkové 150 hostů ze všech tří zemí. Přibližně polovina z nich zůstala i na následné tematické odpoledne věnované Šumavě. Po čtení z Urzidilova díla podbarveném působivou hrou na violoncello byl v přítomnosti režisérky Lenky Ovčáčkové promítnut dokumentární film o Šumavě *Hluboké kontrasty (Tiefe Kontraste)*.

Johannes Urzidil se po útěku před nacisty v roce 1939 do svého někdejšího domova nikdy nevrátil, a to ani při svých sedmi čtenářských turné po Evropě. Někdy jej jeho hostitelé odvezli až na rakousko-českou hranici. Na takové okamžiky vzpomínal spisovatel s melancholií:

Z Bärnsteinu se dá spatřit ta rozervaná rodná moje zem – rozervaná, byť zdánlivě dosud vcelku uchovaná ostatními dráty – lze tam na druhé straně rozeznat Horní Planou, jakkoli oloupenou o srdce Vltavy, a poblíž hroutící se kostel a mizející chalupy vsi Zvonková. Je pravda, že pohled ze Schöneben na krajinu Mühlviertelu byl téměř stejný jako kdysi onen ze Stingelfelsen. Ono „téměř“ však znamená, že mezi oběma je rozdíl světů. Je to, jako by se řeklo třeba: „Ta žena je na tebe téměř jako matka“ nebo: „Ta báseň je téměř tak krásná jako Hölderlinova“.³

Toho červencového odpoledne se Urzidil tedy konečně mohl do svého někdejšího letního útočiště vrátit. Tímto emotivním vyvrcholením, které zároveň představovalo třicátou zastávku naší čtenářské tour, se celý příběh uzavřel. Nebo jsem si to alespoň myslela.

ČESKÉ BUDĚJOVICE, ŘÍJEN 2024

O osm let později jsem si musela připustit, že příběh u konce ještě není, když jsem obdržela laskavé pozvání od historika Mikuláše Zvánovce, který organizoval mezinárodní literární sympozium Kafkovské jižní Čechy věnující se i Johannesu Urzidilovi. Bohužel mě tentokrát nemohli doprovázet moji milí a osvědčení spoluautoři Gerhard Trapp a Klaus Johann. Můj zármutek však zmírnili náš pečlivý hos-

Vom Bärnstein ließ sich hinübersehen in das zerrissene Geburtsland – zerrissen, auch wenn es noch so scheinbar ganz in seinen geographischen Stacheldrähten eingeklammert dalag –; drüben mochte man Oberplan erkennen, obschon des Moldauherzens beraubt, und nahebei die einstürzende Kirche und die sich lösenden Hütten von Glöckelberg. Es ist richtig, daß der Blick von Schöneben aus über das Mühlviertel fast der gleiche war wie jener einst vom Stingelfelsen. Aber dieses „fast“ bedeutete eine ganze Welt an Unterschied. Es war so, als sagte man etwa: „Diese Frau ist zu dir fast wie eine Mutter“; oder: „Dieses Gedicht ist fast so schön wie eines von Hölderlin“.³

An diesem Julinachmittag durfte Urzidil nun endlich wieder in sein einstiges Sommerdomizil einziehen. Nach diesem emotionalen Höhepunkt, der gleichzeitig die dreißigste Station unserer Lesereise war, war die Geschichte zu Ende erzählt. So dachte ich jedenfalls.

BUDWEIS/ČESKÉ BUDĚJOVICE, OKTOBER 2024

Acht Jahre später wurde ich eines Besseren belehrt, als mich eine freundliche Einladung des Historikers Mikuláš Zvánovec erreichte. Er organisierte das Internationale Literatursymposium *Kafkas Südböhmen*, das auch Johannes Urzidil thematisieren sollte. Leider konnten mich meine lieben und vertrauten Mitreferenten Gerhard Trapp und Klaus Johann dieses Mal nicht begleiten. Meine unweigerlich aufkommende Sentimentalität wurde gemildert durch unseren treusorgenden Gastgeber und die anderen

Pohled do kostela ve Zvonkové během prezentace „Ich bin hinternational“ – Johannes Urzidil (1896–1970), foto: © Johannes Böbel
Blick in die Kirche von Glöckelberg während der Präsentation „Ich bin hinternational“ – Johannes Urzidil (1896–1970), Foto: © Johannes Böbel

Gäste des Symposiums – darunter zahlreiche alte Bekannte wie die Schriftstellerin Alena Wagnerová, der Literaturwissenschaftler Václav Maidl, der Journalist Johannes Jetschgo oder die Minaříks. Miloš Minařík war auch als Referent geladen und hatte schon in der Woche zuvor die Gäste des Begleitprogramms von Glöckelberg nach Josefsthale geführt.

Eine faszinierende Neuentdeckung war für mich der geschichtsträchtige Tagungsort, der gewiss auch Urzidil sehr gefallen hätte. Die Villa Kende, ein gut erhaltenes, aber bisher noch unsaniertes Bauwerk aus der Zeit der Ersten Republik, ist eng mit dem Schicksal der jüdischen Familie Kende verbunden. Fast alle Mitglieder wurden in Konzentrationslagern ermordet. Nur der Musiker Rudolf Kende überlebte den Holocaust und kehrte nach dem Krieg zeitweise wieder in das Haus zurück, dessen Kellerräume während der NS-Zeit als Gefängnis gedient

³ Johannes Urzidil: Blick vom Stingelfelsen, in: Bekenntnisse eines Pedanten, München: Artemis 1972, s. 39, překlad Jan Mareš

³ Johannes Urzidil: Blick vom Stingelfelsen. In: Bekenntnisse eines Pedanten. München: Artemis 1972, S. 39

titel a další účastníci sympozia – mezi nimi mnoho starých známých, jako spisovatelka Alena Wagnerová, literární vědec Václav Mairdl, novinář Johannes Jetschgo nebo manželé Minaříkovi. Miloš Minařík, který byl také pozván jako přednášející, vedl již předchozí týden účastníky doprovodného programu ze Zvonkové do Josefodolu.

Fascinujícím objevem pro mě bylo místo konání sympozia, jehož historie by jistě zaujala i samotného Urzidila. Kendeho vila, dobře zachovalá, ale dosud nerenovovaná stavba z doby první republiky, je úzce spjata s osudy židovské rodiny Kende. Téměř všichni její členové byli zavražděni v koncentračních táborech. Holocaust přežil pouze hudebník Rudolf Kende, který se po válce do domu, jehož sklepní prostory během nacistické okupace sloužily jako vězení, na čas vrátil. Později byla budova využívána státními institucemi a nedávno jí získalo město Budějovice. Od té doby je objekt pod památkovou ochranou a využívá se ke kulturním akcím.

Samozřejmě jsem nepřednesla stejný příspěvek jako roku 2011 a v souladu s tématem sympozia jsem se zaměřila na Urzidilův vztah k Franzi Kafkovi. Během svého bádání jsem objevila původní nahrávku Gertrude Urzidilové, která v roce 1966 vyprávěla pro švýcarské rádio DRS 2 o svých setkáních s Kafkou. Byla sestrou náboženského filozofa Friedricha Thieberga, jenž Kafku od roku 1914 do podzimu 1917 učil hebrejsky.

Jako úvodní motto jsem zvolila Urzidilovu báseň, která v první verzi vyšla 30. září 1934 (tedy téměř přesně před devadesáti lety) v pražském deníku Prager Tagblatt:

Konference v salonním prostředí: Publikum na literárním sympoziu Kafkovské jižní Čechy, foto: Vera Schneider, © Kulturforum
Tagung im Salon-Ambiente: Publikum des Literatursymposium Kafkas Südböhmen, Foto: Vera Schneider, © Kulturforum

Jdu starým lesem

*Jdu sám a sám přes starý les.
Chladně ční stromy do nebes.
Jdu. Stejně stopu ještě dnes
smyje déšť, svane blesk a běs.*

*Jak jestřáb krouží nade mnou
bouře tmou mraků tajemnou.
Rozcestník někam vede mhou,
kde slova v nic se rozlehnou.*

*Nad slatí vzduch se nepohne.
Bůh vyslyš mne, než světlo dne
zajde tam do tmy bezedné
kde tma k tmě lne a potká mne.*

*Noc zhloubi samý šum a svist,
bezpomocí jsem si tu jist.*

hatten. Später wurde das Gebäude von staatlichen Institutionen genutzt und vor kurzem von der Stadt Budweis erworben. Seitdem steht es unter Denkmalschutz und wird für Kulturveranstaltungen genutzt.

Natürlich wiederholte ich nicht den Text aus dem Jahr 2011, vielmehr stellte ich, passend zum Thema der Tagung, Urzidils Beziehung zu Franz Kafka in den Mittelpunkt. Bei meinen Recherchen war ich auch auf eine Originalaufnahme von Gertrude Urzidil gestoßen, die 1966 dem Schweizer Radio DRS 2 von ihren Begegnungen mit Kafka berichtet hatte: Sie war die Schwester des Religionsphilosophen Friedrich Thieberger, der Franz Kafka vom 1914 bis Herbst 1917 Hebräischunterricht erteilte.

Als Auftakt und Motto diente mir ein Gedicht Urzidils, das in erster Fassung bereits am 30. September 1934 (also vor fast genau neunzig Jahren) im Prager Tagblatt erschienen war:

Ich gehe durch den alten Wald

*Ich gehe durch den alten Wald.
Die Äste ragen starr und kalt.
Ich gehe. Meine Spur wird bald
zerlöst, zerweht von Sturmgewalt.*

*Der Habicht groß hoch oben kreist.
Der Wolkenchor im Blitz zerreißt.
Wegweiser endlos weiter weist,
wo niemand ist, wo niemand heißt.*

*Ich gehe durch das alte Moor,
leg meine Lipp an Gottes Ohr,
daß er mich höre, noch bevor
ich mich in Nichts, in Nichts verlor.*

*So dunkel rauscht das Leben hier.
Wer kann die Hand jetzt geben mir?
Fiel nicht ein Blatt leicht eben hier?
Ging nicht ein Schritt noch neben mir?*

Auf Deutsch und Tschechisch nachzulesen ist der Text auf www.kohoutikriz.org, der Website der Wissenschaftlichen Bibliothek zur deutschsprachigen Literatur aus dem Böhmerwald, deren verdienstvoller Mitinitiator Ivo Kareš ebenfalls in der Villa Kende referierte. Auch Jan Mareš, der die umfangreiche Textsammlung ins Tschechische übersetzt hat und die Website inhaltlich betreut, war als Gast bei dem Symposium zugegen.

Als ich für meinen Vortrag ein passendes Eröffnungsbild suchte, fiel die Entscheidung

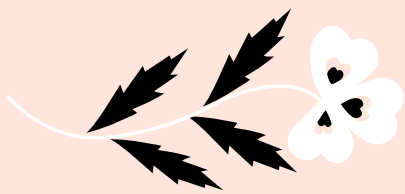
*Za listem zlehka padá list,
dech čichsi kroků mám v nich číst?*
(překlad Jan Mareš)

Text je k dispozici v němčině a češtině na webu www.kohoutikriz.org, který spravuje Jihočeská vědecká knihovna a který se zaměřuje na německojazyčnou literaturu z oblasti Šumavy. Tento cenný projekt spoluinicioval Ivo Kareš, který na sympoziu v Kendeho vile rovněž vystoupil. Jan Mareš, který se věnuje překladu obsáhlé textové sbírky do češtiny a správě obsahu webu, se sympozia zúčastnil jako host.

Při přípravě svého příspěvku jsem hledala vhodný úvodní obrázek a výběr nebyl těžký. Můj oblíbený snímek Johannese Urzidila byl pořízen ve 30. letech 20. století v jižních Čechách. Je na ní zachycen na řece Lužnici poblíž Sezimova Ústí. Veselý výraz v tváři spisovatele mávajícího na fotografa klobou-

kem hned vykouzlí dobrou náladu. Při bližším pohledu však zjistíme, že má Urzidil zcela promočené kalhoty. Na podzim roku 2024, kdy jižní Čechy sužovaly povodně, jsem si uvědomila, že řeka na fotografii působí nepřírozně široká a téměř sahá k domu. Byla Lužnice tehdy rovněž rozvodněná? Vyprostili lodník a jeho mladý pomocník svého pasažéra z nelehké, možná dokonce nebezpečné situace? Ať už byl důvod jakýkoli – koupel, kterou tehdy Urzidil absolvoval, rozhodně nebyla dobrovolná.

„Pozanárodní“ poselství humanisty Johannese Urzidila je v dnešní době, kdy je řada oblastí poznamenána válkami, krizemi a zostřováním front, důležitější než kdy dříve. Zapomenuto by ale nemělo být ani jeho umění žít, které zachycuje tato fotografie: humor a optimismus pomáhají překonat i ty nejtěžší situace.

Velká fotografie: Krajina u Zvonkové, © Vera Schneider 2008, malá fotografie: Johannes Urzidil na řece Lužnici poblíž Sezimova Ústí, 30. léta 20. století, © Leo Baeck Institute, New York
Großes Foto: Landschaft bei Glöckelberg/Zvonková, © Vera Schneider 2008, kleines Johannes Urzidil auf dem Fluss Lainsitz/Lužnice bei Alttabor/Sezimovo Ústí, 1930er Jahre, © Leo Baeck Institute, New York

nicht schwer: Mein liebstes Foto von Johannes Urzidil wurde in den 1930er Jahre in Südböhmen aufgenommen. Es zeigt ihn auf dem Fluss Lainsitz/Lužnice bei Alttabor/Sezimovo Ústí. Für gute Laune sorgt sofort der fröhliche Gesichtsausdruck des Schriftstellers, der seinen Hut in Richtung des Fotografen lüftet. Doch wer genauer hinschaut, stellt fest, dass seine Hose völlig durchnässt ist. Im Herbst 2024, als Südböhmen gerade von einem Hochwasser heimgesucht wurde, fiel mir plötzlich auf, dass der Fluss unnatürlich breit erscheint und fast schon das Haus erreicht hat. War die Lainsitz damals auch über

ihre Ufer getreten? Hatten der Bootsführer und sein junger Helfer ihren Passagier aus einer misslichen, vielleicht sogar gefährlichen Situation befreit? Aus welchem Grund auch immer: Das Bad, das Urzidil da genommen hatte, war gewiss nicht freiwillig.

Die „hinternationale“ Botschaft des Humanisten Johannes Urzidil ist in unserer von Krieg, Krisen und einer Verhärtung der Fronten auf vielen Gebieten geprägten Zeit wichtiger denn je. Nicht vergessen sollten wir aber auch seine Lebenskunst, die in diesem Bild steckt: Humor und Optimismus helfen in jeder Lage.

06/

POSLEDNÍ HOST V JEDNÉ ŠUMAVSKÉ VSI

FRAGMENTY Z DENÍKU JOHANNESE URZIDILA

LETZTER GAST IN EINEM BÖHMERWALDDORF

BRUCHSTÜCKE AUS JOHANNES URZIDILS TAGEBUCH

MILOŠ MINAŘÍK

Josefodol, kolem 1935. Vlevo dům čp. 2 Heinricha a Mariette Rodingerových, místo Urzidilových pravidelných pobytů. Vpravo přes cestu hostinec Alexandra Moherndla. Dobová pohlednice (archiv autora).
Josefsthal, gegen 1935. Links das Haus Nr. 2 von Heinrich und Mariette Rodinger, der Ort der regelmäßigen Aufenthalte von Urzidil. Rechts über den Weg das Gasthaus von Alexander Moherndl. Zeitgenössische Postkarte (Archiv des Autors)

Krátce po svých 60. narozeninách v roce 1956 napsal Johannes Urzidil povídku *Poslední host*. Vyšel tehdy z textu stejného názvu, který publikoval již před dvaceti lety v pražském *Deutsche Zeitung Bohemia*.¹ Propojil nyní dohromady několik svých menších textů z té doby, rozšířil je a děj rozdělil do čtyř dnů v týdnu – od pondělí do čtvrtka. Nová, přepracovaná podoba povídky dostala podtitul *Ein Böhmerwald-Tagebuch* (Šumavský deník).² Urzidil vzpomínal, jak v ran-

ném podzimu, když odjeli ostatní letní hosté, vyesával na josefodolské zahrádce, přemítal a psal; znovu se vžil do svých tehdejších myšlenek, připomněl si nad fotografiemi autentická místa, osoby a děje a rozhodl se, připojit k tomu všemu jakési vděčné ohlednutí. Ačkoli šlo vlastně „jen“ o letní měsíce po dobu pěti let, přesto nakonec šumavské pobyty znamenaly velice mnoho nejen pro Urzidilův další život, ale také pro jeho literární dílo.

¹ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 109, 1936, Nr. 223 (24. 9. 1936).

² Johannes Urzidil, *Der letzte Gast (Ein Böhmerwald-Tagebuch)*, Jahresring 56/57. Ein Querschnitt durch die deutsche Literatur und Kunst der Gegenwart, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1956, s. 189–199. Při pozdějším knižním vydání povídky v roce 1962 byly podtitul i samotné tituly jednotlivých kapitol vypuštěny – *Das Elefantenblatt (Erzählungen)*, Langen-Müller Verlag, München, 1962, s. 189.

Unmittelbar nach seinem 60. Geburtstag im Jahr 1956 verfasste Johannes Urzidil die Erzählung *Der letzte Gast*. Er ging dabei von einem gleichnamigen Text aus, den er zwanzig Jahre zuvor in der Prager Deutschen Zeitung Bohemia veröffentlicht hatte.¹ Nun verknüpfte er mehrere kürzere Texte aus dieser Zeit, erweiterte sie und gliederte die Handlung in vier Wochentage – von Montag bis Donnerstag. Die neue, überarbeitete Fassung der Erzählung erhielt den Untertitel *Ein Böhmerwald-Tagebuch*.² Urzidil erinnerte sich, wie er im frühen Herbst, nachdem die anderen Sommergäste abgereist waren, in seinem Garten in Josefsthal (Josefodol) saß, überlegte und schrieb; er tauchte erneut in die damaligen Gedanken ein und ließ sich von Fotografien der authentischen Orte, Personen und Ereignisse zu einem dankbaren Rückblick inspirieren. Obwohl es sich eigentlich „nur“ um einige Sommermonate innerhalb eines Zeitraums von fünf Jahren handelte, prägten die Aufenthalte im Böhmerwald Urzidils weiteres Leben ebenso wie sein literarisches Schaffen maßgeblich.

KAPITEL 1: MONTAG

Stellen wir uns vor, wie zu Beginn der 1930er Jahre der Schriftsteller Ottokar Winický (1872–1943), pensionierter Oberpostrat, Johannes Urzidil, den er aus dem Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei kannte,³ von den Ereignissen in und um Adalbert Stifters Geburtsort Oberplan (Horní Planá) berichtete und ihn zu einem Besuch aufforderte. Winický reiste

seit den 1920er Jahren regelmäßig dorthin und wohnte stets in einer großen Pension in Vorderstift (Blížší Lhota) in der Nähe des Bahnhofs. Zu dieser Zeit boten sich dort zahlreiche neue Unterkunftsmöglichkeiten. Im Jahr 1930 hatte die Firma Carl Stölzles Söhne nämlich infolge der Wirtschaftskrise eine ihrer Niederlassungen – die Glashütte in Josefsthal, einem Ortsteil von Glöckelberg (Zvonková) in der Nähe von Oberplan – schließen müssen. Das Unternehmen, das die Produktion u. a. nach Suchenthal Suchdol nad Lužnicí) verlagerte, war praktisch Eigentümer sämtlicher Gebäude in der Josefsthaler Siedlung. Nach der Schließung der Hütte verkaufte die Firma die Immobilien. Viele Menschen verloren ihre Arbeit, einige wanderten in andere Glashütten ab, während kleine Unternehmer versuchten, sich an die neuen Bedingungen anzupassen und sich mehr auf die Saisonbesucher des Böhmerwaldes zu konzentrieren. Das Hauptgebäude der Glashütte selbst wurde vom Deutschen Böhmerwaldbund in Budweis gekauft und in eine Touristenherberge umgewandelt.

Zu Weihnachten 1930 veröffentlichte die Prager Firma Jos. Oppelts Neffe, Weingroßhandlung, eine Werbepublikation unter dem Titel *Víno* (Wein) mit Gedichten (meist) tschechischer Autoren und 50 Illustrationen von Adolf Hoffmeister. Im Jahr 1933 kam die Idee auf, eine Neuaufgabe zu produzieren, diesmal mit deutschsprachigen Autoren – unter dem Titel *Wein*. So fanden sich auf Anregung der Firma Jos. Oppelt & Neffe etwa 40 Autoren zusammen, darunter Oskar

¹ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 109, 1936, Nr. 223 (24. 9. 1936).

² Johannes Urzidil, *Der letzte Gast (Ein Böhmerwald-Tagebuch)*, Jahresring 56/57. Ein Querschnitt durch die deutsche Literatur und Kunst der Gegenwart, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1956, S. 189–199. Beim späteren Buchdruck der Erzählung im Jahr 1962 wurden sowohl der Untertitel als auch die Titel der einzelnen Kapitel weggelassen – *Das Elefantenblatt (Erzählungen)*, Langen-Müller Verlag, München, 1962, S. 189.

KAPITOLA PRVNÍ: PONDĚLÍ

Představme si, jak na samém začátku třicátých let spisovatel Ottokar Winický (1872–1943), vrchní poštovní rada na penzi, Urzidilovi, s nímž se znal z Ochraného svazu německých spisovatelů v Československu,³ referoval o dění v rodišti Adalberta Stiftera v Horní Plané a nejbližším okolí, a vyzýval ho k návštěvě. Winický sem jezdil od dvacátých let a pravidelně pobýval v rozlehlém penzionu v Bližší Lhotě (Vorderstift), nedaleko železniční stanice, a nových možností ubytování se tu tehdy naskývala celá řada. V roce 1930 totiž v důsledku hospodářské krize uzavřela firma Carl Stöltzles Söhne jednu ze svých poboček – sklárnu v Josefově Dole (jinak Josefodole, něm. Josefthal), části obce Zvonková (Glöckelberg) nedaleko Horní Plané. Firmě, která výrobu přesunula mj. do Suchdolu nad Lužnicí, patřily prakticky všechny domy v josefodolské osadě a po zániku zdejší hutí objekty rozprodávala. Mnoho lidí přišlo o práci, mnoho jich odešlo do dalších hutí, drobní podnikatelé se snažili přizpůsobit novým podmínkám a více se přeorientovat na sezónní návštěvníky Šumavy. Samotnou hlavní budovu sklárny koupil Deutscher Böhmerwaldbund v Českých Budějovicích a přestavěl ji na turistickou ubytovnu.

K Vánocům roku 1930 vydala pražská firma Jos. Oppelta synovec, velkoobchod s vínem, reklamní publikaci *Vino* s básněmi (většinou) českých autorů a 50 kresbami Adolfa Hoffmeistera. Pro rok 1933 přišla firma s nápadem vydat publikaci znovu, tentokrát s autory německy píšícími,

tedy *Wein*. A tak se tu – z podnětu firmy Jos. Oppelt's Neffe, *Weingrosshandlung, Prag* – sešlo nad vínem na čtyři desítky autorů jako Oskar Baum, Rudolf Fuchs, Willy Haas, Paul Leppin, Heinz Politzer, Johannes Urzidil, Hans Watzlik, Franz Werfel či Ludwig Winder. V jejich společnosti se zde s textem *In zwölfter Stunde* (V hodině dvánácté) objevil také hornoplánský Franz Paul Mayer (1892–1939), kterého přivedl Winický. Adolf Hoffmeister opět přidal výtvarný doprovod a mezi 32 karikaturami spisovatelů najdeme i Franze Mayera. Mayer hospodařil v Horní Plané jako sedlák, ale vedle toho – vytrvale povzbuzován Winickým – psal básně a pokoušel se o román. Byl Winickému při jeho pobytech častým společníkem a dělal mu také předčitatele, neboť Winický velice špatně viděl.

Sborník *Wein* vyšel 1. května 1933 a v létě už Urzidilovi navštěvují Horní Planou. Gertruda zde napíše článek *Das Herz des Böhmerwaldes* (Srdce Šumavy). Drobný článkušek, který vyšel 25. července 1933 v Sudetendeutsche Tages-Zeitung, nabízí zajímavý detail – autorka jej podepsala: *Gertrud Urzidil – Josefthal*. Je tak zřejmé, že už při této cestě si Urzidilovi našli ubytování v Josefově Dole na úpatí Smrčiny, kam se pak budou opakovaně vracet. Bývalý vedoucí provozu josefodolské sklárny Heinrich Rödinger (1874–1938) si od firmy C. Stöltzles Söhne odkoupil v Josefově domek čp. 2 vedle tzv. panského domu. Na důchod si ho opravil a trochu přestavěl, vzniklo i nové obytné podkroví, ve štítě pak nechal vyvést nápis *Mariette-Heim*, podle jména své

Baum, Rudolf Fuchs, Willy Haas, Paul Leppin, Heinz Politzer, Johannes Urzidil, Hans Watzlik, Franz Werfel und Ludwig Winder. Unter ihnen war auch Franz Paul Mayer (1892–1939) aus Oberplan, der mit seinem Text *In zwölfter Stunde* vertreten war. Er war durch Winický in die Runde eingeführt worden. Adolf Hoffmeister lieferte erneut die Illustrationen, und unter den 32 Karikaturen der Schriftsteller findet sich auch die von Franz Mayer. Mayer war in Oberplan als Landwirt tätig, schrieb aber auch – von Winický wiederholt ermutigt – Gedichte und war um einen Roman bemüht. Mayer war auch ein häufiger Begleiter Winickýs während dessen Aufhalten und fungierte als Vorleser für ihn, da Winický stark sehbehindert war.

Das Sammelwerk *Wein* wurde am 1. Mai 1933 veröffentlicht, und im Sommer desselben Jahres reisten Johannes und Gertrude Urzidil nach Oberplan. Dort schrieb Gertrude einen Artikel unter dem Titel *Das Herz des Böhmerwaldes*, der am 25. Juli 1933 in der Sudetendeutschen Tages-Zeitung erschien. Ein bemerkenswertes Detail: Die Autorin unterzeichnete den Artikel als *Gertrud Urzidil – Josefthal*. Schon bei dieser Reise fanden die Urzidils also eine Unterkunft in Josefthal am Fuße des Hochficht (Smrčina), wohin sie später regelmäßig zurückkehrten. Der frühere Betriebsleiter der Josefthaler Glashütte, Heinrich Rödinger (1874–1938), hatte von der Firma Carl Stöltzles Söhne das Haus Nr. 2 neben dem sogenannten Herrschaftshaus gekauft. Für seinen Ruhestand richtete er das Haus her, baute es leicht um und fügte ein neues

Wohngeschoss im Dach hinzu. In den Giebel ließ er den Schriftzug *Mariette-Heim* einmeißeln, benannt nach seiner Ehefrau Mariette (1876–1967). Dieses Haus wurde zum regelmäßigen Aufenthaltsort der Urzidils im Böhmerwald und fand schließlich – samt der angrenzenden kleinen Gartenanlage „*schräg an einer kleinen Anhöhe über der Landstraße*“⁴ – Eingang in die Literatur. Johannes Urzidil schenkte dem Böhmerwald-Museum in Oberplan während seines ersten Aufenthalts im August 1933 sein kürzlich erschienen Buch *Goethe in Böhmen* (1932) mit einer persönlichen Widmung: „*Dem Böhmerwald-Museum in Oberplan in Dankbarkeit für das tiefe und schöne Erlebnis des Böhmerwaldes und als bescheidenes Opfer auf dem Altar des größten Sudetendeutschen in der Welt der Literatur, Adalbert Stifter, gewidmet vom Verfasser Johannes Urzidil. Prag, August 1933*“.⁵

Die Urzidils reisten aus Prag mit dem Zug zum Bahnhof von Oberplan, der damals auf der anderen Seite der Moldau in Vorderstift lag und heute abgerissen und überflutet ist. Von dort ließen sie sich mit einem Taxi – betrieben von dem geschäftstüchtigen Willi Pöferl aus Glöckelberg, der die Taxi-Dienste für die vielen Sommerfrischler eingerichtet hatte – oder mit einer bestellten Kutsche nach Josefthal bringen. In der Regel kamen sie Anfang des Sommers und blieben bis September, unterbrochen von gelegentlichen Ausflügen. Zur Unterstützung im Haushalt begleitete sie häufig ihre Prager Haushälterin Marie Hrušková (1907–1999) auf die Sommerfrische.

³ Ottokar Winický, 1931, legitimace Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschl. Republik, Literaturarchiv des nationalen Písemnictví, Praha – fond Ottokar Winický. Urzidil byl v té době jednatelem svazu.

³ Ottokar Winický, 1931, Ausweis des Schutzverbandes deutscher Schriftsteller in der Tschl. Republik, Literaturarchiv des Nationalen Literaturdenkmals, Prag – Fond Ottokar Winický. Urzidil war damals Geschäftsführer des Verbandes.

⁴ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, in: *Poslední host / Der letzte Gast*, Srdce Vltavy, Horní Planá, 1999, s. 104.

⁵ Johannes Urzidil, *Goethe in Böhmen*, Verlag Dr. Hans Epstein, Wien–Leipzig, 1932, Regionalmuseum in Český Krumlov.

ženy (1876–1967). A právě tento dům se pak stal místem pravidelných pobytů Urzidilových na Šumavě, aby nakonec po mnoha létech – i s přílehlou zahrádkou „na šikmém svážku nad silnicí“⁴ – vstoupil do literatury. Johannes při tomto prvním pobytu věnoval hornoplánskému Šumavskému muzeu svou nedávno vydanou knihu *Goethe in Böhmen* (Goethe v Čechách, 1932) s osobním věnováním: „*Dem Böhmerwald-Museum in Oberplan in Dankbarkeit für das tiefe und schöne Erlebnis des Böhmerwaldes und als bescheidenes Opfer auf dem Altar des größten Sudetendeutschen in der Welt der Literatur, Adalbert Stifter, gewidmet vom Verfasser Johannes Urzidil. Prag, August 1933.*“ (Šumavskému muzeu v Horní Plané s vděčností za hluboký a krásný zážitek Šumavy a jako skromnou oběť na oltář největšího sudetského Němce ve světě literatury, Adalberta Stiftera, věnuje autor Johannes Urzidil. Praha, srpen 1933).⁵

Urzidilovi přijížděli z Prahy vlakem na hornoplánské nádraží – stávalo tehdy na druhé straně řeky v Bližší Lhotě (Vorderstift), dnes je zbourané a zatopené – a automobilem taxislužby (kterou si pro početné letní hosty zřídil podnikavý Willi Pofelr ze Zvonkové) či smluvenou bryčkou se nechají i se zavazadly odvézt do Josefodolu. Přijíždějí většinou na začátku léta, a s občasnými výjezdy podle potřeby, zůstávají až do září. Aby vypomohla s chodem šumavské domácnosti, jezdila sem s Urzidilovými pak i jejich pražská služebná Marie Hrušková (1907–1999).

V únoru roku 1934, kdy Johannes Urzidil přišel o práci na německém vyslanectví, mu bylo právě 38 let. Poprvé se ocitá bez stálého zaměstnání a pravidelného příjmu. 8. června 1934 otiskl Deutsche Zeitung Bohemia článek Gertudy Urzidilové *Stifter-Haus in Flamen* (Stifterův dům v plamelech), v němž autorka informuje o požáru spisovatelova rodného domku v Horní Plané před pěti dny.⁶ Musel to být pro oba manžele zvláštní pocit – stát před spáleništěm památníku autora, kvůli němuž sem vlastně přijeli. (Domek byl nicméně záhy opraven a obnoven.) 30. září pak Urzidil v Prager Tagblattu publikoval svou báseň *Toter Wald* (Mrtvý les).⁷ Zachycuje jeho tehdejší vnitřní rozpoložení, kdy jako by veškeré vyhlídky do budoucna zaplavovala beznadě. Je velmi pravděpodobné, že bezprostřední inspiraci k této básni našel Urzidil při jedné ze svých toulek po Šumavě – byl jím tzv. mrtvý les v oblasti Rokytské slatě (dříve Weitfällerské) nedaleko Modravy. O tom, že Urzidil lokalitu několikrát skutečně navštívil, svědčí i jeho o něco pozdější článek *Unbekannter Böhmerwald* (Neznámá Šumava), kde mj. napsal: „*Vzácněji se z Modravy chodívá tajemnými slatěmi do přízračné oblasti «Mrtvého lesa», kde v nepopsatelné melancholii a smutku jedné z nejtragičtějších a nejdramatičtějších krajín, které znám, pokrývají horskou planinu po dlouhé kilometry holé bílé kmeny bez listů i jehličí. Ve vracejících se spirálách nad ní krouží draví ptáci.*“⁸

Urzidil si tehdy také musel bolestně uvědomit, že československé občanství, kterého se z pracovních důvodů v roce 1930 vzdal,

Im Februar 1934, als Johannes Urzidil seine Anstellung an der deutschen Gesandtschaft verlor, war er gerade 38 Jahre alt. Zum ersten Mal in seinem Leben hatte er keine feste Arbeit und kein geregeltes Einkommen. Am 8. Juni 1934 veröffentlichte die Deutsche Zeitung Bohemia einen Artikel von Gertrude Urzidil mit dem Titel *Stifter-Haus in Flammen*. Darin berichtete sie über den Brand des Geburtshauses Adalbert Stifiers in Oberplan, der fünf Tage zuvor stattgefunden hatte.⁶ Für das Ehepaar Urzidil musste es ein besonderer Moment gewesen sein, vor den Ruinen des Denkmals des Autors zu stehen, wegen dem sie überhaupt hergekommen waren. Das Haus wurde jedoch bald wieder hergerichtet. Am 30. September 1934 veröffentlichte Johannes Urzidil im Prager Tagblatt das Gedicht *Toter Wald*.⁷ Es spiegelt seine damalige innere Verfassung wider, in der alle Zukunftsaussichten von Verzweiflung überflutet zu sein schienen. Wahrscheinlich fand Urzidil die unmittelbare Inspiration zu diesem Gedicht bei einem seiner Streifzüge durch den Böhmerwald – im sogenannten „toten Wald“ im Bereich des Weitfäller Filzes (Rokytská slat) nahe Mader (Modrava). Dass er diesen Ort tatsächlich mehrfach besuchte, belegt ein etwas späterer Artikel von ihm mit dem Titel *Unbekannter Böhmerwald*. Darin schrieb er unter anderem: „*Seltener kommt man aber von Mader aus durch die unheimlichen Moore in das gespenstische Gebiet des «Toten Waldes», wo kilometerweit die blatt- und nadellosen weißen Stämme in unbeschreiblicher Melancholie den Berg bedecken, eine der tragischsten,*

dramatischsten Landschaften, über der die Raubvögel ihre Spiralen ziehen.“⁸

In jener Zeit wurde Urzidil schmerzlich bewusst, dass er dringend die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft zurückerlangen musste, auf die er 1930 aus beruflichen Gründen verzichtet hatte. In seiner Geburtsstadt Prag lehnten die Behörden seinen Antrag auf Wiederaufnahme in den Gemeindeverband ab, eine Voraussetzung für die Verleihung der Staatsbürgerschaft. Schließlich stimmte jedoch die Gemeinde Glöckelberg dem Antrag zu, und am 10. November 1934 beschloss der Gemeinderat unter dem amtierenden Bürgermeister Ignaz Lehrer (1881–1960), ihm die Heimatrechtsurkunde auszustellen. Am Ende des Jahres schrieb Urzidil an Ottokar Winický, wie er und seine Frau „*sich mit Freude der schönen Stunden in Oberplan [erinnern]*,“ und auch: „*Wir haben in den letzten Monaten sehr schwere Zeiten durchgemacht, was auch der Grund war, weshalb wir nichts von uns hören ließen. Hoffentlich holt das neue Jahr noch, was das alte versäumte.*“⁹

KAPITEL 2: DIENSTAG

Johannes Urzidil lebt nun als freier Redakteur, Publizist, Kritiker und Schriftsteller. Damals scheint er stärker zu wissenschaftlicher Arbeit zu tendieren, weshalb er sich wieder intensiv mit Goethe beschäftigt. Auch in Josefsthale widmet er sich eifrig seiner Arbeit, und beispielsweise auf seiner Korrespondenz mit dem Goethe-Archiv in Weimar taucht als Rücksendeadresse die

⁴ Johannes Urzidil, *Poslední host*, in: *Poslední host / Der letzte Gast*, Srdce Vltavy, Horní Planá, 1999, s. 105.

⁵ Johannes Urzidil, *Goethe in Böhmen*, Verlag Dr. Hans Epstein, Wien–Leipzig, 1932, Regionální muzeum v Českém Krumlově.

⁶ Gertrude Urzidil, *Stifter-Haus in Flammen*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 107, 1934, Nr. 132 (8. 6. 1934).

⁷ Johannes Urzidil, *Toter Wald*, Prager Tagblatt, Prag, 59, 1934, Nr. 229 (30.9.1934). Pod názvem *Ich gehe durch den alten Wald* byla báseň zahrnuta ve výboru: Johannes Urzidil, *Geschenke des Lebens*, (Hg. Ernst Schönwiese), Stiasny Verlag, Graz–Wien, 1962, s. 44. Urzidil zde v celé básni nahradil sousloví *toter Wald* (mrtvý les) spojením *alten Wald* (starý les).

⁸ Johannes Urzidil, *Unbekannter Böhmerwald*, Deutsche Zeitung Bohemia, 1936, Nr. 139 (14.6.1936); cit. podle: Johannes Urzidil, *Jdu starým lesem*, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, Česká Budějovice 2005, s. 17, (překlad Jan Mareš).

⁶ Gertrude Urzidil, *Stifter-Haus in Flammen*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 107, 1934, Nr. 132 (8. 6. 1934).

⁷ Johannes Urzidil, *Toter Wald*, Prager Tagblatt, Prag, 59, 1934, Nr. 229 (30.9.1934). Unter dem Titel *Ich gehe durch den alten Wald* wurde das Gedicht in die Sammlung aufgenommen: Johannes Urzidil, *Geschenke des Lebens*, (Hg. Ernst Schönwiese), Stiasny Verlag, Graz–Wien, 1962, s. 44. Urzidil ersetzte im gesamten Gedicht die Wortverbindung „*toter Wald*“ (mrtvý les) durch „*alter Wald*“ (starý les).

⁸ Johannes Urzidil, *Unbekannter Böhmerwald*, Deutsche Zeitung Bohemia, 1936, Nr. 139 (14.6.1936).

⁹ J. Urzidil 31. 12. 1934 (Prag) an O. Winický (Prag). Brief; Original (deutsch): Literaturarchiv des Nationalen Literaturdenkmals, Prag – Fond Ottokar Winický.

potřebuje nutně získat zpět. V rodné Praze jeho žádost o znovupřijetí do domovského svazku obce neboli domovskou příslušnost, tehdy nutnou podmínku pro udělení občanství, úřady zamítly. Nakonec mu ji usnesením obecního zastupitelstva 10. listopadu 1934 přislíbila obec Zvonková–Glöckelberg, za úřadujícího starosty Ignaze Lehrera (1881–1960). Na konci roku pak Urzidil píše Ottokaru Winickému: jak s manželkou „s radostí vzpomínají na krásné hodiny v Horní Plané,“ ale také: „Prodělali jsme v posledních měsících velmi těžké časy, to bylo důvodem, proč jsme o sobě nedávali vědět. Doufáme, že nový rok přinese i to, co ten starý zmeškal.“⁹

KAPITOLA DRUHÁ: ÚTERÝ

Johannes Urzidil se nyní žije jako redaktor, publicista, kritik a spisovatel na volné noze. Zdá se mu tehdy, že inklinuje spíše k vědecké práci a vrací se proto ke svému Goethovi. Intenzivně pracuje také v Josefodole a zpáteční adresa *Josefsthal, Post Glöckelberg, Böhmerwald* se tak objevuje například i na jeho tehdejší korespondenci s Goethovým archívem ve Výmaru. – Poštu přivážel listonoš na kole nebo se muselo pěšky do Zvonkové. Urzidil přepracovává původní, populárněji pojatou verzi v rozsáhlou vědeckou studii s novým souhrnným názvem *Goethe und die böhmische Welt*, která by se – jak doufal – mohla stát i jeho univerzitní habilitační prací. V tomto zpracování rozšiřuje do samostatné kapitoly mimo jiné i zmínky o Goethových kresbách a nastiňuje srovnání výtvarných pokusů Goethových a Stifterových. Zdá se ostatně, že jedním z důvodů

Urzidilových pobytů v rodném kraji Adalberta Stiftera byla touha spisovatelův svět více poznat. Některá ze svých zjištění pak Urzidil průběžně publikuje v různých časopisech, např. *Böhmens Landschaft bei Goethe und Stifter* (Česká krajina u Goetha a Stiftera).¹⁰ Urzidilovy cesty po bližším i vzdálenějším okolí hezky dokládá jeho článek *Alte Giebel* (Staré domovní štíty)¹¹ pro časopis Forum, který doprovodil vlastními fotografiemi: zachycují domy v Českém Krumlově, Domažlicích, Klatovech, Prachaticích a Třeboni.

18. října 1935 bylo Urzidilovi (a tak i jeho manželce Gertrudě) Zemským úřadem v Praze uděleno československé občanství, následně 14. listopadu mu byl obecním úřadem ve Zvonkové vystaven Domovský list (Heimatschein) s číslem 202 (Gertrudě pak č. 203). 27. listopadu 1935 jim Policejní ředitelství v Praze vydalo Cestovní pasy ČsR.¹² Ke skutečnosti, že se stal právoplatným zvonkovským občanem, se pak spisovatel hrdě hlásil při různých příležitostech až do konce života.

Urzidila, který vedle *Goetha* pracuje na Šumavě i na monografii o Václavu Hollarovi, začínají navštěvovat v Josefodole někteří jeho pražští přátelé. Vraceli se opakovaně, až vytvořili stabilní skupinku, která si – jak o mnoho let později (1973) popsala ve svých vzpomínkách Gertrude Urzidilová – začala s lehkou ironií říkat *Josefodolská společnost*.¹³ Navštěvují se samozřejmě s Ottokarem Winickým v Bližší Lhotě a udržují vzájemnou korespondenci, když jsou v Praze. Jistě se tu potkali i s Franzem

Angabe auf: *Josefsthal, Post Glöckelberg, Böhmerwald*. – Die Post brachte der Briefträger mit dem Fahrrad, oder sie musste zu Fuß in Glöckelberg abgeholt werden. Urzidil überarbeitet die ursprünglich populärere Version seiner Goethe-Studie zu einer umfangreichen wissenschaftlichen Arbeit mit dem neuen zusammenfassenden Titel *Goethe und die böhmische Welt*, die – wie er hoffte – auch als Grundlage für eine Universitäts-Habilitation dienen könnte. In dieser Fassung erweitert er unter anderem die Erwähnungen zu Goethes Zeichnungen zu einem eigenständigen Kapitel und skizziert einen Vergleich zwischen den künstlerischen Versuchen Goethes und Adalbert Stifters. Es scheint ohnehin, dass einer der Gründe für Urzidils Aufenthalte in der Heimat von Adalbert Stifter der Wunsch war, die Welt dieses Schriftstellers näher kennenzulernen. Einige seiner Erkenntnisse publiziert Urzidil nach und nach in verschiedenen Zeitschriften, beispielsweise in einem Beitrag mit dem Titel *Böhmens Landschaft bei Goethe und Stifter*.¹⁰ Seine Reisen durch die nähere und weitere Umgebung dokumentiert auch sein Artikel *Alte Giebel*¹¹ für die Zeitschrift Forum, den er mit eigenen Fotografien illustriert: Diese zeigen Häuser in Böhmischem Krumau (Český Krumlov), Taus (Domažlice), Klattau (Klatovy), Prachatitz (Prachatices) und Wittingau (Třeboň).

Am 18. Oktober 1935 wurde Johannes Urzidil (und damit auch seiner Frau Gertrude) von der Landesregierung in Prag die tschechoslowakische Staatsbürgerschaft verliehen. In der Folge stellte die Gemeinde Glöckel-

berg am 14. November einen Heimatschein mit der Nummer 202 aus (für Gertrude die Nummer 203). Am 27. November 1935 erhielten sie von der Polizeidirektion in Prag tschechoslowakische Reisepässe.¹² Dass er ein rechtmäßiger Bürger von Glöckelberg geworden war, betonte der Schriftsteller später bei verschiedenen Gelegenheiten mit sichtbarem Stolz – bis zum Ende seines Lebens.

Urzidil, der neben *Goethe* auch an einer Monografie über Václav Hollar arbeitet, beginnt in *Josefsthal*, einige seiner Prager Freunde zu empfangen. Sie kehren wiederholt zurück, bis sich eine feste Gruppe bildet, die – wie sich Gertrude Urzidil viele Jahre später (1973) in ihren Erinnerungen notierte – sich mit leichter Ironie den Namen *Josefsthaler Stammtisch* gibt.¹³ Natürlich besuchen sie Ottokar Winický in Vorderstift und bleiben auch nach ihrer Rückkehr nach Prag brieflich in Kontakt. Es ist sicher, dass sie dort auch Franz Paul Mayer getroffen haben. Gertrud Spirk (1885–1967), die erste Verlobte von Franz Werfel und Besitzerin eines Hauses 75 in der Palacký-Straße (heute Křížkova) in Prag mit einem angesehenen Modesalon im Erdgeschoss, kam ebenso aus Prag, um sich das Haus Mariette-Heim in *Josefsthal* anzusehen. Urzidil lebte in einer der Wohnungen ihres Hauses seit 1924, und seit 1933 war auch Willy Haas ihr Mieter.

Zu den Hauptmitgliedern des *Josefsthaler Stammtisches*, die an seiner Entstehung beteiligt waren, zählten: der Grafiker Hugo Steiner-Prag (1880–1945), der bei einem

⁹ J. Urzidil 31. 12. 1934 z Prahy O. Winickému do Prahy. Dopis; originál (něm.): Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Ottokar Winický.

¹⁰ Johannes Urzidil, *Böhmens Landschaft bei Goethe und Stifter*, Deutsche Zeitung Bohemia, 108, Nr. 47 (24. 2. 1935).

¹¹ Johannes Urzidil, *Alte Giebel*, Forum, Bratislava, 5, 1935, Nr. 2, s. 48–49.

¹² K tomuto tématu: Gerhard Trapp – Miloš Minařík, *Noch einmal: Johannes Urzidils Staatsbürgerschaften 1919–1946*, Germanoslavica, roč. 19, 2008, č. 1, s. 45–48.

¹³ Gertrude Urzidil, *Zur Quadratur des Prager Kreises*, Literatur und Kritik (Wien), 1975, Nr. 10, s. 528–536.

¹⁰ Johannes Urzidil, *Böhmens Landschaft bei Goethe und Stifter*, Deutsche Zeitung Bohemia, 108, Nr. 47 (24. 2. 1935).

¹¹ Johannes Urzidil, *Alte Giebel*, Forum, Bratislava, 5, 1935, Nr. 2, S. 48–49.

¹² Zu diesem Thema: Gerhard Trapp – Miloš Minařík, *Noch einmal: Johannes Urzidils Staatsbürgerschaften 1919–1946*, Germanoslavica, Jg. 19, 2008, č. 1, S. 45–48.

¹³ Gertrude Urzidil, *Zur Quadratur des Prager Kreises*, Literatur und Kritik (Wien), 1975, Nr. 10, S. 528–536.

Paulem Mayerem. Josefodolský *Mariette-Heim* si z Prahy přijela prohlédnout Gertrud Spirková (1885–1967), mimochodem první snoubenka Franze Werfela, jinak majitelka domu v Palackého (dnes Křížkové) ulici 75, v jehož přízemí vlastnila vyhlášený módní salon. V jednom z bytů jejího domu bydleli už od roku 1924 Urzidilovi, v dalším pak od roku 1933 Willy Haas.

K hlavním členům Josefodolské stolní společnosti, kteří tu byli u jejího zrodu, patřili: grafik Hugo Steiner-Prag (1880–1945), ten při jedné ze svých návštěv zachytil šumavské útočiště Urzidilových v kresbě a věnoval ji paní Gertrudě; filozof a estetik Prof. Emil Utitz (1883–1956), který přijížděl se svou manželkou Ottilií roz. Schwarzkopf (1890–1974), pocházející ze Sušice; publicista a literární kritik Willy Haas (1891–1973) se svou tehdejší ženou Hannou, překladatelkou české literatury do němčiny; dramatik Paul Kornfeld (1889–1942), který byl schopen hrát celé večery karty s několika místními sedláky v josefodolském Moherndlově hostinci; básník a překladatel Rudolf Fuchs (1890–1942) a jeho manželka Loni (1895–c.1942). V Praze se k nim pak ve vinárně U tří andělů připojovali ještě malíř Willi Nowak (1886–1977), diplomat a romanopisec Oskar Walter Cisek (1897–1966) a lyrik Hugo Sonnenschein zvaný *Sonka* (1889–1953).

V Josefodole se několikrát zastavil architekt a publicista Paul Albert Kopetzky (1885–1944), s manželkou Marianou roz. Theinerovou (1888–1944), jejíž rodina pocházela z Jindřichova Hradce, a někdy i jejich neteř Else zvaná *Elschen* (1914–1973). Na zahradě poseděli i profesor geofyziky a astronomie na německé univerzitě v Praze Leo Wenzel Pollak (1888–1964), doprovázen

meteorologem a klimatologem Gustavem Swobodou (1893–1956), oba s manželkami. Další byli např. herec Frederick (Fritz) Valk (1895–1956), který tehdy působil v Novém německém divadle v Praze, malíř Kurt Hallegger (1901–1963) či mladý spisovatel Heinz Politzer (1910–1978). Alice Würzburgová (1896–1976), která studovala na pražské německé univerzitě architekturu, zpěv a hudbu ve stejné době jako Urzidil, měla později za to, že se poznala v jeho povídce *U hranic*, a v dopise mu připomíná, jak nacházela u Jeleních Vrchů hříbky ještě zcela zakryté zeminou a jehličím – stejně jako jeho Otti...

Svědectví o atmosféře vládnoucí v šumavském „letovisku“ podávají i dva dopisy, dochované v pozůstalosti Williho Nowaka. První píše z Josefodolu Nowakovi do Prahy 8. července 1935 manželka Emila Utitze:

*Milý pane profesore Nowaku!
V příloze posílám opis Vaší [...] přednášky. Promiňte prosím, špatné písmo, ale ta přišera, ze které jsem tady s námahou lákala každé písmeno, pochází jistě až z pravěku psacích strojů a stála mne mnohou hořkost. Doufám velmi, že sibiřská zima, která zde v 900 metrové výšce vládla, přinesla ochlazení i Vám v Praze a Vy všichni jste v pořádku [...]
Tady v Josefodole shledáváme vše opět velmi krásným, navzdory tvrdosti postelí, ačkoli nás zřejmě neodbytná zima ruší letos více než loni [...]. Ale jinak je všechno all right – jídlo je výborné a Urzidil, mírně Paulem Kornfeldem a manželkou Willyho Haase, je opravdu snesitelný. Bohužel mi stále ještě poněkud brání má noha, nemohla jsem se např. včera zúčastnit velkého pochodu přes Rakousko na Plechý, běhám už ale vždycky 2–3 hodiny docela dobře. Můj muž je zabaven na nej-*

seiner Besuche das Rückzugsdomizil der Urzidils zeichnete und Frau Gertrude widmete; der Philosoph und Ästhetiker Prof. Emil Utitz (1883–1956), der mit seiner Frau Ottilie, geborene Schwarzkopf (1890–1970?) aus Schüttenhofen (Sušice) anreiste; sowie der Publizist und Literaturkritiker Willy Haas (1891–1973) mit seiner damaligen Frau Hanna, einer Übersetzerin tschechischer Literatur ins Deutsche; der Dramatiker Paul Kornfeld (1889–1942), der ganze Abende lang Karten mit einigen örtlichen Bauern im Gasthaus Moherndl spielte; der Dichter und Übersetzer Rudolf Fuchs (1890–1942) mit seiner Frau Loni (1895–ca. 1942). In Prag gesellten sich zu ihnen bei Treffen im Weinkeller Zu den drei Engeln (U tří andělů) weitere Freunde, darunter der Maler Willi Nowak (1886–1977), der Diplomat und Romanautor Oskar Walter Cisek (1897–1966) und der Lyriker Hugo Sonnenschein, genannt *Sonka* (1889–1953).

In Josefsthal schautengelegentlich auch der Architekt und Publizist Paul Albert Kopetzky (1885–1944) mit seiner Frau Mariana geb. Theiner (1888–1944) und manchmal ihre Nichte Else, genannt *Elschen* (1914–1973), vorbei. Auch der Professor für Geophysik und Astronomie an der Deutschen Universität Prag, Leo Wenzel Pollak (1888–1964), verbrachte einige Nachmittage im Garten der Urzidils, begleitet vom Meteorologen und Klimatologen Gustav Swoboda (1893–1956), jeweils mit ihren Ehefrauen. Weitere Besucher waren etwa der Schauspieler Frederick (Fritz) Valk (1895–1956), der zu jener Zeit am Neuen Deutschen Theater in Prag engagiert war, der Maler Kurt Hallegger (1901–1963) und der junge Schriftsteller Heinz Politzer (1910–1978). Alice Würzburg (1896–1976), die an der Deutschen Univer-

sität Prag Architektur, Gesang und Musik studiert hatte, war überzeugt, sich selbst in Urzidils Erzählung *Grenzland* wiederzuerkennen, und erinnerte ihn in einem Brief daran, wie sie bei Hirschbergen (Jelení Vrchy) Pilze fand, die noch vollständig unter der Erde und dem Nadelstreu verborgen waren – genau wie seine Otti in dieser Geschichte.

Ein lebendiges Zeugnis für die Atmosphäre, die im „Sommerdomizil“ der Urzidils herrschte, bieten auch zwei Briefe aus dem Nachlass von Willi Nowak. Der erste wurde an Nowak nach Prag am 8. Juli 1935 von Ottilie Utitz aus Josefthal gesandt:

*Lieber Herr Professor Nowak!
Anbei eine Abschrift Ihres [...] Vortrags. Verzeihen Sie bitte die schlechte Schrift aber das Ungetüm, dem ich mühselig Buchstabe für Buchstabe entlockt habe, stammt sicher aus den Urzeiten der Schreibmaschinen und hat mich manchen Seufzer gekostet.
Ich hoffe sehr – daß die sibirische Kälte, die hier in 900 Meter Höhe geherrscht hat – auch Ihnen in Prag Abkühlung brachte und Sie alle in gutem Zustand sind [...].
Wir finden es in J. wieder sehr schön, trotzdem die Härte der Betten und der nicht zu vertreibende Winter uns dieses Jahr mehr stört – als voriges Jahr [...]. Aber sonst ist alles all right – das Essen ausgezeichnet und Urzidil gemildert durch Paul Kornfeld und Frau Willi Haas recht erträglich. Leider bin ich immer noch durch meinen Fuß behindert, konnte z. B. gestern einen großen Marsch über Österreich nach dem Plöckenstein nicht mitmachen, laufe aber immerhin schon 2 – 3 Stunden ganz gut. Mein Mann ist höchst vergnügt, des Abends mit den Rekord-literarischen Leistungen des Pseudo-Stifters und der Josefstaler Sel-*

vyšší míru – štědrými literárně brilantními večerními výkony pseudo-Stiftera a josefodolské Selmy Lagerlöfové. Vámi zmiňovaný Goethe je nám po skončení každé té nesmrtelné „kapitoly“ čepován ve všech objasňeních a všech myslitelných „a“.

Jsou očekávání ještě další pražští „velikáni“, např. H. Steiner-Prag, 19tého Lily Fischlová, Böhmovi už nás navštívili – zkrátka život je zde orgiastický. Nad vším se ale rozkládá vysoký les a pestré louky – teď už opět i „jasná oblaka v nedoufané již modři“ nebo uzounký měsíc. [...]

Srdečně Vaše Otti Utitzová.¹⁴

V sobotu 20. července 1935 zde oslavila své 37. narozeniny Gertruda Urzidilová – ve společnosti nejbližších přátel z Josefodolské stolní společnosti, pro které pak i po mnoha letech oslava patřila k nejmilejším vzpomínkám na Šumavu. Podnikli spolu celou řadu výletů po okolí, do návštěvní knihy Šumavského muzea v Horní Plané s datem 28. července 1935 se zapsali: *Johannes Urzidil – Gertrud Urzidil, Prag – Hanna Haas, Prag.*¹⁵ Hugo Steiner-Prag pod dojmy z těchto dní zkomponoval 5tistránkový chvalozpěv *Gesang an Josefstal* (31. 7. 1937), v němž jednotlivé členy skupiny – a především jejich hostitele – vtipně paroduje. V newyorské pozůstalosti Urzidilových se dochovalo i několik fotografií, pořízených při narozeninové hostině v nazdobené zahradě za domem. O pár týdnů později, 11. srpna, referuje v dalším dopise Willimu Nowakovi sám Urzidil:

Teprve dnes se dostávám k tomu, abych Vám napsal, protože jsem byl celý měsíc červenec zaměstnán dokončováním mé

800 stránkové goethovské práce. Ani teď práce nebyla, neboť do konce října musím dokončit biografii Václava Hollara, která má vyjít na Vánoce. Mimo to se připravuje ještě více dalších prací ke zveřejnění. [...]

Tady je neustálý provoz. Literáti, spisovatelé, učenci a „Kunštýři“ se kolem jen rojí, a tak jsem jenom rád, že se mohu stáhnout do azylu své zahrady. Jinak by s mými pracemi nebylo nic. Pan Utitz, plný zářivé dobroty, je příjemným a osvěžujícím zjevem.¹⁶

Pro představu o tom, jakými myšlenkami se Urzidil tehdy zabýval, nahlédneme třeba do zmíněné monografie *Wenceslaus Hollar. Der Kupferstecher des Barock* (Václav Hollar. Mědirytec baroka). Byla první Urzidilovu práci věnovanou Hollarovu životu a dílu, a na přelomu let 1935–36 ji vydalo vídeňsko-lipské Nakladatelství dr. Rolf Passer. V předmluvě této Urzidilovy vlastně nejobsáhlejší výtvarně zaměřené práce nalezneme vyjádření i některé základní myšlenky o jeho přístupu nejen k fenoménu výtvarného umění, ale i umění obecně:

Že člověk umění potřebuje, nemusí být dokazováno. Nelze však vysvětlit, jak umění vzniká. Umění vidíme, můžeme sledovat cestu jeho vývoje, můžeme je včlenit do organismu celého našeho bytí, dovoluujeme si hodnotit z různých hledisek umělecká díla samotná i v jejich vzájemném působení, uvádět to či ono, co snad bylo rozhodující pro jejich utváření. Nedovedeme však říci nic o vlastním vzniku umění. Je tu samo zrozené a nezaměnitelné. Jím vstupuje smyslově onen svět do tohoto. Kdybychom do-

ma Lagerlöf. Dein bes. Goethe in allen Beleuchtungen und allen erdenklichen „Unds“ wird uns nach Abschluß jedes unsterblichen „Kapitels“ verzapft.

Es werden auch noch die andern „Großen“ Prags erwartet z. B. H. Steiner-Prag, am 19. Lily Fischl, Böhm's haben uns schon besucht – kurz das Leben ist orgiastisch. Über allem aber steht der hohe Wald und die bunten Wiesen – jetzt auch wieder „der klaren Wolken unverhofftes Blau“ oder der schmale Mond. [...]
Herzlichst Ihre Otti Utitz.¹⁴

Am Samstag, dem 20. Juli 1935, feierte Gertrude Urzidil in Josefsthale ihren 37. Geburtstag – im Kreis der engsten Freunde des Josefsthales Stammtisches. Noch viele Jahre später zählten diese Feierlichkeiten zu den liebsten Erinnerungen an die Zeit im Böhmerwald. Gemeinsam unternahmen sie zahlreiche Ausflüge in die Umgebung. Im Gästebuch des Böhmerwaldmuseums (Šumavské muzeum) in Oberplan hinterließen sie am 28. Juli 1935 ihre Unterschriften: *Johannes Urzidil – Gertrud Urzidil, Prag – Hanna Haas, Prag.*¹⁵ Hugo Steiner-Prag, inspiriert von den Erlebnissen dieser Tage, komponierte den fünfseitigen Lobgesang *Gesang an Josefstal* (31. 7. 1937), in dem er die einzelnen Gruppenmitglieder – insbesondere ihre Gastgeber – humorvoll parodierte. Im Nachlass der Urzidils in New York fanden sich mehrere Fotografien, die während der Geburtstagsfeier im geschmückten Garten hinter dem Haus aufgenommen wurden. Ein paar Wochen später, am 11. August, berichtete Johannes Urzidil in einem weiteren Brief an Willi Nowak aus Glöckelberg:

Ich komme erst heute dazu, Ihnen zu schreiben, da ich während des ganzen Monats Juli mit dem Abschluß meines 800 Seiten starken Goethewerkes beschäftigt war. Auch jetzt ist die Arbeit nicht geringer geworden, denn ich muß bis Ende Oktober eine zu Weihnachten herauskommende Biographie Wenzel Hollars fertigbringen. Dazu laufen noch viele andere Veröffentlichungen. [...]
Hier ist dauernd Betrieb. Literaten, Schriftsteller, Gelehrte und „Kunštýři“ schwirren umher und ich bin nur froh, daß ich mich auf die Isoliertplattform meines Gartens zurückziehen kann. Sonst wäre es nichts mit meinen Arbeiten. Herr Utitz, voll heiterer Bonhommie, ist eine angenehme und erholsame Erscheinung.¹⁶

Ein Einblick in die Gedankenwelt, die Urzidil damals beschäftigte, lässt sich etwa in seiner Monographie *Wenceslaus Hollar. Der Kupferstecher des Barock finden*. Dies war Urzidils erste umfangreiche Arbeit über das Leben und Werk Hollars, die Ende 1935 und Anfang 1936 im Verlag Dr. Rolf Passer in Wien und Leipzig veröffentlicht wurde. In der Einleitung zu dieser wohl umfassendsten kunsthistorischen Arbeit Urzidils finden sich auch grundlegende Überlegungen zu seinem Verständnis nicht nur des Phänomens der bildenden Kunst, sondern der Kunst allgemein:

Daß der Mensch der Kunst bedarf, muß nicht erst erwiesen werden. Wieso aber Kunst entsteht, ist nicht erklärbar. Wie sehen sie selbst, wir können den Weg ihrer Entwicklung verfolgen, wir vermögen sie einzugliedern in den Organismus des gan-

¹⁴ O. a E. Utitzovi 8. 7. 1935 z Josefodolu W. Nowakovi. Dopis, originál (něm.) v Archivu Národní galerie v Praze – fond Willi Nowak.

¹⁵ Návštěvní kniha bývalého Šumavského muzea v Horní Plané, Regionální muzeum v Českém Krumlově.

¹⁶ J. Urzidil 11. 8. 1935 ze Zvonkové manželům Nowakovým. Dopis, originál (něm.) v Archivu Národní galerie v Praze – fond Willi Nowak.

¹⁴ O. a E. Utitz 8. 7. 1935 (Josefsthale) an W. Nowak. Brief, Original (deutsch) im Archiv der Nationalgalerie in Prag – Fond Willi Nowak.

¹⁵ Besucherbuch des ehemaligen Böhmerwaldmuseums in Oberplan, Regionalmuseum in Český Krumlov.

¹⁶ J. Urzidil 11. 8. 1935 (Glöckelberg) an die Nowaks. Brief, Original (deutsch) im Archiv der Nationalgalerie in Prag – Fond Willi Nowak.

vedli vysvětlit jak a proč, pak by to už nebylo umění. Nevysvětlitelná část uměleckého díla tvoří podstatu umění. Co děláme s uměním a co dělá umění s námi? Pořádá a členi nepřehledný zmatek našeho bytí.¹⁷

Osobnost Václava Hollara (1607–1677) Urzidil výstižně charakterizuje prostými a nehledanými slovy. Snad také jakýsi instinkt tušící nejistotu jeho vlastní budoucnosti mu zde dopomohl k neobyčejnému vcitění do Hollarových životních i tvůrčích osudů a oživil je v sugestivní plasticitě. Již nás nepřekvapí, že i zde si našel příležitost k Hollarovu srovnání s Adalbertem Stifterem. Samotný Hollarův přístup k zobrazované realitě pak Urzidil popsal slovy: *Jak Hollar pojímá krajinu, to není pouhá re-produkce – nedejme se mýlit přesností a věcností –, nýbrž zážitek, je to hluboce pro-citěné formování dané reality, jemné ohledávání předmětů a jejich převádění do světa snů nikoliv jen vnějším, ale i vnitřním zrakem.*¹⁸

KAPITOLA TŘETÍ: STŘEDA

V této části povídky zavede autor čtenáře do „magické vsi bez lidí, kterou tvoří jen kostel, fara, škola, myslivna a hospoda“¹⁹ – vesnice, již se však žádná v okolí Josefodolu nepodobá. Spisovatel, usazen na svém místě na zahradě, na proutěné židli u kulatého, zeleně natřeného stolu, pozoruje, co se děje kolem: „Já če-

kám a čas mne obklopuje.“²⁰ Snad právě na Goethova *Fausta* odkazující vířící čas spojil v jeho rozjímání toto „Josefovo údolí“ s jiným, s tím, které tolik znamenalo pro jeho otce Josefa... Nacházelo se daleko odtud, na břehu Úterského potoka a stával v něm starý mlýn. Chvějící se letní vzduch vykouzlil nyní před ním sluncem prohrátou krajinu dětství, rodný kraj jeho otce a předků, Šipín u Konstantinových Lázní, kde trávil školní prázdniny.

Toto místo se v Urzidilově pozdější tvorbě objevuje mnohokrát. Je však poměrně málo známou skutečností, že až do roku 1930 jezdili Urzidilovi na léto do Bezdužic v západních Čechách. V roce 1921 totiž Johannes koupil pro svého otce (1854–1922) v Bezdužicích dům, aby tak mohl závěr života strávit v rodném kraji (Šipín byl vzdálený asi 10 km). Byl to dům v Novovesské ulici 118 (dnešní Plzeňská), prakticky v sousedství tehdejší židovské synagogy. Když sem roku 1922 novomanželé Urzidilovi přijeli na vánoční svátky, Josef Urzidil 24. prosince nečekaně zemřel na selhání srdce a 26. prosince byl pohřben na bezdužickém hřbitově.²¹ Po otcově smrti přešel dům do Johannesova vlastnictví a od té doby tu s manželkou trávili léto. V dopisech přátelům z tehdejší doby pak najdeme četné zmínky o pobytu v „jedlových a smrkových lesích kolem našeho panství v Bezdužicích“.²² V roce 1930 Urzidil dům prodal.²³

zen Daseins, wir erlauben uns, von verschiedenen Plattformen aus, Kunstwerke aneinander und in ihren Wirkungen zu bewerten, sie zu deuten, dies oder jenes anzuführen, was für ihre besondere Formung bestimmend gewesen sein mag. Über die eigentliche Entstehung des Kunstwerkes aber und also auch über die eigentliche Entstehung der Kunst wissen wir nichts auszusagen Sie ist da, eigenbütig und unverwechselbar, in ihr vollzieht sich der sinnliche Eintritt des Jenseitigen in das Diesseits. Wüßte man zu erklären, wieso und warum, dann wäre es eben nicht mehr die Kunst. Der unerklärliche Rest am Kunstwerk macht das Wesen der Kunst aus. Was tun wir mit der Kunst? Was tut die Kunst mit uns? Sie normt und gliedert unsere unübersichtliche Daseinswirrnis.¹⁷

Urzidil charakterisiert Václav Hollars (1607–1677) Persönlichkeit treffend und schlicht. Vielleicht verhalf ihm ein instinktives Gefühl für die Unsicherheiten seiner eigenen Zukunft zu einem außergewöhnlichen Einfühlungsvermögen in Hollars Lebens- und Schaffenswege, die er in einer suggestiven Plastizität zum Leben erweckte. Es überrascht nicht, dass er auch hier Gelegenheit fand, Hollar mit Adalbert Stifter zu vergleichen. Hollars Zugang zur darstellenden Realität beschreibt Urzidil so:

Was Hollar aus einer Landschaft macht, ist nicht Reproduktion – man lasse sich von der Akribie der sachlichen Wiedergabe nicht beirren –, sondern ist Erlebnis, ist feinfühligste Formung gegebener Wirklichkeit, zärtliches Abtasten des Gegenständlichen

und seine Überführung in die Traumwelt eines nicht bloß äußeren sondern inneren Auges.¹⁸

KAPITEL 3: MITTWOCH

In diesem Teil der Erzählung befinden wir uns in einem „magischen Dorf ohne Dörfler, bestehend nur aus Kirche und Pfarrhaus, Schule, Försterei und Gastwirtschaft“¹⁹ – einem Dorf, das jedoch keinem in der Umgebung von Josefthal gleicht. Der Schriftsteller sitzt an seinem Platz im Garten, auf einem Korbstuhl an einem runden, grün gestrichenen Tisch, und beobachtet, was um ihn herum geschieht: „Ich harre, mich umkreist die Zeit.“²⁰ Vielleicht verband der wirbelnde Zeitfluss, der an Goethes *Faust* erinnert, in seiner Meditation dieses Josefthal mit einem anderen – jenem, das so viel für seinen Vater *Josef* bedeutete. Dieses lag weit entfernt, am Nepomukbach (Uterský potok), und dort stand eine alte Mühle. Der zitternde Sommerhauch zauberte nun vor seinen Augen die von der Sonne erwärmte Landschaft der Kindheit herbei – die Heimat seines Vaters und seiner Vorfahren, Schippen (Šipín) bei Konstantinsbad (Konstantinovy Lázně), wo er seine Schulferien verbracht hatte.

Dieser Ort taucht in Urzidils späterem Werk immer wieder auf. Es ist jedoch wenig bekannt, dass die Urzidils bis zum Jahr 1930 ihre Sommer in Weseritz (Bezdužice) in Westböhmen verbrachten. 1921 hatte Johannes für seinen Vater (1854–1922) ein Haus in Weseritz gekauft, damit dieser seinen Lebensabend in der Heimat verbringen konnte (Schippen lag etwa 10 Ki-

¹⁷ Johannes Urzidil, *Václav Hollar. Umělec, vlastenec, světoobčan*, Orbis, Praha 1937, s. 6.

¹⁸ Johannes Urzidil, *Václav Hollar. Umělec, vlastenec, světoobčan*, Orbis, Praha 1937, s. 94.

¹⁹ Johannes Urzidil, *Poslední host*, in: *Poslední host*, 1999, s. 115.

²⁰ Johannes Urzidil, *Poslední host*, in: *Poslední host*, 1999, s. 107.

²¹ „Na hřbitov ho neslo šest železničářů. Když ho spouštěli do hrobu, zapískala dole ze stanice lokomotiva a její jekot pronikal zimní krajinou. Vymyslel si to přednosta stanice jako poslední pozdrav.“ (J. Urzidil, *Nevlastní*, in: *Hry a slzy*, Odeon, Praha, 1985, s. 80.) Jeho hrob již dnes neexistuje: všechny německé hroby byly kolem roku 1946 zničeny novými osidlenci (podle sčítání lidu v r. 1921 tvořilo v soudním okrese Bezdužice české obyvatelstvo pouze 0,6 %).

²² J. Urzidil 16. 10. 1926 z Prahy N. Kiepenheuerové do Postupimí; dopis, originál (něm.) Sächsisches Staatsarchiv Leipzig, Gustav Kiepenheuer Verlag – Urzidil, Johannes, sig. 207.

²³ Zpracováno podle údajů z vlastnického listu domu, Katastr nemovitostí obce Bezdužice, Katastrální úřad Tachov. Důvodem k prodeji domu byly mj. stále se opakující spory mezi nájemci hospodářských částí domu a Urzidilovou nevlastní matkou, která v témže domě žila. Dnes je dům zcela přestavěn.

¹⁷ Johannes Urzidil, *Wenceslaus Hollar. Der Kupferstecher des Barock*, Verlag Dr. Rolf Passer, Wien-Leipzig 1936, S. 6–7.

¹⁸ Johannes Urzidil, *Wenceslaus Hollar*, 1936, S. 116.

¹⁹ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, in: *Poslední host*, 1999, S. 114.

²⁰ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, in: *Poslední host*, 1999, S. 108.

KAPITOLA ČTVRTÁ: ČTVRTEK

Po lesní silničce kolem Josefodolské zahrady prochází pohřební průvod, kterému je věnován podrobný popis, včetně řady jmen skutečných zdejších obyvatel. Ale přijdeme-li do míst, odkud se Urzidil od svého domu díval, všimneme si, že tak jak průvod popisuje, musel přes Josefodol ke kostelu a na hřbitov ve Zvonkové přicházet z Huťského Dvora. Ve čtvrtek 27. srpna 1936 opravdu jeden takový byl, a ve čtvrtek 10. září ještě jeden. Avšak o týden později, ve čtvrtek 17. září 1936 se ve Zvonkové konal pohřeb, na který se jen tak nezapomene, i když neprocházal kolem Josefodolské zahrádky. Byl to pohřeb zdejšího faráře ThDr. Aloise Ebla (1867–1936), který tu působil dlouhých 37 let. Poslední rozloučení na místním hřbitově proběhlo za hojné účasti: přijelo na 23 jeho někdejších kolegů z českobudějovického semináře, v čele s kapitulním proboštem a děkanem Msgre. prof. ThDr. Jan Praschlem (†1939), jako zástupcem biskupa. Žáci školy a učitelé, obecní zastupitelstvo a místní školní rada, hasičský sbor, družstevní svaz, zaměstnanci pošty, četnictva, finančního a celního úřadu (včetně rakouského oddělení) a mnoho smutečních hostů odtud a okolí jej vyprovodilo k poslednímu odpočinku. Urzidilova povídka *Ländliches Begräbnis* (Venkovský pohřeb) vyšla v Deutsche Zeitung Bohemia na Dušičky 1. listopadu 1936.²⁴ I autentická vzpomínka na pana faráře Ebla se tu objeví: „Pozoruju ze svého stanoviště bělovlasého faráře, jak pobíhá po svazích se sítkou na motýly a s torbou na květiny...“²⁵

Mezi Urzidilovými příspěvky pro časopis Forum z roku 1937 najdeme také esej *Der Altar*

von Kefermarkt (Kefermarktský oltář), věnovaný podrobnému rozboru gotického křídlového oltáře farního kostela v Kefermarktu u Freistadtu v Horním Rakousku, kam zcela jistě směřoval jeden z Urzidilových výletů. O záchranu této gotické památky se významně zasloužil zemský konzervátor c. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých památek Adalbert Stifter, pod jehož dohledem byl oltář zrestaurován. Urzidil se o tom rozepsal:

Adalbert Stifter, který pocházel ze sousední Šumavy a později žil v hornorakouském hlavním městě Linci, se významně zasloužil o zachování tohoto oltáře, který musel být jeho srdci, jeho zbožnosti a jeho epickému umění velice blízký. Je o něm také řeč na mnoha místech jeho posledního a hlavního díla „Pozdní léto“. [...] V aktech lineckého místopředsedství z roku 1852, které Stiftera požádalo o jeho názor ohledně restaurování oltáře, můžeme mj. číst: „Stifter, literát a školní rada, jehož smysl pro umění, estetické vědění a správný umělecký posudek jsou notoricky známy...“²⁶

30. října 1937 vyšel v Deutsche Zeitung Bohemia fejeton *Der Garten auf dem Lande* (Zahrada na venkově).²⁷ Je to vlastně poslední publikovaný „šumavský“ a na Šumavě napsaný text. Bylo to rozloučení? V roce 1938 už totiž Urzidilovi na Šumavu nepříjeli; v létě podnikli pouze cestu na Slovensko, odkud poslali pozdravy Ottokaru Winickému (Adresát: Herr dr. Ot. Winitzky / Oberplan / Böhmerwald / Gasthof Philipp):

Tatranské Mlynčeky, pošta Kežmarok, Slovensko. 14. VIII. 38

lometer entfernt). Es handelte sich um ein Haus in der Novovesská-Straße 118 (heute Plzeňská), praktisch in der Nachbarschaft der damaligen Synagoge. Als das frisch verheiratete Paar Urzidil Weihnachten 1922 dort verbrachte, verstarb Josef Urzidil am Heiligen Abend unerwartet an Herzversagen und wurde am 26. Dezember auf dem Friedhof in Weseritz beigesetzt.²¹ Nach dem Tod des Vaters ging das Haus in den Besitz von Johannes über, und er verbrachte dort mit seiner Frau die Sommermonate. In Briefen an Freunde aus jener Zeit finden sich zahlreiche Erwähnungen des Aufenthalts „in dem Tannen und fichten Wäldern rund um unser Kastell von Weseritz“.²² 1930 verkaufte Urzidil das Haus.²³

KAPITEL 4: DONNERSTAG

Auf der Waldstraße, die am Garten von Josefsthale vorbeiführt, zieht ein Trauerzug vorbei, der detailliert beschrieben wird, einschließlich der Namen einiger echter Einwohner der Gegend. Doch besucht man die Orte, von denen Urzidil vom Haus aus blickte, wird klar, dass der Zug, wie er in der Erzählung geschildert wird, von Hüttenhof (Huťský Dvůr) über Josefsthale zur Kirche und zum Friedhof in Glöckelberg geführt haben muss. Tatsächlich gab es am Donnerstag, dem 27. August 1936, einen solchen Zug, und einen weiteren am Donnerstag, dem 10. September. Doch eine Woche später, am

Donnerstag, dem 17. September 1936, fand in Glöckelberg eine Beerdigung statt, die in Erinnerung bleibt, auch wenn sie nicht am Garten von Josefsthale vorbeizog. Es war die Beerdigung des örtlichen Pfarrers Dr. theol. Alois Ebl (1867–1936), der hier 37 Jahre lang tätig war. Der Abschied auf dem örtlichen Friedhof erfolgte unter großer Anteilnahme: 23 seiner ehemaligen Kollegen aus dem Seminar in Budweis, angeführt vom Kapitulpropst und Dekan Monsignore Prof. Dr. theol. Jan Praschle (†1939) als Vertreter des Bischofs, waren anwesend. Schüler und Lehrer, Gemeinderat und Schulbehörde, die Feuerwehr, Genossenschaftsverband, Angestellte der Post, der Gendarmerie sowie des Finanz- und Zollamtes (einschließlich der österreichischen Abteilung) und viele Trauergäste aus der Umgebung begleiteten ihn zu seiner letzten Ruhestätte. Urzidils Erzählung *Ländliches Begräbnis* erschien an Allerheiligen, am 1. November 1936, in der Deutschen Zeitung Bohemia.²⁴ Darin findet sich auch eine authentische Erinnerung an den Pfarrer Ebl: „Ich sehe den weißhaarigen Pfarrer von meiner Warte aus zuweilen mit dem Schmetterlingsnetz und der Botanisiertrommel über die Hänge streifen...“²⁵

Zu Urzidils Veröffentlichungen für die Zeitschrift Forum aus dem Jahr 1937 gehört auch der Essay *Der Altar von Kefermarkt*, der eine detaillierte Analyse des gotischen Flügelaltars der Pfarrkirche in Kefermarkt

²⁴ Johannes Urzidil, *Ländliches Begräbnis*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 109, 1936, Nr. 254 (1. 11. 1936), Sonntagsbeilage.

²⁵ Johannes Urzidil, *Poslední host*, in: *Poslední host*, 1999, s. 119.

²⁶ Johannes Urzidil, *Der Altar von Kefermarkt*, Forum, 7, 1937, Nr. 12, s. 240.

²⁷ Johannes Urzidil, *Der Garten auf dem Lande*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 110, 1937, Nr. 250 (23. 10. 1937).

²¹ „Trugen ihn sechs Eisenbahner hinaus zum Friedhof. Da man ihn einsenkte, piff von der Bahnstation herauf eine Lokomotive gellend durch die Winterlandschaft. Hatte sich der Stationsvorstand ausgedacht als letzten Gruß.“ (J. Urzidil, Stief und halb, In: Die verlorene Geliebte, Langen-Müller, München-Wien, 1964, S. 51.) Sein Grab existiert heute nicht mehr: Alle deutschen Gräber wurden um 1946 von den neuen Siedlern zerstört (laut Volkszählung im Jahr 1921 machte die tschechische Bevölkerung im Gerichtsbezirk Weseritz nur 0,6 % aus).

²² J. Urzidil 16. 10. 1926 aus Prag an N. Kiepenheuer nach Potsdam; Brief, Original (deutsch) Sächsisches Staatsarchiv Leipzig, Gustav Kiepenheuer Verlag – Urzidil, Johannes, sig. 207.

²³ Basierend auf Angaben aus dem Grundbuch der Gemeinde Weseritz, Katasteramt Tachov. Der Grund für den Verkauf des Hauses waren unter anderem die ständig wiederkehrenden Streitigkeiten zwischen den Mietern der Wirtschaftsteile des Hauses und Urzidils Stiefmutter, die im selben Haus wohnte. Heute ist das Haus komplett umgebaut.

²⁴ Johannes Urzidil, *Ländliches Begräbnis*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 109, 1936, Nr. 254 (1. 11. 1936), Sonntagsbeilage.

²⁵ Johannes Urzidil, *Der letzte Gast*, in: *Poslední host*, 1999, S. 118.

Miloš Minařík během exkurze do Josefodola v rámci programu „Šumava Johannes Urzidila“ / Miloš Minařík bei der Exkursion nach Josefsthal im Rahmen des Programms „Der Böhmerwald Johannes Urzidils“

Letos výjimečně jsme zůstali vzdáleni Šumavě a užíváme si Tatry a Spiš. Doufáme, že se cítíte dobře. Pozdravujte ty odedávna milované lesy. Vše nejlepší Vám i Vaši paní manželce – Vaši Urzidilovi²⁸

Celkem Johannes Urzidil v letech 1933–1937 publikoval na 240 rozličných prací.

NA CESTĚ SE STIFTEREM V ZAVAZADLECH

Dílem, které v Urzidilově tvorbě představuje jakýsi most, spojující na jedné straně vlast a předválečnou dobu se zcela změněným světem po válce a také novým domovem na straně druhé, je legenda „*Trauermantel*“ inspirovaná *Stifterovým mládím a načrtnutá něžnou stříbrnou tužkou* (Max Brod). Próza, která se pokouší zachytit ono tajemné *vnitřní zrození básníka* a byla v myšlenkách započata ještě v Josefodole, pak Urzidila provázela i během jeho pobytu v Anglii, aby svou tištnou podobu nakonec získala v jeho novém americkém domově, neboť „*i zde bylo nutné Stiftera pro sebe znovu vytvořit. Tak jsem dal skice, kterou jsem kdysi na Šumavě začal a ve Forest of Dean ztvárnil, konečnou formu*“.²⁹

V tiráži prvního vydání novely u newyorského nakladatele Friedricha Krause z roku 1945 se o jejím vzniku dočteme:

Povídka Der Trauermantel od Johannes Urzidila vznikla v domovské krajině Adalberta Stiftera, na Šumavě mezi Horní Planou a Třístolčínkem. Toto předložené a definitivní znění bylo dokončeno v létě 1940 v lesní vesničce Viney Hill anglického hrabství Gloucestershire v domě „Church View“.³⁰

Vlastnímu textu pak předchází ještě úvodní poznámka:

Východiskem pro vyprávění o dětství a mládí Adalberta Stiftera se stal onen proces, v němž si básníka příroda a osud sami připravují, jeho raný vývoj a citlivé vyjádření jeho růstu, jas utrpení a hořkost štěstí.

bei Freistadt in Oberösterreich bietet. Für die Rettung dieses gotischen Kunstwerks setzte sich Adalbert Stifter in seiner Funktion als k. u. k. Landeskonservator der Zentralen Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Denkmalpflege maßgeblich ein. Unter seiner Aufsicht wurde der Altar restauriert. Urzidil schrieb darüber:

Adalbert Stifter, aus dem benachbarten Böhmerwald stammend und späterhin in der Hauptstadt Linz ansässig, hat sich um diesen Altar, der seinem Herzen, seiner Frömmigkeit und seiner epischen Kunst nahestehen musste, verdient gemacht. Er kommt in seinem Spät- und Hauptwerk, dem „Nachsommer“ verschiedentlich auf ihn zu sprechen. [...] In Akte der Linzer Statthaltereia. d. Jahre 1852, die u. a. Stifter seine Meinung betreffs der Restaurierung des Altars ersucht, heisst es: „Stifter, Literat und Schulrat, dessen Kunstsinn, ästhetisches Wissen und richtiges Kunsturteil notorisch sind.“²⁶

Am 30. Oktober 1937 erschien in der Deutschen Zeitung Bohemia der Feuilleton *Der Garten auf dem Lande*.²⁷ Dies war eigentlich der letzte „böhmerwaldbezogene“ und dort geschriebene Text, der veröffentlicht wurde. War es ein Abschied? Denn im Jahr 1938 reisten die Urzidils nicht mehr in den Böhmerwald. Im Sommer unternahmen sie nur eine Reise in die Slowakei und schickten von dort Grüße an Ottokar Winický (Adressat: *Herrn dr. Ot. Winitzky / Oberplan / Böhmerwald / Gasthof Philipp*): *Tatranské Mlynčeky, Post Kežmarok, Slowakei. 14. VIII. 38*

Heuer sind wir einmal ausnahmsweise dem Böhmerwald ferngeblieben und genießen die Tatra und die Zips. Hoffentlich fühlen Sie sich wohl. Grüßen Sie die altgeliebten Wälder. Alles Herzliche Ihnen und Ihrer Frau Gemahlin von Ihren Urzidils²⁸

In den Jahren 1933 bis 1937 veröffentlichte Johannes Urzidil insgesamt etwa 240 verschiedene Arbeiten.

UNTERWEGS MIT STIFTER IM GEPÄCK

Ein Werk, das in Urzidils Schaffen eine Brücke bildet – einerseits zwischen Heimat und Vorkriegszeit, andererseits zur völlig veränderten Welt nach dem Krieg und einem neuen Zuhause –, ist die *Legende Der Trauermantel von Stifter's Jugend inspiriert und mit sanftem Silberstift skizziert* (Max Brod). Diese Prosa versucht, den geheimnisvollen inneren Entstehungsprozess eines Dichters festzuhalten. Die Idee dazu wurde noch in Josefsthal geboren, begleitete Urzidil nach England und fand schließlich in der neuen Heimat Amerika ihre gedruckte Gestalt, denn „*auch hier ward es notwendig, Stifter von Neuen für sich zu erschaffen. So gab ich der Skizze, die ich einst im Böhmerwald begonnen, dann im Forest of Dean gestaltet hatte, die endgültige Form*“.²⁹

Auf dem Cover der ersten Ausgabe der Novelle, veröffentlicht 1945 beim New Yorker Verlag Friedrich Krause, liest man über ihre Entstehung:

²⁸ J. Urzidil 14. 8. 1938 z Mlynčeků (Slovensko) O. Winickému do Horní Plané. Pohlednice; originál (něm.): Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Ottokar Winický.

²⁹ Johannes Urzidil, *Stifter aus drei Distanzen*, Vierteljahresschrift des Adalbert-Stifter-Institutes (Linz), 6, 1957, Nr. 3/4, s. 92.

³⁰ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, Verlag Friedrich Krause, New York 1945. Na tyto ediční poznámky upozornil také dr. G. Trapp ve svém příspěvku *Stifter im Gepäck* (Adalbert Stifter und Johannes Urzidil) na sympóziu Adalbert Stifter 2000, Český Krumlov, 20.–23. 9. 2000.

²⁶ Johannes Urzidil, *Der Altar von Kefermarkt*, Forum, 7, 1937, Nr. 12, S. 240.

²⁷ Johannes Urzidil, *Der Garten auf dem Lande*, Deutsche Zeitung Bohemia, Prag, 110, 1937, Nr. 250 (23. 10. 1937).

²⁸ J. Urzidil 14. 8. 1938 (Mlynčeky, Slowakei) an O. Winický (Oberplan). Postkarte; Original (deutsch): Literaturarchiv des Nationalen Literaturdenkmals, Prag – Fond Ottokar Winický.

²⁹ Johannes Urzidil, *Stifter aus drei Distanzen*, Vierteljahresschrift des Adalbert-Stifter-Institutes (Linz), 6, 1957, Nr. 3/4, S. 92.

V roce 1957 Urzidil „anglické“ období práce na Černopláštníkově podrobně popsal: *Právě v pokoji osvětlovaném záblesky a roztrášeném vzdálenými detonacemi bomb jsem na Stiftera myslel a pak jej znovu četl v nocích, které po takových útocích naplňovaly magické ticho. „Studie“, „Pozdní léto“ a „Vítka“ (toho v prvním vydání) jsem na útěku učinil těmi, které bylo možné zachránit. Přišel jsem z Londýna do těchto lesů, protože se mi stýskalo po dechu a tepu přírody. „Šel jsem do lesů, protože jsem chtěl žít s rozmyslem, střetnout se s pravou podstatou života...“³¹ Tuto větu jsem četl teprve mnohem později v Thoreauových spisech. Ale nyní, dodatečně, se mi zdá, že s úžasnou přesností vyjadřuje to, čím jsem se na Šumavě a ve Forest of Dean zabýval. [...] Pouhé čtení by však nestačilo. A tak jsem sáhl po svých šumavských poznámkách o Stifterově dětství a napsal onen „Trauermantel“. Titul má mnohonásobnou symboliku. Stifter o tomto motýlu ve „Hvozdu“ vypráví: „tyto křehké bytosti, [...] přikrčené do skalní rozsedliny, nejednou zamrzlé do sněhu a ledu, přecházejí krutou zimu v lese a dočkávají se pak slíbeného jara.“³²*

Obálku knihy zdobí jako výstižný symbol starý dřevoryt, „vytištěný z originálního štočku od neznámého dřevorytce druhé poloviny 19. století“.³³ zpívající drozd na pozadí opuštěné lesní chýše (domnívá se, že dřevoryt pochází z okruhu dílny anglického rytce Thomase Bewicka 1753–1828). Nabízí se přirozeně otázka, zda tím, kdo ilustrační doplněk vybral, mohl být sám Urzidil. Je velmi zajímavé, že zvolený dřevoryt bychom

mohli považovat za pozoruhodnou analogii titulu listu prvního vydání knihy *Walden čili Život v lesích* Henryho Davida Thoreaua (1817–1862), kterou však Urzidil tehdy ještě neznal. Původní dílo neznámého umělce dokonale souznělo se spisovatelovým vnitřním rozpolžením i s jeho aktuálním literárním záměrem, nabylo zcela osobní emblematické funkce. Podobně jako motýl v samotném titulu novely, zdá se být zpívající drozd vtělením poezie jakožto věčně se obnovující univerzální přírodní síly.

Jenomže on je tím, čím je: nestal se ani soudním úředníkem, jímž by ho její rodiče byli rádi viděli, není ani učitelem ani účetním, snad jen malířem, snad jen básníkem, pouhým umělcem, jistě jedním z nejnepatrnějších. Být však jedním z nejnepatrnějších znamená být blíž k nesmírnosti bytí, blíž než kdokoli ze zajištěného průměru. Lidé se tomu smějí. Neboť co je to ta nesmírnost? Nevíjíme ji. Vyhýbáme se jí. Snažíme se bez ní obejít. Je nám lépe bez ní. Les je les. Stromy se pokácejí a nadělají se z nich stoly a truhly. Věci jsou věci. Pláteník obchoduje s plátnem a jeho jméno stojí na fasádě měšťanského domu. Kdo by si přitom pomyslel něco zvláštního? A přece: může kolem jít někdo, komu se sevře hrdlo a jeho noci jsou pak neklidné jako oceán.“³⁴

Máme-li před očima dosavadní Urzidilův tvůrčí vývoj, obsahuje tato próza celou řadu míst, která jako by mohla být napsána až teprve nyní.

Der Trauermantel eine Erzählung von Johannes Urzidil, entstand in der Heimatlandschaft Adalbert Stifters, dem Böhmerwald zwischen Oberplan und dem Dreisesselberge. Die vorliegende endgiltige Fassung wurde im Sommer 1940 in dem Walddorfe Viney Hill der englischen Grafschaft Gloucestershire im Hause „Church View“ niedergeschrieben.³⁰

Dem Text geht noch eine Einleitung voran:

Adalbert Stifters Kindheit und Jugend zu erzählen, ward im Folgenden versucht: wie Natur und Schicksal sich selbst einen Dichter zubereiteten, sein frühes Wachstum und die zarten Ansatzpunkte seiner Entfaltung, die Leuchtkraft des Leides und die Bitternis des Glucks.

1957 schilderte Urzidil seine „englische“ Arbeitsphase an *Dem Trauermantel* ausführlicher:

Und eben darum in den abgedunkelten, unter den Detonationen bebenden Zimmern dachte ich an Stifter und las ihn wieder in den Nächten, die nach solchen Angriffen magisch lautlos waren. Ich hatte „Studien“, „Nachsommer“ und „Witiko“ (diesen in der Erstausgabe) auf der Flucht zu dem getan, was ich retten konnte. Ich war aus London in diese Wälder gekommen, weil mir bange war nach dem Atem und dem Puls der Natur. „Ich ging in die Wälder, weil ich bewußt leben und nur den wesentlichen Tatsachen des Lebens gegenüberstehen wollte.“³³ Diesen Satz habe ich erst viel später in den

Schriften Thoreaus gelesen. Aber jetzt nachträglich scheint er mir überwältigend genau das auszudrücken, was mich in den Böhmerwald und in den Forest of Dean trieb. [...] Bloßes Lesen hätte da nicht ausgereicht. So griff ich denn zu meinen Böhmerwaldnotizen über Stifters Kindheit und schrieb jenen „Trauermantel“. Der Titel hat mehrfache Symbolik. Stifter aber erzählt von diesem Falter in „Hochwald“. „In einer Felsenritze gedruckt, oft in Eis und Schnee gefroren, überdauert dieses zerbrechliche Wesen den harten Winter des Waldes und erlebt dann seinen versprochenen Frühling.“³²

Den Bucheinband ziert ein treffendes Symbol – ein alter Holzschnitt „wurde von dem Originalstock eines unbekanntenen Holzstechers der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts abgezogen“.³³ Darauf sieht man eine singende Drossel vor einer verlassenen Waldhütte (ich vermute, der Holzschnitt stammt aus der Werkstatt des englischen Kupferstechers Thomas Bewick 1753–1828). Es scheint naheliegend, dass Urzidil selbst den Holzschnitt als Illustration auswählte. Interessant ist, dass dieser Holzschnitt eine bemerkenswerte Parallele zum Titelblatt der ersten Ausgabe von Henry David Thoreaus *Walden; or Life in the Woods* (1854) bedeuten könnte, das Urzidil damals jedoch noch nicht kannte. Das ursprüngliche Werk eines unbekanntenen Künstlers harmonierte vollkommen mit der inneren Verfassung des Schriftstellers und seinem aktuellen literarischen Vorhaben und gewann eine völlig persönliche, emblematische Bedeutung. Ebenso wie der Schmetterling im Titel der

³¹ Henry David Thoreau, *Walden čili Život v lesích*, Jan Laichter, Praha 1902, (překlad Zdeněk Franta), s. 105.

³² Johannes Urzidil, *Stifter aus drei Distanzen*, Vierteljahresschrift des Adalbert-Stifter-Institutes (Linz), 6, 1957, Nr. 3/4, s. 92. Citát – Adalbert Stifter, *Hvozdu*, in: *Horský křišťál*, Odeon, Praha 1978, (překlad Anna Siebenscheinová), s. 123.

³³ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, Verlag Friedrich Krause, New York 1945.

³⁴ Johannes Urzidil, *Černopláštník*, in: *Poslední host*, 1999, s. 51–53.

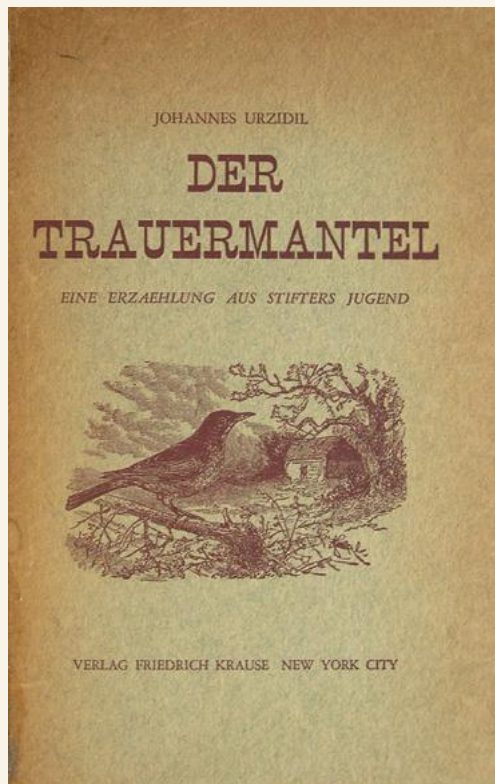
³⁰ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, Verlag Friedrich Krause, New York 1945. Auf diese editorischen Hinweise machte auch Dr. G. Trapp in seinem Beitrag *Stifter im Gepäck (Adalbert Stifter und Johannes Urzidil)* beim Symposium *Adalbert Stifter 2000* in Český Krumlov (20.–23. September 2000) aufmerksam.

³¹ Henry David Thoreau, *Walden; or, Life in the Woods*, Ticknor and Fields, Boston 1854, p. 98:

„I went to the woods because I wished to live deliberately, to front only the essential facts of life.“

³² Johannes Urzidil, *Stifter aus drei Distanzen*, Vierteljahresschrift des Adalbert-Stifter-Institutes (Linz), 6, 1957, Nr. 3/4, S. 92.

³³ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, Verlag Friedrich Krause, New York 1945.

Der Trauermantel“ / Cover der Erstausgabe von „Der Trauermantel“

Básník je pro přírodu nepostradatelný, on bude zpívat o prvním motýlu a kamení. Nevyhnutelný je jeho výjimečný vývoj, nevyhnutelná je pro něho i ztráta toho, co tvoří skutečné štěstí společného života. Nevyhnutelná je jeho představa, že takovou ztrátu neunes, že touží žít jako všichni ostatní a že právě to mu zůstává odepráno.³⁵

Stránky, v nichž o svém dalším životě rozhoduje mladičká Stifter, do sebe nasály něco z autenticity překonávaných vnitřních ne-

jistot čtyřiačtyřicetiletého Urzidila, který se dosud nikdy s takovou vážností nemusel sám sebe ptát, jaké místo v jeho životě vlastně zaujímá básnictví a literatura. Snad poprvé pociťuje v takové intenzitě sám na sobě, jak pouze soustředěná, intenzivní umělecká tvůrčí práce *pořádá a člení nepřehledný zmatek jeho bytí*. – Co všechno muselo být nyní ještě položeno na obětní oltář života pro zdánlivě tak prostou a samozřejmou větu: Jsem německý spisovatel z Čech, hrou osudu žijící v cizí zemi? –

Přepadl ho hluboký strach z nečekané odpovědnosti. Vydal své tajemství. Teď každý věděl, co je zač. Byl jednou provždy oceňován a musel svému znamení zůstat věrný. Co Bůh spojí, svět nerozlučuj. Předtím od něho nikdo nic určitého neočekával. Mohl zůstat ukryt v davu. Teď už musel dávat pozor, aby na něm všechno souhlasilo. Celý jeho další život musel teď být ustavičným ospravedlňováním tohoto počátku a svět měl vydat svědectví o hlubinách jeho srdce, o jeho výšinách i pádech. Vzal na sebe kříž a zaslíbil se duchu, a musí mu zůstat zaslíben až do konce.³⁶

Závěrem ještě pár slov k autentičnosti předloh Urzidilových literárních postav. Mnoho z nich – i v povídkách odehrávajících se na Šumavě – má ve skutečnosti své reálné předobrazy stejně jako krajina: hostinský Kari a jeho kulaťoučká paní, švec Pofelr, Amerikán Feiferling, pan farář se sítkou na motýly i chlapec, který obstará pár pstruhů... Hezkým příkladem je také hajný Jelen z povídky *Kde údolí končí*. – Již před časem bylo badateli zjištěno, že v roce 1936 byl do Jelení (Hirschbergen) přeložen jako vrchní

Novelle scheint die singende Drossel eine Verkörperung von Poesie als ewig erneuernder universeller Naturkraft zu sein.

Doch er ist, was er ist; weniger als ein Gerichtsbeamter, den ihre Eltern lieber sehen würden, weniger als ein Schullehrer, weniger als ein Buchhalter, vielleicht ein Maler, vielleicht ein Dichter, ein Künstler bloß, der Geringsten einer in jedem Fall. Aber der Geringsten einer zu sein, bringt näher heran an das Gewaltige des Daseins, als einer zu sein aus der gesicherten Mitte. Darüber lacht man. Denn, was ist das Gewaltige? Wir sehen es nicht. Wir weichen ihm aus. Wir bemühen uns, seiner nicht zu bedürfen. Wir kommen besser aus ohne es. Der Wald ist der Wald. Man fällt die Bäume und macht sie zu Tischen und Truhen. Die Dinge sind die Dinge. Ein Leinenhändler handelt mit Leinen. Auf einer Tafel an einem Bürgerhaus steht sein Name. Wer denkt sich etwas Besonderes dabei? Und doch kann einer vorübergehen und es würgt ihn in der Kehle und seine Nächte sind ruhelos wie das Meer.³⁴

Wenn wir die bisherige künstlerische Entwicklung von Urzidil betrachten, enthält diese Prosa zahlreiche Passagen, die so erst jetzt hätten geschrieben werden können.

Unvermeidlich ist für die Natur der Dichter, der anhebt mit dem ersten Falter und Stein, unvermeidlich das Außergewöhnliche seiner Entwicklung, unvermeidlich ihm selbst der Verlust gerade dessen, was das gute Glück des gemeinen Lebens ausmacht. Unvermeidlich ist, daß er solchen Verlust nicht ertragen zu können vermeint, daß er sein möchte wie alle anderen und daß eben dies ihm versagt bleibt.³⁵

Die Seiten, in denen der junge Stifter über sein weiteres Leben entscheidet, tragen etwas von der Authentizität der überwundenen inneren Unsicherheiten des 44-jährigen Urzidil in sich, der sich bis dahin nie mit solchem Ernst gefragt hatte, welchen Platz Dichtkunst und Literatur eigentlich in seinem Leben einnahmen. Vielleicht spürte er erstmals mit solcher Intensität an sich selbst, wie nur konzentrierte, intensive künstlerische Schaffensarbeit *unsere unübersichtliche Daseinswirrnisse normt und gliedert*. – Was musste jetzt noch alles auf den Opferaltar des Lebens gelegt werden für den scheinbar so einfachen und selbstverständlichen Satz: Bin ich ein deutscher Schriftsteller aus Böhmen, durch das Schicksal gezwungen, in einem fremden Land zu leben? –

Tiefe Angst befahl ihm vor unvorhergesehenen Verantwortungen. Er hatte sein Geheimnis preisgegeben. Jetzt wußten alle, wer er war. Er war gezeichnet, ein für allemal, und er mußte seinem Zeichen treu bleiben. Was Gott verbunden hat, das soll die Welt nicht scheiden. Vorher hatte niemand etwas Bestimmtes von ihm erwartet. Er hätte sich verborgen halten können in der Menge. Jetzt mußte er darauf achten, daß alles an ihm überinstimmend bleibe. Sein ganzes künftiges Leben mußte eine unaufhörliche Rechtfertigung dieses Beginns werden, und die Welt würde Zeugenschaft leisten dem Innersten seines Herzens, seinen Läuterungen und Niederlagen. Er hatte das Kreuz genommen und war ein Verlobter des Geistes, dem er zugewandt bleiben mußte bis ans Ende.³⁶

³⁵ Johannes Urzidil, *Černopláštník*, in: *Poslední host*, 1999, s. 53–56.

³⁶ Johannes Urzidil, *Černopláštník*, in: *Poslední host*, 1999, s. 61.

³⁴ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, in: *Poslední host*, 1999, S. 52.

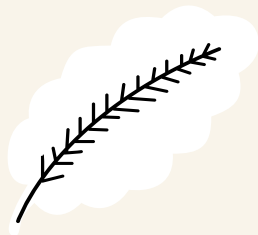
³⁵ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, in: *Poslední host*, 1999, S. 52–54.

³⁶ Johannes Urzidil, *Der Trauermantel*, in: *Poslední host*, 1999, S. 60.

lesní správce Vilém Hirsch (1887–1959), pozoruhodný člověk, který se s Urzidilem, podle svědectví současníků, opravdu seznámil. Příjmení Hirsch, tedy česky jelen, přímo vybízí, abychom skutečného lesníka Hirsche ztotožnili s literárním hajným Jelenem, i když některé části jeho popisu nesouhlasí. Pak ale v Urzidilových zápiscích najdete poznámku, že předobrazem pro hajného v povídce byl lesmistr Zajíček ze Šipína, přítel

Urzidilova otce, kterého Johannes skutečně znal z dětství, jak v povídce píše. Čím to je, že takovým pátráním nejde odolat?

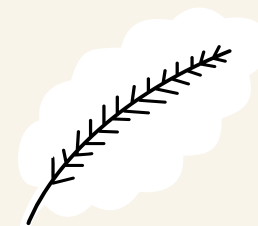
Všechno je vždycky ale nějak nepatrně posunuté, ne vše souhlasí tak, jak by mělo. Je a není to tak. Jako ve snu. Jen tak se může stát, že cesta v Josefodole nás najednou odvede do magické vsi Šipína, jako se to děje v povídce *Poslední host*.

Abschließend noch ein paar Worte zur Authentizität der Vorbilder für Urzidils literarische Figuren. Viele von ihnen – auch in den Erzählungen, die im Böhmerwald spielen – haben tatsächlich reale Vorbilder, ebenso wie die Landschaft selbst: der Wirt Kari und seine rundliche Frau, der Schuhmacher Pofperl, der Amerikaner Feiferling, der Pfarrer mit dem Schmetterlingsnetz und der Junge, der ein paar Forellen besorgt... Ein schönes Beispiel ist auch der Förster Jelen aus der Erzählung *Wo das Tal endet*. – Bereits vor einiger Zeit stellten Forscher fest, dass im Jahr 1936 tatsächlich ein gewisser Wilhelm Hirsch (1887–1959) als Oberförster nach Hirschbergen (Jelení) versetzt wurde. Hirsch war eine bemerkenswerte Persönlichkeit, die, wie Zeitzeugen berichten, tatsächlich mit Urzidil bekannt war. Der Nachname Hirsch – auf Tschechisch

„Jelen“ – lädt direkt dazu ein, den realen Förster Hirsch mit der literarischen Figur Jelen gleichzusetzen, auch wenn einige Details in der Beschreibung nicht übereinstimmen. Dann aber findet man in Urzidils Aufzeichnungen die Notiz, dass das Vorbild für den Förster in der Erzählung ein Forstmeister Zajíček aus Schippin war, ein Freund von Urzidils Vater, den Johannes tatsächlich aus seiner Kindheit kannte. Was macht die Sucharbeiten dieser Art so unwiderstehlich?

Alles ist immer leicht verschoben, nicht alles stimmt genau so, wie es sein müsste. Es ist und ist nicht so. Wie in einem Traum. Nur so kann es sein, dass der Weg in Josefthal uns plötzlich in das magische Dorf Schippin führt, wie es in der Erzählung *Der letzte Gast* geschieht.

ALENA WAGNEROVÁ

se narodila v Brně, studovala biologii a pedagogiku a později divadelní vědu na Masarykově univerzitě. Z jejích publikací jsou známy především biografie Mileny Jesenské, Sidonie Nádherné nebo ženských členů rodiny Hermanna Kafky. V minulém roce jí vyšel mj. příběh Karla Krause a Antonína Podlahy Překotná srdce. Ve třech knihách Odsunutá vzpomínka, Neodsunutá vzpomínka a A zapomenuti vejdemo do dějin se věnovala osudu sudetských Němců a vedla orálně historickou část dokumentace osudů německých antifasistů z ČSR v letech 2005–2007. S regionem jižních Čech jí pojí mj. výzkum s názvem Paměť kraje zabývající se kolektivizací a industrializací zemědělství v mikroregionu jihočeských Zbudovských Blat, který byl dokončen v roce 2014. Je nositelkou Ceny Pelikán, kterou udělují Listy za zásluhu o politickou kulturu a občanský dialog, v roce 2017 jí byla udělena cena Gratias agit ministerstva zahraničí ČR, roku 2019 obdržela zvláštní ocenění Česko-německého fondu budoucnosti.

IVO KAREŠ

je vzděláním učitel, po devítileté pedagogické praxi na školách od základní po vysokou nastoupil v roce 1997 do tehdejší Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích jako náměstek pro odborné služby. Od roku 2012 ředitel Jihočeské vědecké knihovny. Jako člen Ústřední knihovnické rady a Rady Sdružení knihoven České republiky se věnuje především problematice knihovnických služeb. S Janem Marešem je spoluautorem elektronického projektu Kohoutí kříž, věnovaného šumavské literatuře. Je autorem řady přednášek o regionální historii a literatuře.

DANIEL MUSÍLEK

je doktorandem v oboru germanistiky na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, absolvoval odborné stáže v Augsburgu a Salzburgu, působil jako odborný asistent na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity. Je spoluautorem výstavy „Franz Kafka a jižní Čechy“, která byla koncem září 2024 umístěna ve foyer Akademické knihovny Jihočeské univerzity. Ve své disertační práci se věnuje intermediální analýze Dürrenmattovy hry Návštěva staré dámy a s divadlem ho pojí i studentská divadelní skupina Budweiser Theatergruppe, kterou v současnosti vede.

VERA SCHNEIDER

působí při organizaci Deutsches Kulturforum östliches Europa. Studovala germanistiku a divadelní vědy v Berlíně. Ve své disertaci se věnovala pražské německé literatuře, absolvovala stáž v pražském nakladatelství, během které se začala intenzivně zabývat česko-německými dějinami, pracovala jako novinářka pro různá německá média. Publikovala řadu odborných textů, mezi nejvýznamnější práce patří její disertace „Wachposten und Grenzgänger“ o pražských německých autorech a kniha Hinternational věnovaná dílu Johannese Urzidila, na které spolupracovala s předním znalcem Urzidilova díla Klausem Johannem. Od roku 2013 působí jako výzkumnice při organizaci Deutsches Kulturforum östliches Europa v Postupimi, kde se zabývá i prací s veřejností a spravuje podcast s názvem „Von Asch bis Zips“ (z Aše po Spiš) a pořádá kulturní akce týkající se literatury nebo filmu.

ALENA WAGNEROVÁ

wurde in Brünn geboren, studierte Biologie und Pädagogik und später Theaterwissenschaften an der Masaryk-Universität. Aus ihren Veröffentlichungen sind die Biografien von Milena Jesenská, Sidonie Nádherná oder den weiblichen Mitgliedern der Familie Hermann Kafkas bekannt. Letztes Jahr veröffentlichte sie die Geschichte von Karl Kraus und Antonín Podlaha Překotná srdce. Sie widmete sich dem Schicksal der Sudetendeutschen, in den Jahren 2005–2007 war sie Leiterin der Dokumentation der Schicksale deutscher Antifaschisten aus der Tschechoslowakischen Republik. Mit der Region Südböhmen ist sie auch durch ihre Forschung mit dem Titel „Paměť kraje“ (Gedächtnis der Region) über die Kollektivisierung und Industrialisierung der Landwirtschaft in der südböhmischen Mikroregion Zbudovská Blata (Sbudauer Sumpfland), die 2014 abgeschlossen wurde. Sie ist Trägerin des Pelikán-Preises, von der Zeitschrift Listy für Beitrag zur politischen Kultur und zum gesellschaftlichen Dialog verliehen wird. 2017 wurde ihr der Gratias-Agit-Preis des Außenministeriums der Tschechischen Republik verliehen, 2019 erhielt sie eine Ehrengabe des Tschechisch-Deutschen Zukunftsfonds.

IVO KAREŠ

ist ausgebildeter Lehrer. Nach neun Jahren Lehrerfahrung an Schulen von der Grundschule bis zur Universität trat er 1997 als Stellvertreter für fachliche Dienstleistungen in die damalige Staatliche Wissenschaftliche Bibliothek in Budweis ein. Seit 2012 ist er Direktor der Südböhmischen Wissenschaftlichen Bibliothek. Als Mitglied des Zentralbibliotheksrates und des Rates des Bibliotheksverbandes der Tschechischen Republik widmet er sich insbesondere der Problematik der Bibliotheksdienste. Zusammen mit Jan Mareš ist er Mitautor des elektronischen Projekts „S Hohnakreiz/Kohoutí kříž“, das der Böhmerwald-Literatur gewidmet ist. Er ist Autor zahlreicher Vorträge zur regionalen Geschichte und Literatur.

DANIEL MUSÍLEK

ist Doktorand der Germanistik an der Jan-Evangelista-Purkyně-Universität in Ústí nad Labem, absolvierte Praktika in Augsburg und Salzburg und ist seit zwei Jahren auch wissenschaftlicher Assistent an der Philosophischen Fakultät der Südböhmischen Universität in Budweis. Er ist Mitautor der Ausstellung „Franz Kafka und Südböhmen“, die Ende September im Foyer der Wissenschaftlichen Bibliothek in Budweis gezeigt wurde. In seiner Dissertationsarbeit beschäftigt er sich mit der intermediären Analyse des „Besuchs der alten Damen“ von Friedrich Dürrenmatt. Mit dem Theater verbindet ihn auch die deutschsprachige Budweiser Theatergruppe, die er mittlerweile leitet.

VERA SCHNEIDER

studierte Germanistik und Theaterwissenschaften in Berlin. In ihrer Dissertation beschäftigte sie sich mit der Prager deutschen Literatur, sie absolvierte ein Praktikum bei einem Prager Verlag, bei dem sie sich intensiv mit der tschechisch-deutschen Geschichte zu beschäftigen begann. Sie arbeitete als Journalistin für verschiedene deutsche Medien. Sie veröffentlichte eine

MILOŠ MINAŘÍK

je spisovatel a od roku 2005 také předseda Společnosti Johannese Urzidila. Spolu s manželkou Miladou připravili k vydání několik knih o Urzidilovi, např. Poslední Host, Život s českými malíři. Podílel se na urzidilovských sympoziích jakož i na velkém sborníku o Johannesu Urzidilovi a připravoval přednášky o výtvarných umělcích z Urzidilova okruhu. Se svou ženou spolupřipravil stálou výstavu o Urzidilovi v muzeu na Zvonkové, odkud také kompetentně vedl exkurzi do Josefodolu v rámci zahájení Kafkovských jižních Čech 5. 10. 2024.

THOMAS SAMHABER

se narodil v Korutanech, vyrostl však v Horních Rakousích. Po maturitě v Linci studoval německý jazyk a historii ve Vídni. Od roku 1992 je spolupracovníkem Waldviertel Akademie, účastnil se projektu „Kultury na hranici“ a řady studií a průzkumů o otevření hranic. V roce 1995 přednášel v Kanadě. Účastnil se výzkumných projektů pod vedením Andrey Komlosy, Hannse Haase, Olivera Rathkolba, Niklase Perziho, jakož i jménem Rakouské komise historiků. Od roku 2000 je generálním ředitelem festivalu Waldviertel. V roce 2003 založil s manželkou Brigitte společnost ILD Agency for Regional Development. Je předsedou spolku Přechody/Übergänge a každé dva roky pořádá v Gmündu a Českých Velenicích velký přeshraniční kulturní festival.

Reihe von Fachtexten, zu den wichtigsten Werken zählen ihre Dissertation „Wachposten und Grenzgänger“ über Prager deutsche Autoren und das dem Werk von Johannes Urzidil gewidmete Buch „Hinternational“, an dem sie mit dem großen Kenner des Werks von Urzidil, Klaus Johann, zusammenarbeitete. Seit 2013 arbeitet sie als wissenschaftliche Mitarbeiterin bei der Organisation Deutsches Kulturforum östliches Europa in Potsdam, wo sie sich auch mit der Öffentlichkeitsarbeit beschäftigt, den Podcast „Von Asch bis Zips“ betreut und kulturelle Veranstaltungen rund um Literatur und Film organisiert.

MILOŠ MINAŘÍK

ist Schriftsteller und seit 2005 auch Vorsitzender der Johannes-Urzidil-Gesellschaft. Zusammen mit seiner Frau Milada bereiteten sie mehrere Bücher über Urzidil zur Veröffentlichung vor, wie z. B. Der letzte Gast oder Leben mit tschechischen Malern. Er beteiligte sich an Urzidil-Symposien sowie an einer großen Anthologie über Johannes Urzidil und hielt Vorträge über bildende Künstler aus Urzidils Kreis vor. Er bereitete eine Dauerausstellung über Urzidil im Museum in Glöckelberg mit, von wo aus er am 5. Oktober 2024 im Rahmen der Eröffnung von „Kafkas Südböhmen“ sehr kompetent auch eine Exkursion nach Josefsthale leitete.

THOMAS SAMHABER

wurde in Kärnten geboren, wuchs aber in Oberösterreich auf. Nach der Matura in Linz studierte er Germanistik und Geschichte in Wien. Seit 1992 ist er Mitarbeiter der Waldviertel Akademie, beteiligte sich am Projekt „Kulturen an der Grenze“ sowie an Studien und Umfragen zur Grenzöffnung. 1995 hielt er Vorlesungen in Kanada. Er beteiligte sich an Forschungsprojekten von Andrea Komlosy, Hanns Haas, Oliver Rathkolb, Niklas Perzi sowie im Auftrag der Österreichischen Historikerkommission. Seit 2000 ist er Generaldirektor des Waldviertel-Festivals. 2003 gründete er mit seiner Frau Brigitte die ILD Agentur für Regionalentwicklung. Er ist Obmann des Vereins Přechody/Übergänge und organisiert alle zwei Jahre ein großes grenzüberschreitendes Kulturfestival in Gmünd und České Velenice.